

konzeruatív pedagógiai folyóirat
Különszám 2009. november

Mester és Tanítvány

Gyermekvédelem

Mester és Tanítvány

Konzervatív pedagógiai folióirat

*A Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar; a Katolikus Pedagógiai
Szervezési és Továbbképzési Intézet
és a Mondat Kft. lapja*

Különszám, 2009. november
GYERMEKVÉDELEM

Főszerkesztő:
HOFFMANN RÓZSA
Főszerkesztő-helyettes:
KORMOS JÓZSEF
Szerkesztő:
NAGY ÁGNES

Szerkesztőbizottság:
BAGDY EMÓKE, BAJZÁK ERZSÉBET M. ESZTER,
GOMBOCZ JÁNOS, GÖRBE LÁSZLÓ,
HARGITTAY EMIL, JELENITS ISTVÁN,
KELEMENNÉ FARKAS MÁRTA,
KORZENSZKY RICHÁRD OSB,
LOVAS ISTVÁN AKADÉMIKUS,
MARÓTH MIKLÓS AKADÉMIKUS,
MÓSER ZOLTÁN, PÁLHEGYI FERENC,
PÁLVÖLGYI FERENC, SCHULEK MÁTYÁS,
SZAKÁCS MIHÁLYNÉ, TOMKA MIKLÓS,
TÖKÉCZKI LÁSZLÓ

Kiadja a PPKE BTK, a KPSZTI és a Mondat Kft.
Felelős kiadó: BOTOS MÁTÉ dékán
Megjelenik negyedévente

Támogatónk:

Szerkesztőség:
Mondat Kft.
1158 Budapest, Jánoshida u. 18.
Telefon: (06-1) 418-0062/42
E-mail: nagy.agnes@btk.ppke.hu
honlap: mesterestanitvany.btk.ppke.hu
ISSN 1785-4342
Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Grafikai terv: Egedi Gergely

Tördelés és nyomdai munkák:
mondAt Kft. · www.mondat.hu

Számunk szerzői

BUGOVITS VALÉRIA – középiskolai tanár, igazgatóhelyettes (Keszthely Város Vendéglátó, Idegenforgalmi, Kereskedelmi Szakképző Iskolája és Kollégiuma), absolvált doktorandusz (ELTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola)

CSERNÓCZKY JUDIT – újságíró

GÁBOR BÁLINT JÓZSEF – tanár, premontrei szerzetes

KASS RÓBERTNÉ PORNAI ÉVA – ny. tanár, iskolaigazgató

KOVÁCS ÁGNES – doktorandusz (ELTE BTK ITDI, Nyugat és kora program)

MIKSA LAJOS – oktatáspolitikus, újságíró

VARGA ARANKA – egyetemi adjunktus (PTE BTK, Romológia Tanszék, Pécs)

Kötetünk képanyagát a BÉKÉSCSABAI EVANGÉLIKUS GIMNÁZIUM, MŰVÉSZETI SZAKKÖZÉPISKOLA, KOLLÉGIUM ÉS ALAPFOKÚ MŰVÉSZETOKTATÁSI INTÉZMÉNY bocsátotta rendelkezésünkre.

Tartalom

Bevezető	5
HOMÍLIA	
Gábor Bálint József O. Praem.: <i>Hány méter a szeretet?</i>	7
GYERMEKVÉDELEM	
Varga Aranka: <i>Iskolázottság és gyermekvédelem</i>	10
József Attila: <i>Nem emel föl</i>	52
Miksa Lajos: <i>Emlékek Főtről. Első osztálytalálkozó negyvenkét év után</i>	53
INTERJÚ	
Csernóczky Judit: <i>A cigánysággal kapcsolatos oktatás és kutatás első magyar egyetemi műhelye – Beszélgetés Forray R. Katalinnal, a Romológia Tanszék alapító vezetőjével</i>	66
Kányádi Sándor: <i>Rajz és tánc</i>	71
MŰHELY	
Bugovits Valéria: <i>A természet leírása és a lélekrajz összefüggése Lev Tolsztoj korai műveiben</i>	72
PEDAGÓGUSOK ÍRTÁK	
Kass Róbertné Pornai Éva: <i>„A hetedik napon megpihent...”</i>	85
Mécs László: <i>A királyfi három bánata</i>	97
UTÁNPÓTLÁS	
Kovács Ágnes: <i>„mikor az Isten visszaszívja lélegzetét” A biblikus motívumok szövegszervező szerepe Elek Artúr prózájában</i>	98

Beszégető

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény Európa legmodernebb gyermekvédelmi törvényeinek egyike. Mégis ebben az országban esett meg, hogy szülei „gondoskodása” mellett éhen halt egy egyéves kisfiú, s az is, hogy pusztán anyagi okok miatt – bár a törvény ezt kifejezetten tiltja – elvettek négy gyermeket hajléktalanná vált szüleiktől. (Persze a szülővel való kapcsolatot a lehető legjobban megőrizve, és „csak” addig, amíg a szülők valamelyike nem kerül újra olyan helyzetbe, hogy képes gondoskodni gyermekeiről. Már csak az a kérdés, mennyi időbe telik, míg egy család a mai hazai szociális, munkaerő-piaci és lakhatási körülmények között talpra állhat...) A négy gyerek nevelése évente tízmillió forintba kerül – biztosan laikus a kérdés –, de hát miért nem a családnak segítenek otthonhoz jutni? Miért nincs, vagy nincs több átmeneti otthon a krízisbe jutott családok számára?

Azért számos változás történt a törvény hatályba lépése óta. Így a korábban működő körülbelül száz nagy létszámú gyermekotthonhoz képest most hatszor annyi, kisebb, elsősorban családias lakásotthon ad helyet a gondozásba vett gyerekeknek, fiataloknak. A törvény előtt csak minden negyedik, mára viszont minden második gyerek él nevelőszülőknél. Mégsem lehetünk elégedettek ezekkel a számokkal, hiszen még mindig több száz kisgyermek él csecsemőotthonokban, és sokan 3-4 évet is töltenek ott. Miközben számos nevelőszülő tudna még gyereket magához venni, hogy ők is családban nőhessenek fel, ahol megkaphatják az egyszemélyes kötődés lehetőségét.

A nagymamám – évekkal a születésem előtt – két gyermeke mellé „örökbe” fogadott egy lányt. Öt évvel volt idősebb nálam, testvérként szerettük egymást, amíg a nagymamám gyógyíthatatlan betegsége miatt vissza nem vitték az intézetbe. Kicsi voltam még, nem értettem, hogy mi történik. Édesanyám nyomon követte útját, hamarosan egy másik nevelőszülőhöz került, de a mai napig minket tekint családjának. Szeretetét mi is viszonzozzuk, ott volt az esküvőmön, s találkozunk néha. Mégis azt hiszem, nem mindegyik gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő fiatalnak alakul ilyen szerencsésen a sorsa.

Védett otthonainkban, szerető családunk körében nem is gondolunk bele, mekkora hátránnyal indulnak ezek a gyerekek az életbe. Nem elég, hogy nincs mögöttük a támogató bizalom, szeretet légköre, érzelmi hiányaikat előítéleteivel a társadalmi környezet is megerősíti. „A gyermekvédelmet félreértelmező szemlélet a gyermeket okolja a gyermekvédelemben vétel miatt, és ezzel egy olyan bélyeget nyom rá, amely alapvetően megváltoztathatatlan negatívumokból áll. A külső és folyamatos negatív megítélésnek következménye lehet az állandó szégyenérzet, a titkolózás, kirekesztődés, és az is, hogy a gyermek egy

idő után »megfelel« a róla kialakított képnek.” (Varga Aranka: *Iskolázottság és gyermekvédelem*)

A szülők, s leginkább az anya lelkiismeretén múlik a gyermek sorsa. Hiszen mintát ad, s útmutatást az élethez, személye kitörölhetetlen nyomot hagy a gyermek lelkében. Gyermek sorsáért az anya felelős, a fogantatás pillanatától egészen élete végéig. Szeretetével és gondoskodásával teremthet egy élhető, jó világot, melybe értékes, szerető és szerethető gyereket nevel, de szeretetlenségével megsebezheti gyermekét olyan mélyen, hogy az sosem talál vissza a helyes útra.

Többnyire ilyen megsebzett, elhagyott vagy zűrzavarból érkező gyerekek töltik meg a gyermekotthoni ellátás intézményeit. Úgy képzelem, hogy nevelőik feladatuk súlyának tudatában elhivatottan, életükkel példát mutatva, s tőlük telhető legnagyobb szeretettel közelednek neveltjeik felé. Mert másképp nem lehet, másképp nincs értelme munkájuknak.

Országosan most is huszonnégyezer gyermek és fiatal él a gyermekvédelem gondoskodása alatt, de közöttük a kiskorúak aránya csökkent. A lakásotthonok neveltjei még csak ezután fogják elhagyni a rendszert, a sorsuk alakulásáról egyelőre nem mondhatunk konkrétumokat.

Az Oktatásért Közalapítvány jóvoltából létrejött különszámot tartja kezében az Olvasó, melynek fő témája méltán tart számot a szakmai közvélemény érdeklődésére. Varga Aranka az OKA támogatásával, Forray R. Katalin szakmai vezetésével megvalósult 2006-os kutatása – melynek eredményeit felhasználta *Gyermekvédelem és iskolázottság* című 2008-ban készített PhD-értekezésében – arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként változik meg a gyermekek élete az állami ellátórendszerbe kerülés után, hogy sikerülhet-e a családjukban felhalmozott lemaradásait behozni, és lesz-e esélyük a társadalmi beilleszkedésre.

Piliscsaba, 2009. november

Nagy Ágnes
szerkesztő

Homília

HÁNY MÉTER A SZERETET?

GÁBOR BÁLINT JÓZSEF O. PRAEM.

Idős barátom, büszke nagymama, fényképes levelet küldött unokája első születésnapjáról. Az „ifjabb James” komolyan ül, nézi a tortán égő gyertyaszálat. A kép sarkából benyúló apai kéz tartja a tányért. Karja csak az ing mandzsettájáig látszik. Felismerem az apa kezét. Viszonylag későn nősült, ötven és a fiatal egy év metszete a közös történet. „James nagyon boldog volt, nevetett. A születésnapján a két nagymama és a keresztszülők voltak a vendégei. Különleges tortája volt, krémmel és eperrel a tetején, és egy gyertyával, amit az apukája segített elfűjni.” Emberi kép. Az intimitás és a személy tisztelete, amiről zsidó-keresztény gyökereiből táplálkozó európai kultúránk szól. Egyszer, ha majd a történelem angyalával végiglapozzuk történetünk képeskönyvét, tisztán fogjuk látni azt a szeretetet, mely civilizációnk eredendő arca. Nagy szavak? Nem hiszem. Hús-vér-„torta” valóságunk a szeretet cseppkőképződménye. Évezredek munkájával sikerült kifagyni az idő ridegségében a szeretet terét. Életadó légkör ez; valahol mindannyiunk életét ez az intimitás jelölte meg. Mindannyian ugyanolyan születésnapokról érkezünk.

Ezt a lelki teret kell védenünk. Nemcsak azért, mert ez formál és vértéz fel bennünket az életre, hanem, mert a szeretet kultúrája a megélt szeretetben adatik át. (Épp tegnap töprengtem el azon, hogy ha nem vigyázunk, életünk jelentős részét töltjük el gépekkel, számítógépek, tévé, ostoba hírek és egyéb médiafelületek előtt. S nem vesszük észre, hogy legalább harmadával megrövidítjük az életünket.) Valami végtelen józanságnak kell megmozdulnia bennünk, hogy megvédjük „a szeretet pszichés terét”. Azt az emberi bensőt, melyet a piac esztelen robotja – azon keresztül, amire és ahogyan kényszerít – két generáción belül teljesen kiüresíthet.

Mert nem csak a szeretet képessége él bennünk, de a szeretet vaksága is erőre kap, ha a pénz *intenzitása* felpuhítja lelki terünk határait. Időnként mintha valami esztelen káprázat szállna meg egy-egy nemzedéket, s az mindent szétszór; ami addig összegyűjtve volt. Richard Seaford kapcsolódó gondolatait a *Times Literary Supplement*-ben olvasom. (2009. június 17.) A hatodik századi görög társadalom volt az első a történelemben, melyet áthatott a pénzkultúra. A pénzérme a hetedik században terjed el a kisázsiai görög kolóniákkal, akik kereskedni kezdtek. Nem véletlen – állítja Seaford, hogy a szintén fejlődésnek induló filozófia, a pénz érzékével párhuzamosan, egy új, „objektív”, személytelen kozmosz-képet alkot

meg. A pénz és az emberi viszonyok fokozatos átfedése hozta létre ezt az új érzékenységet; immár külső, a személytől leváló, „tárgyszerű” valóságként látjuk a világot. Megfogalmazásában: *az egyetlen erő képzele nem a személyen belül áll fenn többé, hanem egy személytelen, mindent alapozó, fél-absztrakt lényegben.* Azaz: a pénz megjelenésével a korai kultúrák a társadalmi hatalmat vetítették kozmológiájukba, s ezzel a valóság új érzéke jelent meg. A világot immár személytelen hatalom irányítja, ami mindent kontrollál. Ez a „pénz”, a piac, a mindenáron (emberáron) megtermelendő profit világa, amely tudományos és praktikus világnézeteink mögött azóta is jelen van.

*

Az evangélium a maga módján, szintén feltárja világunk valódi alapját. A delíriumra mutat rá, ahogyan elvesztegetjük értékeinket, s érzéketlenné válunk állapotunk, a szeretet iránt. Amikor kezeink között pénzzé lesz a kegyelem. *„Ekkor kisgyermekeket vittek hozzá, hogy érintse meg őket; de a tanítványok elkergették azokat, akik hozták őket.” (Mk 10,13)* Elkergették. Kemény szó. De az evangélium nem szépi a keblünkben hordozott vakságunkat, ahogy túlságosan is feloldódunk a kor szellemében. *„Hagyjátok a kisgyerekeket, hadd jöjjenek hozzám, és ne akadályozzátok őket, mert ilyeneké az Isten országa. Bizony, mondom nektek: aki nem fogadja Isten országát úgy, mint a kisgyermek, nem megy be oda.” (Mk 2,14-16)* Amit a történet tudtul ad: a szeretet mozaikszemeit, látszólag elszigetelt gesztusait és élményeit lássuk egységben és becsüljük meg. Ez a hagyomány időnként nagyon komoly kiállást kér. Nagy a tét. Hazában élni vagy a szeretetlenség jól fizető kamatain.

*

„Ifjabb James” képét kiragasztom a falra. S megkeresem a neten a PG-csoport dalát, hallgatom Jantyik Zsolt szívmengető szövegét. „Hány méter a szeretet? S ha mérhető, ki méri meg?” A klipben a zenekar tagjainak gyerekei szerepelnek. Táncukban gyönyörködöm. S tudom a választ. A szeretetnek egyedül mi adhatunk helyes mértéket.

Hány méter a szeretet?

Megnőttek a fák a ház előtt,
A legkisebb ágnak is lobja nőtt,
Megöregedtek az állatok,
De régen voltam nálatok.

Apa pihen a fák alatt,
Álmában gyerekként szalad,
Anya leteszi a befőttes,
Ezek a gyerekek milyen
Gyorsan felnőttek

Hány méter a szeretet?
S ha mérhető, ki méri meg?
Hány méter a szeretet? Ami
Mindenhol, mindennél édesebb.

Ti-rí-ra-ram, ti-rí-ra-ram, ti-rí-rara-riram,
Ti-rí-ra-ram, ti-rí-ra-ram, ti-rí-rara-riram.

Gyermekvédelem

ISKOLÁZOTTSÁG ÉS GYERMEKVÉDELEM

VARGA ARANKA

A tanulmány* napjaink hazai gyermekvédelemét elemzi, melyet a gyermekközpontú szociális ellátórendszer kiépülése, valamint a korszerű gyermekvédelmi törvény megléte jellemez. Vágyis egyre inkább az a kérdés, hogy a létező lehetőségek rendszerében milyen minőségű gondozást kapnak azok a gyerekek, akik családjuk nélkül kénytelenek élni. Elsősorban az érdekel bennünket, hogy az állami ellátórendszerbe kerülés után miként változik meg a gyermekek élete, sikerül-e családjukban felhalmozott lemaradásait behozni, és felnőtt korukra lesz-e esélyük a társadalmi beilleszkedésre. Napjainkban a társadalmi beilleszkedés egyik sarokpontja, hogy milyen iskolázottsággal lép a felnőttkorba, az önálló életbe az egyén. Ez akkor is fontos, ha biztos családi háttér áll az önálló életkezés időszakában a fiatal felnőtt mögött, de amennyiben ez hiányzik, akkor különösen nagy jelentősége van. A tanulmány a család nélkül felnövőök életének azon összetevőit tárja fel, amelyek elősegítik, illetve gátolják a sikeres iskolázást, és mindezek alapján javaslatokat fogalmaz meg a problémák megoldására.

A vizsgált csoport

A köznyelvben az „állami gondozott” megnevezés használatos mindazon gyerekekre és fiatalokra, akik családjuk nélkül az állam ellátórendszerében nőnek fel. Ez a megnevezés hosszú évtizedekig jogszerű volt, azonban az 1998-ban életbe lépett és jelenleg hatályos *Gyermekvédelmi törvény* ezt a fogalmat nem használja. A törvény szerint „*gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó ellátási formáiról*” (Gyvt. 52. §) – gyermekotthonok és nevelőszülők – beszélhetünk, ahol elhelyezik a családjukból kiemelt – szakellátott – gyerekeket. A tanulmányban a „gyermekvédelmi gondoskodásban élők” kifejezést, mint rövidített formát használjuk, amikor a szakellátásban élő gyerekekről, mint vizsgált csoportról összefoglalóan beszélünk.**

Kiindulópontok

A vizsgált csoport tagjait azonos társadalmi rétegbe tartozónak tekintjük, abban az időszakban mindenképpen, amikor a gyermekvédelmi ellátórendszerben él-

nek. Esetükben könnyen azonosíthatók azok a – társadalmi rétegre jellemző – viszonykijelölő kategóriák (18 év alatti, állami ellátórendszerben élő, nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban nevelkedő, átmeneti vagy tartós nevelt stb.), amelyek összességében kijelölik a csoport tagjainak helyét a társadalmi szerkezetben. Azt vizsgáljuk, hogy ezek a viszonykijelölő kategóriák mennyiben jelentenek előnyt, illetve hátrányt a csoportba tartozók életésélyei szempontjából.

A tanulmány a Bourdieu által használt elméleti konstrukció, a különböző tőkefajták felhalmozásának elméleteire (Bourdieu, 1978) épít, ahogyan ezt egy megelőző tanulmányunkban részletesen kifejtettük (Varga, 2008). Vagyis azt vizsgáljuk, hogy az állami ellátórendszer milyen lehetőségeket kínál a tőkefelhalmozás területén, ezen belül is az iskolai végzettség, mint kulturális tőke megszerzéséhez. Az árnyalt képhez Coleman szociális tőke elmélete (Coleman, 1997) szolgál kiegészítésül. Figyelembe vettük azt is, hogy a családi kapcsolatainkban sérült, állami ellátórendszerben felnővők számára kik és milyen módon jelenthetik a szociális biztonságot és a referencia-pontokat.

A gyermekvédelemben élőkrol elmondható, hogy szocializációs folyamatuk töredezett, amit a családi és intézményi szocializációs terek többszöri változása idéz elő. A bikulturális szocializáció elmélete (Forray, Hegedüs, 1998) ebben a sajtáságos helyzetben arra mutat rá, hogy a folyamatosan változó és egymástól alapvetően eltérő szocializációs közegekben miként lehet az egyén számára az egészséges személyiség kialakulásához vezető átjárhatóságot biztosítani. A bikulturális szocializáció elméletének gyakorlati megközelítése, az inkluzív nevelési környezet pedig arra kínál gyakorlatba építhető elméleti keretet, hogy e sajtáságos szocializációs helyzetben felnővő gyerekek számára milyen jellemzőkkel írható le a személyre szabott fejlesztési tér. (Varga, 2006c)

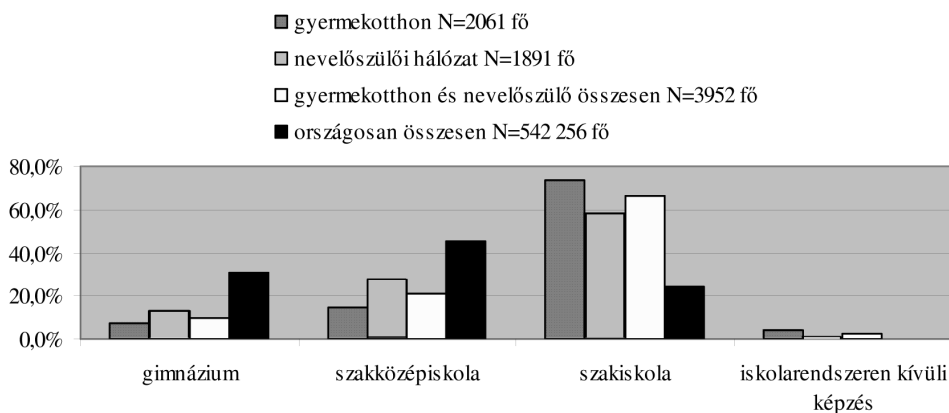
Olyan kutatás jelenleg nincs Magyarországon, amely a gyermekvédelemre vonatkozó országos statisztikai adatokban számszerűsített, valamint a napi gyakorlatban is tapasztalható iskolai sikertelenség okait komplex megközelítésben vizsgálta volna. Így ezen a területen több, különböző fókuszú kutatásra támaszkodtunk: figyelembe vettük azokat, melyek a család nélkül felnővő gyerekek jellemzőit írják le, elsősorban pszichológiai szempontból (Mérei, Binet, 1997; Ranschburg, 1998; Bagdy, 2002), illetve összegyűjtöttük a gyermekvédelemben élők nevelési és oktatási helyzetére reflektálókat (Veressné, 2004; Veczkó, 2007; Rác, 2006).

A kiindulópontok sorát – az elméleti keret mellett – szakmai, szakmapolitikai elemzéssel is bővítettük a téma komplex megközelítése érdekében. Megismertük, hogy egy ország (Nagy-Britannia) miként kezdett bele a gyermekvédelemben felnővők élethelyzetének javításába, milyen tevékenységeket végzett, és miféle mutatók jelzik már most a cselekvéssorozat eredményét. A bemutatott példa a nemzetközi gyermekvédelmi gyakorlatok sorából való kiemelésének oka az volt, hogy Angliában is az oktatási helyzet javítását látták elsődleges megoldási lehetőségnek

a gyermekvédelemben élők társadalmi beilleszkedésének támogatására (Kravalik, 2004). Az angliai példa mellett a hazai oktatáspolitikát is áttekintettük abból a szempontból, hogy miként jelennek meg benne a gyermekvédelemben élőkre vonatkozó szolgáltatások. Itt arra a kérdésre kaptunk választ, hogy az oktatási szektor által nyújtott szolgáltatások köre milyen mennyiségű, minőségű és összehangoltságú, vagyis elegendő-e a gyermekvédelemben élők iskolai problémáiba történő hatékony beavatkozásra. Megállapítottuk, hogy hiányoznak azok a hazai szociál-, illetve oktatáspolitikai stratégiák is, melyek kimondottan a gyermekvédelemben felnövekvő iskolai sikereinek növelését céloznák. Statisztikai adatelemzés bizonyítja, hogy az állam nevelőjeinek zöme olyan iskolai végzettséggel kezdi meg önálló életét, amely a munkaerőpiacon nehezen konvertálható.

1. ábra. 2004–2005-ben középfokon tanulók iskolatípus szerint (%) (Varga, 2006a)

Kitérünk arra is, hogy milyen többletet jelenthet a civil szféra a gyermekvédelemben élők iskolai sikereinek elérésében. E kérdéskör feltárásához egy gyermekvédelemben tevékenykedő civil szervezet (FAÁG) dokumentumainak elemzése is hozzájárult. (Varga, 2006b)

Az állam szerepe

Alapkérdésünk, hogy az állam, amelynek gondoskodása alá vont „gyermekeiről” van szó, mit tesz a speciális szocializációs folyamat során annak érdekében, hogy a hiányzó vagy megtépzott szociális (családi) tőkével és a nem létező vagy csak minimális gazdasági tőkével már felnőttként a társadalomba beilleszkedni kívánó fiatalok társadalmi integrációja minél sikeresebb legyen az iskoláztatás segítségével. Elsősorban az érdekelt bennünket, hogy milyen szolgáltatásokat nyújt a

szociális ellátórendszer a gyermekvédelemben bekerültek számára törvényi kötelezettsége (Herczog, 2003), illetve szakmai felkészültsége alapján, és hogy az oktatási szektor és a civil szféra miként kapcsolódik a szociális ellátórendszerhez.

Úgy véltük, hogy a gyermekvédelem otthont nyújtó ellátási formáiban élők alacsony iskolázottságát a bekerüléskor már meglévő lemaradások és a rendszerben hiányzó fejlesztő szolgáltatások együttesen okozzák. Azt gondoljuk, hogy az átalakulóban lévő gyermekvédelmi rendszer szemlélete és struktúrája ugyan már tartalmazza a sikeres iskoláztatás feltételeit, az ezt célzó szakmai szolgáltatásai azonban még hiányosak. Ez azt jelenti, hogy a struktúra már alkalmas arra, hogy a gyermek a számára legkedvezőbb elhelyezési formába kerüljön, azonban a sikeres iskoláztatás támogatásához szükséges anyagi és humán-erőforrások még nem állnak rendelkezésre.

Másik null-hipotézisünk, hogy a különböző elhelyezési formában élők (nevelőszülői vagy gyermekotthoni ellátás) között kimutatható különbségek vannak az iskolázottság és a pályakép tekintetében. Az eltérés a két elhelyezési forma szocializációs lehetőségeiből és korlátjaiból adódik. A családi szocializációt nagyobb eséllyel pótló nevelőszülői ellátás több lehetőséget kínál a sikeres iskoláztatáshoz, mint a gyermekotthon intézményi keretei. Ehhez azonban elengedhetetlen, hogy mindkét elhelyezési formában dolgozók (nevelőszülők, nevelőtanárok) szakmai felkészültsége és együttműködési jellemzője fejlett legyen (Neményi, Messing, 2007). A gyermekvédelmi rendszerrel kapcsolatos feltételezés, hogy nem tudja teljes mértékben kiaknázni az egyes elhelyezési formák előnyeit, és ez megmutatkozik a gyermekvédelemben élők iskolázottsági mutatóiban is.

Feltételeztük azt is, hogy az oktatáspolitikai ugyan már felfigyelt a gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzetének problémáira, azonban összehangolt cselekvési tervvel nem rendelkezik. A szociális és az oktatási szektor között nincs széles körű és célzott együttműködés a gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzetének javítására sem rendszerszinten, sem a napi gyakorlatban. A civil szférával kapcsolatos előfeltevésünk, hogy civil szervezeti keretben lehet olyan többlétszolgáltatásokat nyújtani, amelyek hatékonyan és eredményesen egészítik ki az állami ellátórendszert a gyermekvédelemben élők társadalmi integrációjának segítése érdekében.

Kutatási módszerek

Empirikus kutatásunk alapjául a kiindulópontunkban felvázolt elméleti háttér, kutatási eredmények és szakpolitikai dokumentumok, valamint a gyermekvédelmi és országos statisztikák idősoros adatai szolgáltak.

Az empirikus kutatás terepe Baranya, Somogy és Tolna megye volt. A kiválasztásban szerepet játszott az a szempont, hogy egy megye fiataljai körében végzett

vizsgálat nem tette lehetővé összehasonlítást, a meglehetősen nagy megyei autonómiával bíró gyermekvédelmi rendszerből adódó eltérések felmutatását. E három megye választásával egy régióról kaphatunk képet. Ez a kép több ponton eltérhet az országos helyzettől, azonban a kutatási keretek szabta határok figyelembevételével mellett valószínűleg olyan következtetéseket sikerült az eredményekből levonni, melyek az ország más pontjain lévő gyermekvédelmi rendszerre is jellemzőek.

A három megye gyermekvédelmi rendszerét statisztikák, írásos dokumentumok és az igazgatókkal készült interjúk alapján ismertük meg. Ezt követően kérdőíves vizsgálatot végeztünk. A minta teljes körű: a régió gyermekvédelmi otthonban élő valamennyi 12 és 18 év közötti fiatal bekerült a mintába. Almintánkat pedig a velük legközvetlenebbül foglalkozó felnőtt-sokaság (nevelőszülő, nevelőtanár) képezte, akiktől az érintett gyermekről, fiatalról kértünk véleményt. Az életkori csoport választását az indokolja, hogy a 12-18 év közötti fiatalok nagy valószínűséggel még tanulók, és az önkitöltős kérdőív egyes kérdéseit segítség nélkül is meg tudják válaszolni. A fiatalok által adott válaszok kiegészítésére, valamint a nevelői szemszög megjelenítésére szolgáltak a gyermekvédelemben dolgozó felnőtteknek kiküldött kérdőívek.

1204 gyermekvédelemben élő fiatalnak és velük foglalkozó felnőttnek küldtünk ki kérdőívet. Baranya megyében 449 fiatal, Somogy megyében 507 fiatal, Tolna megyében 248 fiatal kapott kérdőívet. Amikor egy felnőtt több fiatallal is foglalkozott, annyi kérdőívet kapott, ahány mintába bevont fiatalnál volt érintett. Hozzávetőlegesen a kérdőívek fele érkezett vissza, és ezek 99%-a érvényes volt.

A kérdőív összeállítása során támaszkodtunk Veressné (2004) tanulmányának alapjaira. A kérdések első része arra irányult, miként alakult a fiatalok érzelmi viszonyulása és szociális kapcsolatrendszere. Az volt a feltételezésünk, hogy a gyermekvédelemben élők szociális tőkéje kimutathatóan sérült, és ez jelenti az egyik okát az iskolai sikertelenségnek. Milyen feltételek mellett lehet biztosítani e helyzetben a stabil szociális kapcsolatrendszert, kik azok a lehetséges szereplők, akik a fiatal számára szociális tőkét jelenthetnek. A kérdések következő csoportja azt kívánta feltárni, hogy a kisiskolás korban kialakuló jellemzők – a nyitottság, érdeklődés, az önálló választás és döntés – mennyire jellemzi a vizsgált csoportot. Feltételezésünk szerint a gyermekvédelemben felnövő, különösen a gyermekotthonban elhelyezettek a rendszer korlátai miatt kevesebb olyan helyzetbe kerülnek, ahol kialakulhatnak saját életük irányítására vonatkozó döntési stratégiáik. A kérdések harmadik csoportja azt vizsgálta, hogy az éni-identitás kialakulásának korszakában lévő megkérdezettek milyen mintákat látnak maguk előtt, és ez milyen irányba befolyásolja a sikeres társadalmi integrációhoz szükséges személyiségjegyeiket. Az a feltételezés húzódtott meg e kérdéskör hátterében,

hogy a gyermekvédelemben felnövők referenciapontjai sokkal bizonytalanabbak és többfélék, mint családban felnövő társaiké.

A kérdőív minden részében hangsúlyos volt a tanulási lehetőségek és a kudarcok témaköre. Ugyanígy a később készített mélyinterjúk során is alapvetően ez a kérdéskör volt a meghatározó, kiegészítve az egyéni életút főbb állomásait meghatározó eseménnyel, valamint az etnikai identitás kérdéskörével.

A gondozók körében végzett kérdőíves vizsgálat fő része ugyanazokat a kérdéseket tette fel, mint a gondozottaknak, csak felnőtt és dolgozói szemszögből megközelítve. Emellett a válaszadó szakmai felkészültségére, terveire, együttműködési lehetőségeire kérdeztünk rá, ezzel vizsgálva, hogy az ellátórendszer milyen humán erőforráson keresztül képes a szolgáltatásait nyújtani.

A kutatás másik empirikus részét az interjúk képezték. Célunk az volt, hogy a kérdőíves kutatás során körvonalazódott kérdéskörökben további válaszok fogalmazódjanak meg. Az interjúalanyokat „hólabda-módszerrel” választottuk ki.

A kutatás eredményeinek ismertetése

A kutatás terepéül kiválasztott három megye gyermekvédelmi ellátórendszere méretében különböző, amely a megyék méretének, a megyékben élők számának eltéréseiből adódik. Somogyban hozzávetőlegesen 1200, Baranyában alig több mint 900, Tolnában pedig 550 ellátott gyermek és fiatal felnőtt él a rendszerben. Az ellátási formák között is különbség mutatkozik: a legnagyobb gyereklétszámú Somogyban élnek nagyobb arányban gyermekotthonban, és Tolnában találhatjuk a nevelőszülői ellátás legnagyobb mérvű megjelenését a három megye összevetésében.

A megyék gyermekvédelmi rendszere láthatóan, a törvényi elvárásoknak megfelelően, fokozatos átalakuláson ment át. A rendszerváltást megelőző időszakban hasonló intézményi képet mutattak a megyék a tekintetben, hogy az állami ellátásba bevont gyerekek nagyobbik hányadát nagy létszámú gyermekotthonokban helyezték el. Az eltérés inkább abból adódott, hogy míg Baranyában alapvetően három nagy – kastélyból kialakított – otthon látta el a gondozást, addig Tolna és Somogy megyében több, kisebb intézmény töltötte be ezt a szerepet. A rendszerváltást követő időszakban Baranya megyében indult meg elsőként az átalakítási folyamat, melyről már a 90-es évek közepén született részletes elemzést, tervet olvashatunk. Ennek is köszönhető, hogy Baranyában 2000-re lezárult az 1997-es gyermekvédelmi törvény elvárásainak megfelelő lakásotthoni rendszerre való áttérés a három régi kastélyépület eladásával, és új családi házak vásárlásával. Tolna és Somogy megyét inkább az jellemezte, hogy valamivel később, és inkább a volt gyermekotthonokban alakítottak ki lakásotthonokat, kisebb, családiasabb csoportokat. A baranyai gyermekotthoni elhelyezés lakásotthonná alakításának folyamata során a földrajzi térben való áthelyezés, valamint az átalakítás gyorsasága

valószínűsíti az ellátottaknak nyújtott szolgáltatások (személyi állomány és tevékenységek) jelentősebb mértékű változását, a gyermekvédelmi törvény új szemléletének nagyobb mérvű érvényre jutását.

A nevelőszülői hálózat kialakítása, bővítése, fejlesztése mindhárom megyében hangsúlyosan megjelent a rendszerváltást követő időszakban. Ennek köszönhető, hogy Tolnában az ellátottak 63%-a, Baranyában 56%-a, Somogyban pedig közel 50%-a nevelőszülőnél él. Ezek az adatok hasonlóak az országos adatokhoz.

Mindhárom megyére jellemző volt, hogy az utóbbi évtizedben a gyermekvédelmi rendszer egyes ágazatai különböző formában kapcsolódtak egymáshoz. Ezt nem csak a törvényi elvárások, hanem a szakmai érvek és gazdasági kényszerek is eredményezték. Baranyában a 2000-re kialakított lakásotthoni hálózat három év önálló működés után a Gyermekvédelmi Központ néven létrehozott intézmény része lett minden más (szakszolgálatok, nevelőszülői hálózat stb.) szolgáltatással együtt. Somogyban a TEGYESZ-hez több intézmény (gyermekotthon, lakásotthon) és gyermekvédelmi szolgáltatás tartozik, azonban a tíz megyei gyermekotthoni intézmény továbbra is önállóan működik, mely a rendszer átjárhatóságát, és ezzel a gyerekek mindenkifele való érdekét esetenként csorbítja, ahogyan erről, mint alapvető problémáról a TEGYESZ igazgatója beszámolt. Tolnában többféle módon próbálták a gyermekvédelmi törvényt követően az átalakított rendszert strukturálni, és 2006-ra alakult ki az a baranyaihoz hasonló egységes irányítású gyermekvédelmi rendszer (Tolna Megyei Gyermekvédelmi Igazgatóság néven), amely jelenleg is működik. Mindebből arra következtethetünk, hogy Baranyában nagyobb eséllyel lehetett a rendszer szolgáltatásainak szakmai fejlesztését elvégezni, mivel egységes rendszere viszonylag rövid idő alatt kialakult, és már öt éve stabilan működik. Hátrányt jelenthet Somogyban a széttagolt rendszer, és Tolnában az egységesítés késlekedése.

Mindhárom megyére jellemző a megyei önkormányzatok, mint fenntartók pénzügyi forrásainak folyamatos beszűkülése miatti forráshiány, amely a szakmai ellátás minőségében mutatkozik. Erről számoltak be a gyermekvédelmi vezetők konkrét szakmai szolgáltatási hiányosságok felsorolásával a velük készült interjúk során. Ezek közül kiemelten szerepelt, hogy a gyermekotthoni ellátásban nem lehetséges olyan létszámban foglalkoztatni felsőoktatásban végzett szakembereket, amely lehetővé tehetné a személyre szabott, sikeres iskolavégzéssel kapcsolatos többlétszámú szolgáltatás nyújtását. A nevelőszülői ellátásban élők számára is csak korlátozottan nyújthatók azok a szolgáltatások (pszichológus, fejlesztő pedagógus stb.), amelyekre igény jelentkezik. Ennek hátterében is a forráshiány miatti szűkre szabott szakember-ellátottság áll.

A három megye tervei között szerepelt a kutatás időszakában, hogy a speciális igényű gyerekek számára regionális szinten hoznak létre és működtetnek intéz-

ményt. Erre különösen szükség van, mivel ennek a területnek az ellátása a vizsgálat idején nem volt megoldott.

Gyermekvédelem a benne élők nézőpontjából

A vizsgált 12–18 év közötti gyermekvédelemben élő fiattól összesen 651 kérdőív érkezett vissza, és ezek feldolgozása alapján történt az az elemzés, mely képet nyújthat a rendszerről a benne élők szemszögéből. A válaszok alapján lehetőségünk van rá látni a kérdőívet kitöltő fiatalok önreflexiójára, az általuk fontosnak ítélt szükségleteikre a sikeres iskolavégzésükkel összefüggésben. Mindezek hozzásegítenek ahhoz, hogy a gyermekvédelem eddigiekben taglalt rendszerének vizsgálatát teljessé tegyük a leginkább érintettek (benne élők) nézőpontjának beemelésével.

A válaszadó fiatalok jellemzői

A válaszadók nemenkénti megoszlása közelítően fele-fele arányú az országos megoszláshoz hasonlóan. A válaszadók nagyobb arányban élnek gyermekotthonban (56,5%), mint nevelőszülőnél. Ez szintén az országos megoszláshoz hasonló arány, bár a vizsgált régióban 50% felett van a nevelőszülői elhelyezési arány. Ez a fiúkra és lányokra egyaránt jellemző, azonban látható az is, hogy a fiúk valamivel nagyobb arányban élnek gyermekotthonban, mint nevelőszülőnél. A válaszadók életkori megoszlása hozzávetőlegesen egyenletes. A 13 és 16 év között találhatunk nagyobb számú fiattal, a 12 évesek és a 17, 18 évesekhez képest. Ezt a különbséget az országos adatok is mutatják. Gyermekvédelmi szakemberek ennek okát a kamaszkori fokozott veszélyeztetettségben látják. Itt elsősorban az iskola-kerüléssel és különböző devianciákkal (bűnözés, drogfogyasztás) magyarázzák az okokat. Minél idősebb korosztályt tekintünk, annál inkább jellemző, hogy az elhelyezés aránybeli különbsége eltolódik a gyermekotthon felé.

A minta és a válaszadók lakóhely szerinti megoszlása hasonló. Kisebb eltérés látható a Baranya és a Tolna megyében lakók között: a baranyaiak valamivel kisebb arányban küldték vissza a kérdőívet. Ennek oka lehet, hogy a kérdőív kiküldésben és visszaérkezésben résztvevő Tolna megyei kolléga a gyermekvédelmi információs rendszeren keresztül ismételtén kérte a lakóotthon vezetőket, nevelőszülőket a kutatásban való együttműködésre. A nevelőszülőnél élő válaszadók szinte fele baranyai, míg a gyermekotthonban élő válaszadók fele somogyi. Ez az aránykülönbség abból adódik, hogy Baranyában valamivel nagyobb arányban laknak nevelőszülőnél a fiatalok még ebben az életkorban is. A válaszadók kétharmada községben lakik. A nevelőszülőnél élők körülbelül fele-fele arányban városban és faluban, míg a gyermekotthoni elhelyezésben élők egynegyede városban lakik. A lakóhely vizsgálata azért fontos, mert meghatározza, hogy az adott

településen milyen oktatási és szabadidős lehetőségek állnak rendelkezésre. Feltehetően, hogy az általános iskola felsőbb évfolyamaira és középiskolába járó diákok esetén előnyt jelent, ha a lakóhely nagyobb településen található. A válaszadók esetén látható, hogy a lakóhelytípus fordított arányú az országos jellemzővel.

A fiatalok szociális kapcsolatrendszere

E kérdéskör arra irányult, hogy a vizsgált fiatalok milyen mértékben képesek biztos kapcsolatokat kialakítani felnőttekkel és kortársaikkal. Elsősorban azt vizsgáltuk, hogy a gyermekvédelmi élethelyzet milyen mértékben hat ki a sikeres iskolavégzéshez elengedhetetlenül szükséges szociális tőke kialakulására. Így figyelmet fordítottunk az elhelyezési formák váltásának gyakoriságára, a külső környezet befogadó-készségére, valamint a szülői-gondozói és kortárs kapcsolatok erősségére.

Életút

„– És, ha az életutadat kellene sorba venni, akkor milyen állomásaira emlékszel?

– *Le tudom vezetni. Nullától öt-hatig homály. Nagyjából hároméves koromban kerültem zaccberba. Felvettem az édesapámmal a kapcsolatot, ő hitelesebbnek tűnt, mint az édesanyám. 6-10 éves koromban éltem édesanyámmal. Életem talán legelfuseráltabb éveit szerintem. Aztán megint visszakerültem az állami gondozásba 14 éves koromig. 14 évesen már elkezdtem járni a G. Gimnáziumba.*

– *Amikor először bekerültél, akkor helyileg hova kerültél?*

– *Mind a kétszer Csertőre. Emlékezett rám az egyik nevelő... Tehát mind a kétszer Csertőn voltam. 14 éves koromban pedig kirúgtak a gimnáziumból, és akkor jött a plébános, a L. J., és ő kérdezte meg akkor, hogy mit szeretnék csinálni? Mit szeretnék az életből? Mondtam, hogy másik nyelvet szeretnék tanulni, nagy öntudattal.”*

Részlet Ny. J., gyermekvédelemben felnőtt fiatalal készített életinterjúból

A kutatásban figyelmet fordítottunk arra, hogy a válaszadó hány alkalommal és mennyi ideig élt gyermekvédelemben és vér szerinti családjával. Arra is kíváncsiak voltunk, hogy élete során hány alkalommal változott helyzete: került más elhelyezési formába, vagy került vissza családjába. Azt feltételezzük, hogy a gyakori váltás olyan – a szakirodalmakban is leírt – érzelmi-kötődési bizonytalanságot eredményez, amely kihat az iskolázottságra.

A válaszadók fele (52,9%) legalább egyszer élt már nevelőszülőnél. Ennél jóval nagyobb azoknak az aránya (81,7%), akik legalább egyszer gyermekotthonban is laktak. Az is látható, hogy a válaszadók több mint háromnegyede (77%) vér szerinti családjával is lakott. Vagyis a válaszadók nagy részére a többszöri váltás jellemző.

A nevelőszülőnél való elhelyezés leginkább egy alkalommal fordul elő, kimagaslóan nagy százalékban (61%) hatéves korig. Gyermekotthonban is jórészt csak egy alkalommal éltek a fiatalok, bár itt található 8%, aki kétszer is bekerült. Ez az elhelyezési forma elsősorban egyéves kor alatt és 12 év fölött jellemző. A vér szerinti családban legalább egy alkalommal élt a gyermekotthonban lakók 76%-a és a nevelőszülőnél elhelyezettek 69%-a. A vér szerinti rokonainál is élt válaszadók zöme (92%) első alkalommal egyéves kora előtt, további 5% pedig 6 éves koráig volt a családjával. A fennmaradó néhány százalék teszi ki az idősebb korú családban élést. Szintén néhány százalék, aki több alkalommal került a családjához. Mindez azt jelenti, hogy a válaszadó fiatalok zöme iskoláskorát a gyermekvédelemben töltötte.

A váltások tekintetében látható, hogy az egyszeri váltás a legkisebb (14,8%), és a kétszeri váltás a legnagyobb arányú (55,5%). A háromszor váltók a válaszadók egynegyedét teszik ki. Vágyis valóban szerepet játszhat az iskolázottság sikerességében a gyereket övező bizonytalanság. Ezt fogalmazza meg a kérdőívben az egyik válaszadó:

„Véleményem szerint aki ilyen helyzetben van az soha nem fogja elfelejteni azt a dolgot ami vele történt és amilyen helyzetben van, mert az élet során szembesülnie kell olyan tényekkel, olyan dolgokkal amik emlékeztetik ezekre. Engem leginkább kiskoromban ért hátrányosan, meg én személy szerint úgy érzem, hogy az ilyen gyerekekre jobban odafigyelnek és sokszor már ez kellemetlenné válik. Míg az egyik gyerek megcsinálhat ilyen-olyan dolgokat, a másik, aki nevelőszülőknél van, az nem! Meg az ember ilyenkor úgy érzi, hogy nincs biztonságban, mert bármikor elkerülhet bárholonnan! Röviden ennyi.”

Külső környezet

Fontos az énkép-alakításában és szociális kapcsolatok teremtésében az, hogy milyen a külső környezet képe, amit a gyerekről visszatükröz. A pozitív megítélés önbizalomhoz, kapcsolatokra nyitottsághoz vezet, míg a negatív kép nyújtása befelé fordulást, bizalmatlanságot eredményez. Ezt a kérdéskört azzal próbáltuk meg feltárni, hogy megkérdeztük, hogy gyermekvédelmi státusuk miatt éreznek-e a fiatalok hátrányos megkülönböztetést. A válaszadók alig több mint egynegyede számolt be ilyen jellegű tapasztalatról. A gyermekotthonban élők nagyobb arányban érzékelték a hátrányt, mint nevelőszülőknél élő társaik. Az alábbiakban néhány tipikus válasz olvasható a kérdőívekből.

„Például az iskolai szülőértekezleten akor a szabadidő beosztásában a anyagi dolgokban a magán életbe a kapcsolatartás a szorakozás egy szoval mindenben bene van az hogy állami gondozot vagyok”

„Volt olyan hogy lenéztek nem közeledtek hozzám csak azért mert intézetis vagyok és számukra ez azt váltotta ki, hogy rossz ember vagyok!”

„Oszálytársaim többször beszélgettek a családról, és ez nekem nagyon fáj, hogy ők családban nevelkednek. Megosztják az anyukájukkal a gondjukat, átölelik stb.”

„Volt már olyan is, hogy osztályfőnököm az osztály előtt beszélt a lakásotthonokról és az én véleményemet is kikérte, hogy hogy érzem magam a lakásotthonban. Nem rossz itt csak rossz kimondani, hogy lakásotthonos vagyok.”

„Meg volt olyan is, hogy két éven át azzal bántottak, hogy intézeti vagyok. A saját osztálytársaimtól kaptam ezt. Nagyon fáj ez nekem.”

„Engem úgy hívnak hogy ogre az iskolába a gyerekek és még sreknek neveznek az iskolába.”

„Többször is éreztem már így, néha úgy érzem, hogy mintha csak fél ember volnék mert nem az igazi szülemmel élek. Sokszor nem szabad olyat tennem mint más gyereknek, de tudom sajnós ennek így kell lenilye. Néha irigylem is a többi gyereket. Most még »gyerek-vagyok«, de egyszer nagyleszek és tudom másképp fogom látni a dolgok értelmét. Megvetem majd azokat akik így bánnak saját vérükkel és tisztelem azt aki még az életét is feláldozná a gyerekekért. Volt mikor emberek ugnéztek rám mindha nem is emberből lennék és megvetettek e miat. De én soha nem foglalkozom mások véleményével én így érzem jól magam, magam, mert tudom ennek pontosan így kell lenie, hiszen ezen már nem lehet változtatni.”

„7 éves lehettem, amikor ilyen dolog történt velem. Klubdélután volt az iskolában és egy labdás játékhoz kellett két embernek csapattársakat választania. Engem nem szívesen választottak, a családi helyzetem és származásom miatt. Csúfoltak, hogy nincsenek igazi szüleim. Persze valakinek engem is be kellett választani, ez az ember pont az volt, akiről a legkevésbé gondoltam volna, hogy elítél. Játék közben közölte velem, hogy én más vagyok, és hogy nem szívesen játszik velem együtt...”

„Családban élő osztálytársaim gúnyolódtak velem, hogy én »intézetis« vagyok. Nehéz az ünnepeket és az iskolai szüneteket elviselni, amikor minden gyerek haza utazik a családjához.”

„Csak az az 1 bajom van, hogyha 1 valaki csinál valamit az intézeti lányok közül, akkor nem azt mondják, hogy az az 1 valaki, hanem az intézetis lányok!”

A kérdőívből kiemelt idézetek egyértelműen azt bizonyítják, hogy az „intézetis” létből adódó érzelmi hiányok nem csak belsőleg fakadnak, hanem azokat a társadalmi környezet megerősíti. A megerősítés elsősorban azokból az előítéletekből fakad, amelyek a gyermekvédelmet félreismerő, félreértelmező szemléletből alakultak ki. Ez a szemlélet elsősorban a gyermeket okolja a gyermekvédelemben vétel miatt, és ezzel egy olyan bélyeget nyom rá, amely alapvetően megváltoztathatatlan negatívumokból áll. Ugyanezekről a társadalmi kirekesztést eredményező okokról számol be az a kutatás, amely a gyermekotthoni nevelésben élők jövőképét vizsgálta. (Rácz, 2006) A külső és folyamatos negatív megítélésnek következménye lehet a folyamatos szégyenérzet, a titkolózás, kirekesztődés, és az is, hogy a gyermek egy idő után „megfelel” a róla kialakított képnek.

A gyermekvédelem szakmai felelőssége e területen abban áll, hogy figyelembe vegye a gyermeket érő külső hatások között ezt a kérdéskört is, éppúgy, mint a cigány származással szembeni gyakran tapasztalható negatív diszkriminációt. A figyelembevétel (vagyis a konfliktuskerülést jelentő semlegesség helyetti probléma felé fordulás) egyben azt jelenti, hogy olyan pedagógiai eszköztárral rendelkezik (mint például a kortárs-segítés használata), amely valódi konfliktus feloldást jelenthet.

Kisgyerekkori és szülői kötődések

- „Egészen kicsi korotokból ki az, akire igazán szeretettel emlékeztek? Anyukátok vagy apukátok?
 - Édes szüleink? Senkire, az az igazság, hogy családban nem is voltunk mi.
 - És a csecsemőotthonban?
 - Ott volt egy néni, aki vett nekünk egy biciklit.
 - Igen, én erre nem is emlékszem.
 - Akkor olyan nagy kötődés nem volt?!
 - És valami negatív?
 - Hát igen, a bölcsibe, ugye anyukánk otthagytott. A dadusoknak meg ott kellett maradni és nem nagyon szerettek minket, mert miattunk kellett maradni. Ezért rajtunk töltötték ki a dühüket, legalábbis mindig éreztük. Bezártak minket egy sötét szobába, a kisgyerekek ugye félnek a sötét szobába. Kiabáltunk, hogy jöjjenek be. A R.-t akkor elvitték és megtépték, tudták, hogy nagyon fél a zuhanyrózsától és akkor elvitték, hogy lefürdőt. Nagyon sikított. Utána én következtem. Otthagytak minket egyedül. Ott volt egy csontváz mellettünk meg... Arra nagyon emlékszem, hogy tépték a hajunkat. Pedig ez nagyon kiskori emlék.”

Részlet H. V. M és H. V. R gyermekvédelemben felnőtt testvérpárral készített életinterjúból

A fenti interjúrészlet egy szélsőséges esetet idéz a gyermekvédelemben eltöltött időszakról. És bár más interjúalanyok is számoltak be fizikai bántalmazásról, alapvetően nem ez jellemzi a gyermekvédelmet.

A kisgyerekkori kötődést és annak tartósságát vizsgálva elmondhatjuk, hogy a válaszadók alig több mint fele (56,5%) írta, hogy emlékszik, kit szeretett legjobban gyerekkorában. A kérdőívben nem válaszolókat is beleszámítva a válaszadók fele nem tudja felidézni legfontosabb kisgyermekkori érzelmi kapcsolatát. Látható az is, hogy akik emlékeznek a legfontosabb kisgyermekkori személyre, azoknak csak a fele tartja vele a kapcsolatot jelenleg is. Nagyobb arányban a gyermekotthonban lakók, mint a nevelőszülős fiatalok. A jelenlegi rendszeres kapcsolattartás pedig a válaszadók egynegyedére igaz. Vagyis a hosszú távon is jelen lévő, éppen ezért érzelmi stabilitást jelentő kapcsolat a gyermekvédelemben élőkre alapvetően nem jellemző. Mindez kihat az egyéb társas kapcsolatokra is, mely szintén alapját jelentheti az iskolai sikertelenségnek.

„Mindig is lelki szegénynek tartottam magam, tehát hogy szerintem egy csomó érzem-
től esel el, ez az amit nem fogsz tudni feldolgozni. Tehát hogy tudom, hogy az anyuká-
mat szeretném és nem az hogy meglátom és hiú össze fogom törni az összes csontját. Té-
hát ez valahol beteges részemről. Apámra meg nem tudok haragudni, mert ő börtönbe
került, tehát hogy így... ő mondjuk keresett is állítása szerint. Meg talált volna, ha na-
gyon akar... Tehát érzelmi alapon nyugvó szociális készségek, amik így az emberben meg
lehetnének, ha mesélnek neki éjszakánként, tehát ilyen apró dolgok, amiket csak egy szü-
lő tud megcsinálni. Nem, mint egy nevelő, aki nap mint nap azt hangoztatja, hogy en-
gem nem azért vettek ide föl, hogy téged szeresselek, meg hasonló dolgok.”

Részlet Ny. J., gyermekvédelemben felnőtt fiatalal készített életinterjúból

„Igazándiból szeretet nem alakult ki a szüleim iránt, se apám iránt, se anyám iránt. Té-
hát ez annyira egy igaz dolog, hogy ha valaki nem alakult ki bizonyos fázisokban, bizonyos
időkben kötődés, hogy az utána már nagyon nehezen lehet, az én szüleim ugyanolyan em-
ber, mint bárki más, szóval én most letagadnám, ha nem ezt mondanám. Érted? Tehát kö-
rülből úgy szeretem, mint téged. Semmivel sem több. Ez már pszichológia.”

Részlet T. L., gyermekvédelemben felnőtt fiatalal készített életinterjúból

A fiatalokkal kitöltetett kérdőívben a szülőkkel kapcsolatban többféle érzelmet so-
roltunk fel, melyek közül bármennyit választhatott a kérdőív kitöltője. Az érzelme-
ket három fő kategóriába soroltuk: pozitív érzelmek (hiányoznak, szeretem őket,
szeretnék velük élni), semlegesek (nem gondolok rájuk, nem érzek semmit) és ne-
gatívak (csalódtam, haragszom, nem akarom látni). A válaszadók döntése alapján
látható, hogy a semleges érzelem a kisebb arányú (átlagban 15%), míg a negatív és
pozitív érzelmek közel ugyanolyan átlagban jelennek meg a válaszadók több mint
egynegyedénél. Legtöbbször a *csalódást* jelölték, illetve *hiányoznak* és *szeretem őket* ka-
tegóriát. A fenti két interjúrészlet, valamint valamennyi további interjúalany által
elmondottak azt erősítik, hogy a vér szerinti érzelmi kapcsolatok rendkívül össze-
tettek, melyek fontos kihatással vannak a fiatalok életének minden részére.

Kötődés a kortárscsoporttal

„Nálunk, nálam, úgy mondom inkább, több nevelő jött egymás után, és igazándiból már
én is belefáradtam abba, hogy én egy nevelőt megismerjek. Mert nem csak nevelőnek kell
megismerni, hanem a gyermeknek is meg kell ismerni, vagy fiatal felnőttnek, attól függ
milyen fázisban van, de hogy az, hogy 10 nevelőt megismerni, és akkor gyermekfejjel ah-
hoz alkalmazkodni, azért az nehéz. Az embernek kötni kell magát szerintem egy ember-
hez, aki mondjuk, aki idézőjelben példakép lehetett volna nekem az mondjuk visszahú-
zatott volna, vagy visszahúzott olyan dolgoktól, hogy te azt ne csináld, mert az rossz.”

A sorstársak is cserélődnek, mennek ki a gyermekotthonból. Az tény és való, hogy a
sorstársak fixebb pont, mert ő benn volt öt évig meg tíz velem együtt. Ott a sorstársak-
nál el lehet mondani, hogy azért fixebb, szerintem.”

Részlet T. L., gyermekvédelemben felnőtt fiatalal készített életinterjúból

A fenti interjúrészletből is látható, hogy a gyermekvédelemben élők számára a kor- vagy sorstársakkal kötött kapcsolat sokszor tartósabb, mint a gondozói kapcsolat. Az érzelmi kötődést ebben az életkorban és élethelyzetben némiképp helyettesítheti vagy kénytelen helyettesíteni a kortárs közösség.

A barátságkötésről a válaszadók zöme úgy nyilatkozott, hogy könnyen köt barátságot, és alig néhányan barátoknak nehezen. E tekintetben nem nagyon van különbség a két elhelyezési forma között. Feltételezhetjük, hogy a válaszokban mutatkozó barátságra való nyitottság háttérében a fiatalok élethelyzete áll. A kortársközösség folyamatos jelenléte mellett szükséges egyfajta nyitottság és alkalmazkodás. Mélyebb elemzést igényelne, hogy mit értenek a válaszadók barátság alatt. A barátok és ismerősök megadott számából, arra következtethetünk, hogy a nem túl mély kapcsolatok is sok esetben nagyon jó barátságnak minősülnek. (A válaszadók egynegyede hét vagy több nagyon jó barátot jelölt és kétharmada ugyanennyi barátot jelölt.) Szintén arra következtethetünk, hogy a kortárs csoport nagymértékben meghatározza az érzelmi életet.

Lehetőségek, szokások

Az iskolavégzéssel kapcsolatos következő kérdéskör azt taglalja, hogy a gyermekvédelmi ellátórendszerben élők miként élnek lehetőségeikkel. Ezen belül a szabadidő hasznos eltöltésére, a tanórán kívüli tanulás mikéntjére, tárgyi feltételeire, valamint a tanulást segítők személyére kérdeztünk rá. Fontos volt annak vizsgálata, hogy miféle kínálatot tud nyújtani az ellátórendszer e területen, és hogy ezt igénybe veszik-e az érintettek.

Szabadidő

A szabadidő óraszámja a kutatásban nagyon érdekes képet mutat. Ebben a korosztályban a magas iskolai óraszám és a hatalmas tananyag miatti délutáni tanulás alig hagy időt más elfoglaltságra. Ezzel szemben a válaszadók kétharmada 3-5 óra között határozta meg a szabadidejét, de van egy további 15%, aki 6-7 órányi szabadidőt írt. Mivel a szabadidős tevékenységek között többen a tanulást is jelezték, valószínűleg sokan az iskolán kívüli legtöbb időt szabadidőnek tekintették.

A szabadidős tevékenységek terén a kérdőívre adott válaszok közelítenek a hasonló korú, nem gyerekvédelemben élő fiatalokéhoz. A válaszadók szabadidejükben leggyakrabban zenét hallgatnak, tévéznek és egyéb (a fiatalok által kiemelt különböző) tevékenységeket végeznek. Második helyen a sportolás (beleértve az egyéb kategóriából az alternatív sportokat) és barátokkal való séta szerepel, valamint a tanulás. A számítógép használatát összevonva (játék, internet)

is a második helyen szerepel. Legkevésbé a mozi, színház, kirándulás és buli jelenik meg a felsorolásban.

A gyakorta végzett tevékenységek is hasonló eloszlásban jelennek meg. Az egyéb kategóriában is nagyon sokféle tevékenység jelenik meg: írás, levélírás, tánc, rajz, kisállat-tartás, társasjáték, zenélés, éneklés, segítségnyújtás, kézimunka, főzés, kertészkedés. Érdeemes kiemelni, hogy a soha nem végzett szabadidős tevékenységek körében a válaszadók majd 40%-a a bulizást és közel egynegyede az internetet és a mozi-színházat jelölte meg. Azt is fontos megjegyezni, hogy a tanulás folyamatosan jelen van a szabadidős tevékenységekben. A szabadidő felhasználásról a fiatalok kétharmada maga dönt, egynegyede bevon másokat is a döntésbe és csak 12% válaszolta, hogy a nevelői döntenek helyette. Ez az eloszlás nagyjából lefedi a vizsgált csoport korosztályi eloszlását; feltételezhető, hogy minél idősebb korú fiatalról van szó, annál nagyobb mértékben dönt egyedül a szabadidő-felhasználásáról. Megfigyelhető, hogy a szabadidős tevékenység választásában nevelőszülőknél élők sokkal önállóbbak (70%-uk egyedül dönt), mint a gyermekotthonban élő társaik. Ennek oka lehet, hogy a szabadidő hasznos eltöltésének kontrollálja intézményi keretben nagyobb ellenőrzést kíván. Ez azonban azt is eredményezheti, hogy másfajta döntésekben is nagyobb önállósággal, tapasztalattal, önbizalommal, sikerrel vehetnek részt a nevelőszülőknél élők.

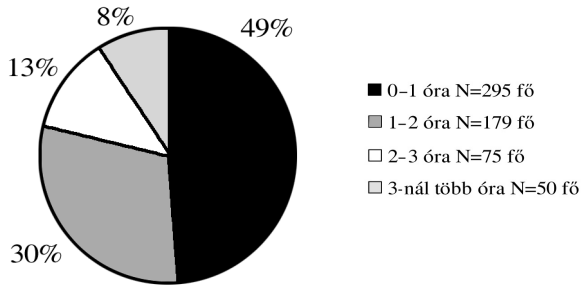
Tárgyi feltételek

A tárgyi feltételeknél olyan eszközöket soroltunk fel, amelyek a mindennapi élethez kötődnek (külön szoba, szekrény), a tanulásban segítenek (íróasztal, számítógép, könyvespolc, e-mail cím) és ebben az életkorban a szabadidő eltöltéséhez használatosak (zenei lejátszók, társasjátékok). Minden esetben azt kérdeztük, hogy rendelkezik-e a válaszadó saját tárggyal. Valamennyi válaszadót figyelembe véve elmondhatjuk, hogy a tárgyi ellátottság átlagos, a legtöbb felsorolt eszközzel 50-70% között rendelkeznek. Érdeemes kiemelni, hogy minden tárgyi eszköz esetén, kivétel nélkül, a nevelőszülőknél élő válaszadók 5-15%-kal magasabb arányban rendelkeznek. Vagyis a nevelőszülői ellátás magasabb színvonalú eszközellátást, tárgyi környezetet képes biztosítani a gyermekvédelemben élők számára.

Tanórán kívüli tanulás

A tanórán kívüli tanulás óraszama a diákok felénél nem több egy óránál, és csak alig több 10%-nál azok számaránya, akik 2-3 órát töltenek tanulással. Nem jelentős az eltérés a gyermekotthoni és nevelőszülői gyerekeknél. Ez a szám meglehetősen alacsonynak tűnik a korosztály iskolai elvárásaihoz képest, kiemelt helyen állhat az iskolai sikertelenség okai között.

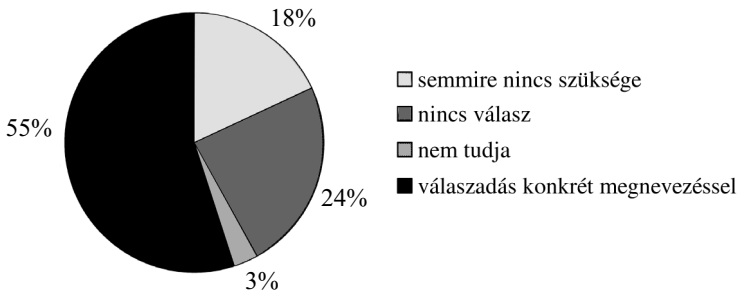

2. ábra. Tanórán kívüli tanulással töltött idő arányos megoszlása (%)

A kérdések között szerepel, hogy milyen segítségre van szüksége a sikeres tanuláshoz. Egy válaszadó, esetenként többet is megjelölt, így a válaszok összes száma 612 db. A kérdőívet visszaküldők egynegyede nem adott választ erre a kérdésre, ami kimagaslóan magas arány a többi kérdéshez képest. Azt feltételezzük, hogy ez esetben a válaszadóknak különösen nehéz volt reflektálni saját igényeikre, így inkább üresen hagyták ezt a részt.

Az alábbi grafikonból látható az adott válaszok százalékos megoszlása. Fontos kiemelni, hogy választ nem adók mellett további 18% azt válaszolta, hogy semmire nincs szüksége a tanuláshoz, illetve 3% azt írta, hogy nem tudja, mire lenne szüksége. Így hozzávetőlegesen a válaszadók fele adott javaslatokat arra, hogy mi segítené sikeresebbé tenni a tanulását.

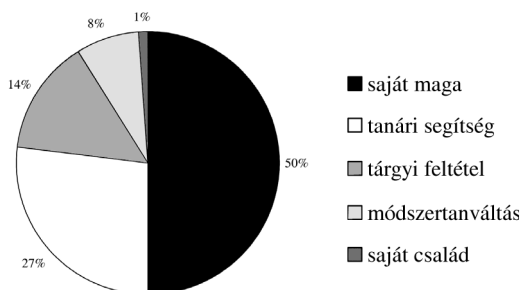

3. ábra. Sikeres tanulást támogató szükségletek arányos megoszlása (%)

A következő (4.) ábra mutatja, hogy a konkrét segítséget megnevező válaszadók milyen százalékos megoszlásban neveztek meg segítséget. A legtöbben saját magukra reflektáltak, vagyis a válaszok fele azt sorolta fel, hogy több szorgalomra, odafigyelésre, tanulásra lenne szükségük. Felnőtt segítséget (iskolai tanár, külön-

tanár, egyéb felnőtt) is igényelnének többen; összességében több mint a válaszok egynegyede. Elég magasnak tűnik az a 14%-nyi válasz, amely a tanulás körülményeit nevezte meg szükséges segítségnek, ez esetben az internet és könyvek hiánya jelent meg nagyobb arányban. Néhányan, összefoglalóan a család támogató közegét írták (1%). Érdekes az is, hogy elég sokan (8%) írták az iskolai módszertan változásának szükségességét: érdekesebb tananyag, tankönyv, tanóra, érthetőbb tanári magyarázat. Fontos látni, hogy a fiatalok fele tudott reflektálni tanulási igényeikre, vagyis ők tudatában vannak szükségleteiknek. Az egy további kérdés, hogy az igények között legnagyobb arányban megjelenő belső szükséglet (szorgalom, akaraterő) valóban felismert szükséglet vagy egy folyamatosan kívülről megjelenő elvárás automatikus megismétlése.

4. ábra. Konkrét tanulási szükségletet megnevezők arányos megoszlása (%)

A tanulási szokásokkal kapcsolatban arra kérdeztünk rá, hogy mennyire önállóak a felkészülésben a fiatalok. A válaszokból az látható, hogy az arány az önálló tanulás felé tolódik el, és ez az arány a különböző elhelyezési formákban élők bontása esetén is hasonló. Az önálló tanulás a vizsgált életkorban természetesnek mondható, azonban lehet egyik eredője a fiatalok iskolai eredményeinek. Azt azonban fontos látni, hogy hasonló önállóság mellett a nevelőszülőknél élők sikeresebbek az iskolában, melyből levonhatnánk azt a következtetést, hogy a családiásabb környezet kihat a tanulmányokra. Azonban azt a tényt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nevelőszülőkhöz nagy valószínűséggel eleve a problémamentesebb gyerekek kerülnek. Ezt azonban nem támasztja alá a tanulási problémákra adott válasz, mivel itt is hasonlóan nyilatkoztak a gyermekotthonos és nevelőszülőnél élő fiatalok. Vagyis a válaszadók közelítően fele néha érez problémát, kicsivel több mint egynegyede pedig úgy érzi vannak problémái a tanulóssal. Azt is láthatjuk, hogy a válaszadók döntő többsége (89,6%) problémái esetén kap segítséget. Leggyakrabban az iskolai tanár segítségével jelenik meg és legritkábban a külön tanár.

Összefoglalóan elmondható, hogy a nevelőszülőknél lakó fiatalok tanulmányi előmenetele nem mutat olyan jelentős különbséget a gyermekotthonban lakókhöz képest, mint ahogy az feltételezhető lenne abból a három tényből, hogy a nevelőszülőknél:

- jobb a tárgyi ellátottság;
- családra inkább emlékeztető a szocializációs tér;
- problémamentesebb fiatalok kerülnek elhelyezésre.

Ahogy az alábbi táblázatból is látható, úgy tűnik, hogy a gyermekotthonban dolgozók több segítséget nyújtanak a tanulásban, mint a nevelőszülők, és ez meghatározó az iskolai előmenetelben.

1. táblázat. *Iskolai problémák megoldásának segítői*

Segítő neve	Általában segít		Ritkán segít		Soha nem segít		Nincsenek problémái		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Osztálytárs	144	29,6	185	38,1	114	23,5	43	8,8	486	100
Iskolai tanár	326	64,0	107	21,0	33	6,5	43	8,4	509	100
Különtanár	78	19,3	56	13,9	227	56,2	43	10,6	404	100
Testvér/rokon	113	25,6	106	24,0	179	40,6	43	9,8	441	100
Barát	120	25,9	174	37,6	126	27,2	43	9,3	463	100
Velem lakó gyerek	120	26,2	152	33,2	143	31,2	43	9,4	458	100
Nevelőszülő	200	46,7	44	10,3	141	32,9	43	10,0	428	100
Nevelőtanár	268	57,4	56	12,0	100	21,4	43	9,2	467	100

Segítők

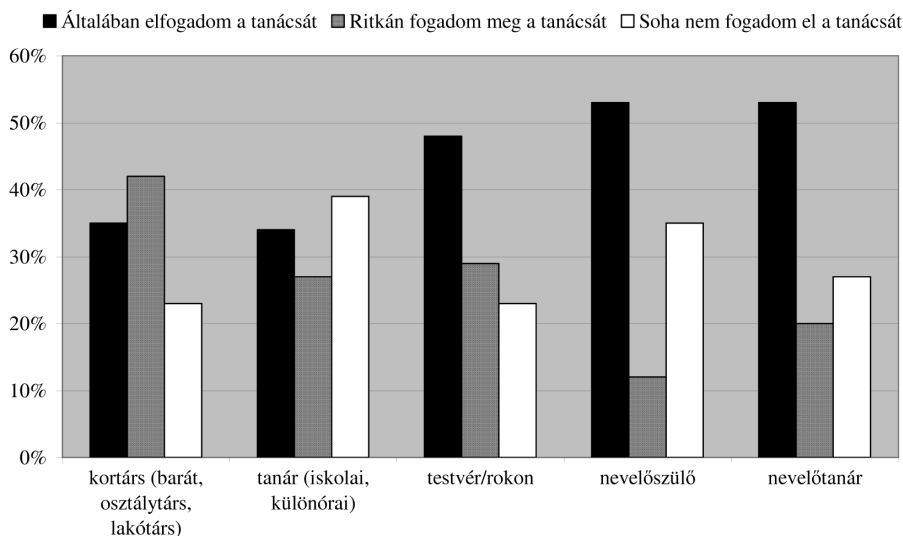
Arra a kérdésre adott válaszok, hogy iskolai problémái esetén a fiatal kinek a segítségére, tanácsára számít, az 5. számú ábrán láthatók. A legegyszerűsebb képet a kortárs csoport és a tanárok mutatják. A kortárs csoport esetén elmondható, hogy problémás helyzetben fontos szerepe van a fiatalok életében, hisz a válaszadók majdnem 80%-a általában és esetenként elfogadja az innen érkező segítséget. Ez a vizsgált korosztály esetén nem meglepő, azonban az már kérdés, hogy miféle segítséget, tanácsot tud nyújtani a kortárs csoport.

Fontos elemezni azt a sokkal nagyobb eltérést, amely a gondozók (nevelőszülő, nevelőtanár) esetén mutatkozik az egyes válaszokban. Némiképp megdöbbentő, hogy a válaszadók egyharmada soha nem fogadja el nevelőszülőjétől a segítséget, még akkor is, ha a fele viszont általában. Az is érdekes, hogy a gyermekotthoni gyerekek e két válasza között nem ilyen nagy a kontraszt. Miközben azt feltételezzük,

hogy a családi légkörben (nevelőszülő) a közvetlenebb segítségnyújtás jobban érvényesül, látható, hogy ez a válaszadók egyharmadánál nem tud érvényesülni. Itt visszautalunk arra az adatra, amely a tanulmányi segítségnyújtás esetén hasonló különbségeket mutatott. Vagyis elmondható, hogy az ideálisabbnak tartott elhelyezési forma még nem automatikusan jelent valóságosan is jobb elhelyezést a gyermekvédelemben élő fiatalok számára. Ehhez valóban felkészült gondozókra van szükség mindkét elhelyezési forma esetén.

5. ábra. Külső segítség elfogadásának módja az adott személyre vonatkozó arányos megoszlásban (%)

A fiatalok minta- és jövőképe

A tanulási aspirációk között fontos szerepet játszik, ha a fiatal lát követendő mintákat, illetve maga is olyan határozott jövőképpel rendelkezik, amelyhez fontos a sikeres iskolavégzés. A következőkben elemzett kérdések arra irányultak, hogy a gyermekvédelemben élők számára kik jelentenek követendő mintát, és pályaválasztásuk során, illetve jövőbeli terveik eléréséhez milyen mértékben van szükség a jobb iskolai eredményekre.

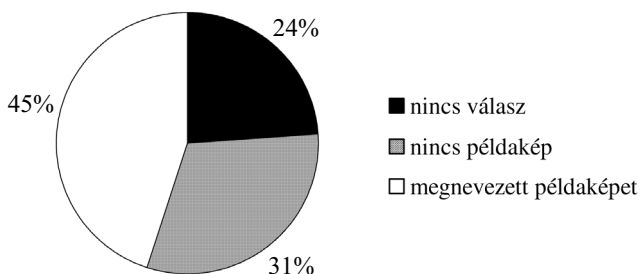
Példakép

A 6. ábra alapján a válaszadók több mint felének a példaképéről nem tudunk tájékoztatást kapni. Fontos látni, hogy ennek egyik oka, hogy a válaszadók egyhar-

mada egyértelműen leírta, hogy nincs példaképe. Ez azért jelentős arány, mivel a vizsgált életkorban jellemzően választanak a fiatalok maguknak olyan ideált, ideálokat, akikhez hasonlítani szeretnének. Ez jelentősen segíti a felnőttkori szerepek megtanulását, vonatkoztatási pontként szolgál. Esetünkben a fiatalok legalább egyharmadának nincs ilyen vonatkoztatási pontja, és további egynegyede nem válaszolt, amely csoport tagjai közül feltételezhetjük, hogy többen vannak, akik szintén nem rendelkeznek megnevezett, követendő mintával.

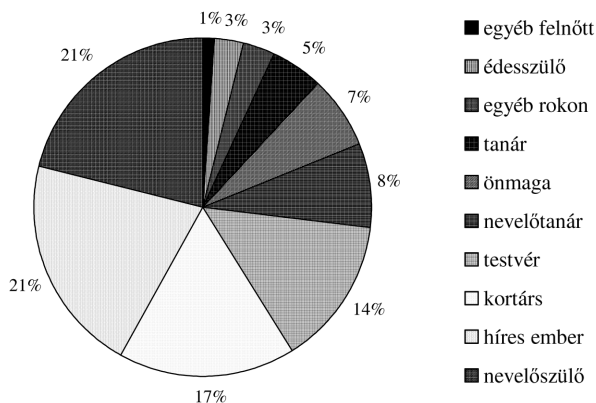
6. ábra. A példakép kérdésre adott válaszok arányos megoszlásában (%)

A következő (7.) ábra annak a 45%-nyi fiatalnak a válaszait mutatja, akik megneveztek példaképet. Látható, hogy legmagasabb arányban (21%) a nevelőszülő és a híres ember jelenik meg. Ez azért érdekes, mert a vizsgált életkorban elsősorban híres emberek (sportolók, zenészek, színészek) jelentik általában a példaképet. Erre utalnak a szobák plakátjai, az öltözék és egyéb kellékek. Ezzel szemben a gyermekvédelemben élők számára a szülőt helyettesítő személy (nevelőszülő) hasonló arányban jelenik meg mintaként. Ha ehhez hozzávesszük a gyermekotthonosok által megnevezett nevelőtanárok arányát (8%), akkor elmondható, hogy a példaképet megnevező fiatalok majdnem egyharmada közvetlen környezetéből választ olyan felnőtt személyt, akinek életútját szeretné követni. Háttérben valószínűleg az az érzelmi kötődés áll, amely rendkívül fontos a gyermekvédelemben felnőtt, szociális tőkájében alapvetően megtépzott fiataloknak. Ez a tény egyben olyan lehetőséget tár fel, amely az iskolai előmenetelben és a sikeres társadalmi integrációban egyaránt alapvető szerepet játszhat.

Szintén érdemes odafigyelni, hogy a testvér és a kortárs az, aki hasonlóan nagy arányban jelenik meg mintaként – szintén a válaszadók egyharmadánál. Vagyis jelentősége van a megmaradt családi kapcsolatok mintaadó funkciójának, mert a nagyobb testvér sikeres életvitele egy valódi, követhető mintát jelent a fiatalabb testvérek számára. Ugyanígy a hitelességet erősíti a kortárs csoport. Azt is fontos kiemelni, hogy a kortárs csoport képviselhet olyan értékrendet, amelynek követése

nem hasznos a fiatal számára. Éppen ezért ezeket a folyamatokat is célszerű nem figyelmen kívül hagyni, hanem akár a felnőttek által generált, és pozitív értéket hordozó kortárskapcsolatokkal erősíteni.

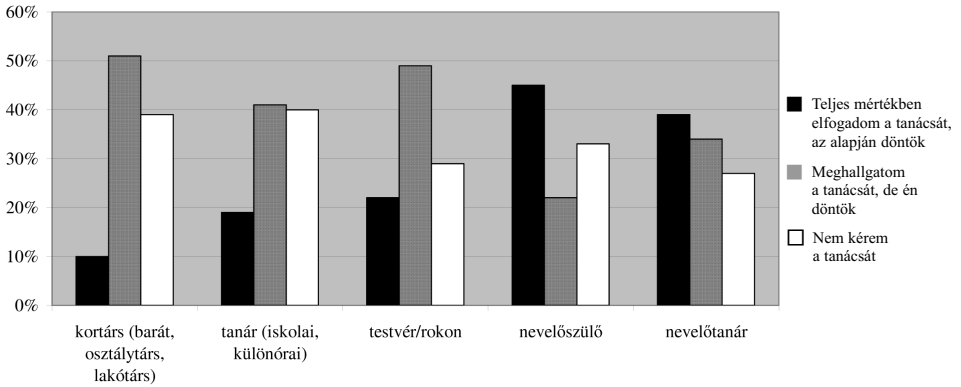

7. ábra. A megnevezett példaképek arányos megoszlásban (%)

Pályaválasztás

Érdekes kérdés, hogy mi befolyásolja azt, hogy a továbbtanulásnak milyen lehetőségeivel élnek a fiatalok. Az országos statisztikai adatok egyértelműen mutatják, hogy a gyermekvédelemben élők elsősorban szakmák felé orientálódnak, azok közül is elsősorban a szakiskolai képzés által nyújtott lehetőségek felé. A felsőfokra való továbbhaladást lehetővé tévő középfokú iskolába a gyermekvédelemben élők nagyon kis hányada jut el. Látható, hogy a leginkább befolyásoló szerepű a fiatal gondozója (nevelőszülő, nevelőtanár), de ezekben az esetekben is igen magas az önálló döntés aránya. Kicsi a befolyásoló szerepe a tanároknak (19%), ami azért érdekes, mivel az iskolákban pályaaorientációs programok zajlanak. Vagyis azt gondolhatjuk, hogy ezek a programok nem hatnak a gyermekvédelemben élők nagy részére, éppen arra a célcsoportra, akik számára különösen fontos a megfelelő pályaválasztás. Szintén alacsony arányú a kortárs csoport hatása, pedig ebben az életkorban jellemző, hogy a barátok egy iskolát választanak.

Fontos azt is látni, hogy a válaszadók egynegyed-egyharmad része nem kéri senki tanácsát. Vagyis összességében az gondolható, hogy minimum a fiatalok egynegyede önállóan dönti el a pályaválasztását. Ez nem minden esetben szerencsés, különösen akkor nem, ha a fiatal szocializációja során nem találkozott olyan széleskörű információkkal, amely elősegítheti a sikeres választást.

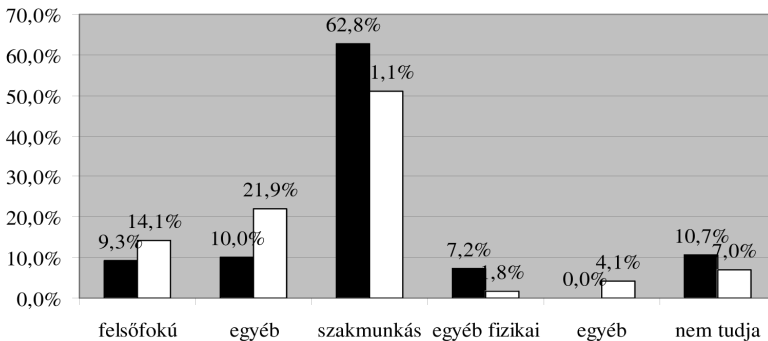

8. ábra. Pályaválasztási tanács elfogadásának módja az adott személyre vonatkozó arányos megoszlásban (%)

Jövőkép

A 9. ábra egyértelműen mutatja, hogy a válaszadók jövőképében azok a munkák és hozzájuk kapcsolódó iskolatípusok szerepelnek, amelyek az országos statisztikai adatokban is találhatóak. Érdekes, hogy a válaszadók alapvetően magasabb végzettséget jelöltek meg, mint amit az összes munka igényelne. Vagyis munkaerő-piaci helyzetüket a gyermekvédelemben megszokott képhez igazítják (ami lehet ugyanúgy reális, mint alulértékelt), ezzel szemben az iskolák tekintetében magasabb arányok jelentek meg, és ez vonatkozik elsősorban a közép- és felsőfokú végzettségre. Vagyis nem mondható egyértelműen, hogy a munkaerő-piaci jövőkép megalapozott és információkkal támogatott.

■ Milyen munkát szeretne felnőttkorban □ Tervezett munkához milyen iskola szükséges

9. ábra. Felnőttkori foglalkozás és a szükséges iskola arányos megoszlásban (%)

Az általános jövőképre vonatkozó kérdés szokványos volt: Miként képzeled magad tíz év múlva? A kérdésre kapott érvényes válaszok három kategóriába sorolhatók. A legtöbben egy pozitív életpályát írtak le, amelyben az anyagi körülmények (munkahely, lakás) mellett legtöbb esetben megjelent a békés család gyerekekkel. Ez látható az alábbi idézetekből.

„Egyedül fogok élni. Lesz munkahelyem állásom (épp ezért befejezem az iskolát), lesz hol laknom, lesz családom (norm., szép, kiegyensúlyozott), jól fogok-fogunk élni, nem szenvedtünk hiányt semiben, javul a kapcsolatom, barátaimmal, szeretteimmel, egy olyan életet akarok magamnak megteremteni mi sajnos nem lehetett az a családommal!!!”

„Miután meg van a szakmám, dolgozom. Ezután gyűjtök egy kis pénzt, hogy eltugyam tartani a születendő gyereket. Egy-két gyermeket és egy férjet szeretnék. A gyermekemnek olyan törődést nyújtanék amiben én nem részesülhettem.”

„Ezután családi gondszerető, feleség, anyuka lenék. Remélem mindez sikerülni fog.”

„Szeretnék a szakmámba dolgozni és szeretnék egy normális családot akivel boldog lehetek és egy kis idő múlva szeretnék egy kisgyereket is.”

„10 év múlva remélem lesz egy jólfizető munkám! Házát is szeretnék és talán abban a házban egy férj is van! 25 éves leszek akkor! Saját ház, férj és majd 2-3 év múlva egy gyerek! De a gyerek még várhat! Ezt szeretném 10 év múlva! Így képzelem el az életem!”

„Reggel fölkelek és indulok a munkahelyemre. Itt gyerekek várnak rám akiknek átathatom a szeretetet amit én nem kaptam meg a szüleimtől. Hazamegyek ahhol békés, boldog család vár rám. Szeretetlenben szeretnék élni, néha meglátogatni volt nevelőimet akik szeretnek és szerettek engem. Szeretném ha lenne saját gyerekem akit én nevelek fel.”

„Lesz feleségem, meg családom akiket nagyon fogok szeretni.”

„Debrecenben fogok élni a családommal és a munkámban sikeresen dolgozok.”

„Becsületes ember és jó család apa.”

„Családom lesz, feleség, gyerekek, dolgozom éjjel-nappal, Béke lesz, lesznek igazi barátaim, saját lakás, kocsis, nyaraló, boldog élet, és jó kapcsolatok rokonokkal, szüleimmel, testvéreimmel stb.”

A második kategóriába azok a válaszok tartoztak, amelyek a „pillanatnyi” perspektívát tükrözik. Ezek jóval kisebb arányban fordultak elő, mint a pozitív pályakép.

„Nem tudom én soha se tervezek előre. (max 1-2 napot)”

„Elképzelésem nincs na szevasz.”

„Én eszt nem tudom elképzelni.”

„Honét tudjam még sok dolog történhet.”

A harmadik csoportot azok a válaszok alkotják – az összeshez képest a legkisebb arányban – amelyek valamilyen negatív életpályát mutatnak.

„Csöves leszek hengerekben lakom kukából eszek, lopok.”

„Bent ülök a kocsmában és várom, hogy jöjjenek a palimadarak és le tudjam őket húzni.”

Összefoglalóan elmondható, hogy a válaszadók többsége által felvázolt jövőképben rendkívül reális elemek jelentek meg, és ebben kulcsszerepet játszik az érzelmi motívum. Vagyis huszoneves korában a legtöbb fiatal csakis családban, gyerekekkel tudja elképzelni a jövőjét. Feltételezhető, hogy a valamennyi kérdésnél megjelenő érzelmi kapcsolat fontossága ebben az esetben ilyen módon jelenik meg, hiszen a felnőtté válás folyamatának napjainkban tapasztalható kitolódása miatt a hasonló korú fiatalok még biztosan nem családot és gyerekeket terveznek erre az időszakra. Kérdés, hogy amennyiben ezt a vágyott érzelmi köteléket nem sikerül kialakítani, akkor vajon milyen eséllyel sikerülhet a társadalmi integráció a gyermekvédelmi rendszer elhagyása után.

A gondozók gyermekvédelmi körképe

A vizsgált csoportba tartozó fiatalok gondozóitól összesen 629 (52,2%) kérdőív érkezett vissza, és ezek feldolgozása alapján olvasható az alábbi elemzés. A kérdőív kérdéseinek egy része a gondozók személyes adataira, életútjára, a gyermekvédelemmel kapcsolatos véleményére vonatkoztak. A további kérdések a gondozott fiattal kapcsolatos körülményeket kívánták feltárni, pontosítani.

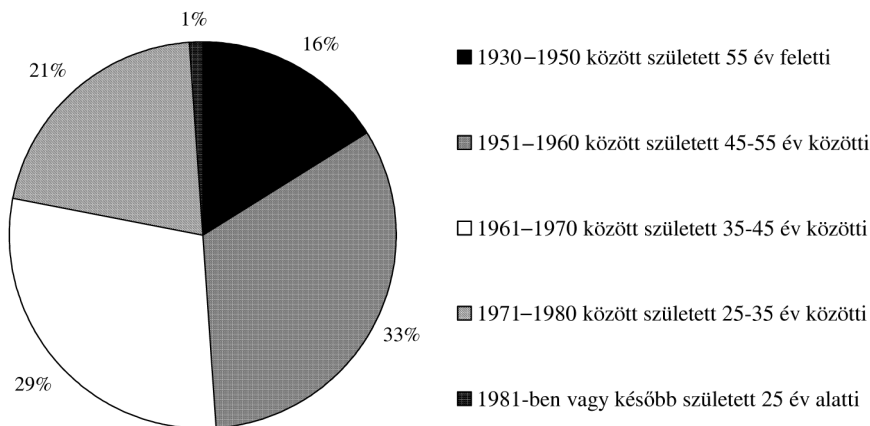
Hasonló, a gyermekotthonban dolgozók véleményére alapozott kutatást végzett Rácz Andrea a szakmai munka tartalmáról (Rácz, 2006a). A vizsgálat megállapításai több területen – így például a dolgozók szakmai továbbképzésének lehetőségei, a fiatalok tanulmányi motivációi, lehetőségei, jövőképe – azonosak voltak az alábbiakban ismertetésre kerülő saját empirikus kutatásunk eredményeivel.

A gondozók jellemzői

A válaszadók 16%-a férfi, 84%-a nő. Hozzávetőlegesen ez az arány jellemzi a gyermekvédelemben élőkkel foglalkozó felnőtteket. Látható, hogy ezen az ellátási területen is főként a nők dominálnak.

A válaszadók életkori megoszlása eltolódik a középkor és felső határa felé. A válaszadók egyharmada 45-55 év közötti, és majdnem ilyen arányban vannak a 35-45 év közöttiek. Az 55 év felettiak alig vannak kevesebben, mint a 25-35 év közöttiek. Ennek egyik magyarázó oka, hogy a gyermekotthonokban lakó diákok gondozói kérdőívét a lakásotthon, gyermekotthon vezetők töltötték ki, és valószínű ebben a csoportban inkább idősebb szakembereket találunk. E mellett azonban a nevelőszülők esetén is inkább az idősebb korosztály jelenik meg. Vagyis a gyermekvédelemben élő 12–18 éves korosztállyal olyan idősebb felnőttek foglalkoznak, akik valószínűleg már jelentős élettapasztalattal rendelkeznek.

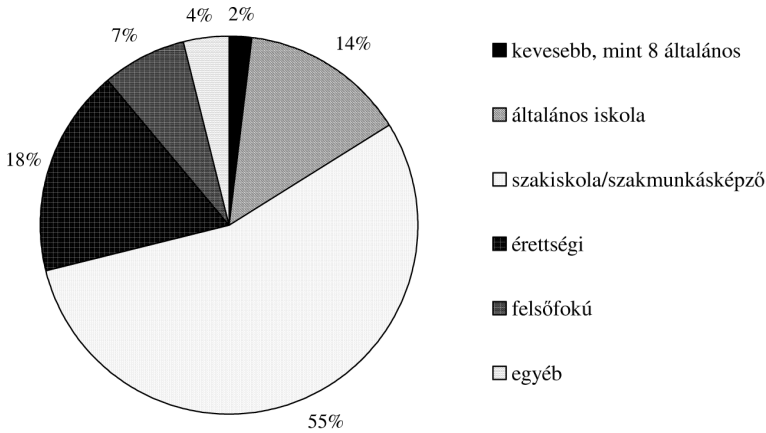

10. ábra. Életkori megoszlás a válaszadók százalékos arányában

Iskolai végzettség

A válaszadók iskolai végzettség szerinti megoszlása meglehetősen szórt. A válaszadók fele felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Mivel tudjuk, hogy a válaszok fele gyermekotthonból érkezett, ott pedig a vezetők töltötték ki, tudható, hogy a diplomások majdnem mindegyike gyermekotthoni dolgozó. Ezzel szemben a nevelőszülők, akik a válaszadók másik részét alkotják, sokféle iskolafokon fejezték be tanulmányaikat. Nagyjából ugyanannyian rendelkeznek nyolc általánossal, mint érettségivel, és 10%-uk szakmunkás. Vagyis a hosszú távú iskolázatással kapcsolatos tapasztalatai elsősorban a gyermekotthon vezetőinek vannak, míg a nevelőszülők főként az alacsonyabb iskolai végzettségűek csoportjába tartoznak. Ugyan ezeket az adatokat erősíti meg egy 2004-ben lezajlott baranyai kutatás, mely a nyolc általános iskolai végzettséget a nevelőszülők majdnem felénél regisztrálta, és érettségivel, illetve felsőfokkal alig egyötödük rendelkezett. (Barka, 2004)

Ezek az adatok kutatásunk szempontjából azért fontosak, mert a vizsgált fiatalok számára a gondozó iskolával kapcsolatos értékrendje, attitűdjei, tapasztalatai meghatározóak lehetnek a fiatal iskolai sikereiben, pályaválasztásában. Ez nem csak direkt módon működik (mennyire szorgalmazza a tanulást, miben tud segíteni, merre orientál), hanem az indirekt szocializáció szintjén is nagymértékben hat (mintakövetés, kulturális szokások).

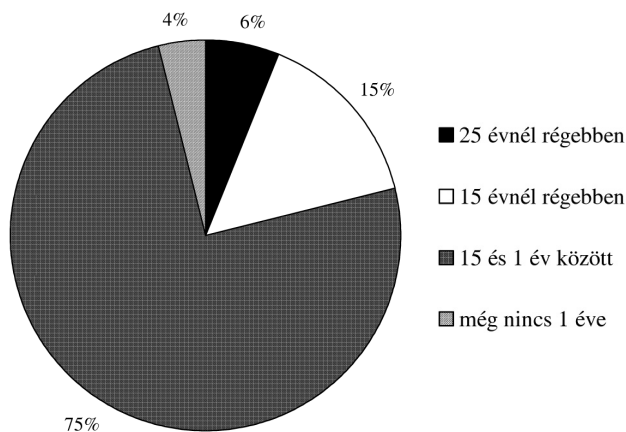
11. ábra. Iskolai végzettség-megoszlás a válaszadók százalékos arányában

Ellátási terület és a gyermekvédelemben eltöltött idő

A válaszadók 40%-a nevelőszülő, a többiek a gyermekotthonokban dolgoznak. A gyermekotthoni dolgozók legnagyobb arányban gyermekotthon, lakásotthon vezetőik, de néhány gondozó is található köztük.

Az alábbi (12.) ábrából jól látható, hogy a válaszadók háromnegyede az utóbbi tizenöt esztendőben került a gyermekvédelembe. Vagyis abban az időszakban, amikor a rendszer megkezdte átalakulási folyamatát, és az új gyermekvédelmi törvénynek megfelelően a gyermeki jogokat előtérbe helyezve szervezte ellátási rendszerét. 20%-nyi az a csoport, aki ezt megelőzően is dolgozott, ami lehet meghatározó arány, különösen, ha elsősorban a vezető pozíciót betöltők közül kerülnek ki a régebbi dolgozók. Az is látható, hogy a vizsgálat évében is jelentek meg új gondozók, ami folyamatos frissülést jelent a gyermekvédelem számára.

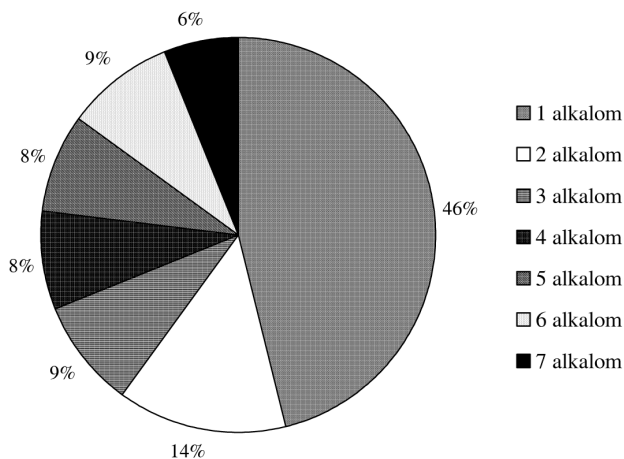

12. ábra. A gyermekvédelemben töltött idő megoszlása a válaszadók százalékos arányában

Szakmai továbbképzés

A gyermekvédelmi rendszerben dolgozók számára is fontos a folyamatos szakmai megújulás. Ezt az elvárást már jogilag is rögzítették; 2001 óta akkreditált szociális képzéseken szereshető pontok alapján lehet egy-egy munkakört betölteni. Vonatkozik ez a nevelőszülőkre is, akik nevelőszülővé válási folyamatának egyik első lépcsője a kötelező nevelőszülői képzés. Látható, hogy legtöbbször (a válaszadók mintegy fele) egy alkalommal vett részt képzésen. A további alkalmak arányosan oszlanak meg a válaszadók másik fele között. A válaszok azt jelzik, van lehetőség és szándék a gyermekvédelemben dolgozók számára a folyamatos szakmai megújulásra. Ezt erősíti az is, hogy a válaszadók háromnegyede a kérdőívben azt is jelezte, hogy szándékozik további képzéseken részt venni. Mindez előremutató a tekintetben, hogy a gyermekvédelmi rendszerben dolgozók olyan tudásokkal verteződjenek fel, mely segíti őket gondozottjaik szakszerűbb ellátásában.

13. ábra. Képzéseken való részvétel számának megoszlása a válaszadók százalékos arányában

A gondozók és a fiatalok viszonya

E kérdések arra irányultak, hogy láthatóvá váljon, hogy a gondozó milyen stabil kötődést képes kialakítani a gondozottal, melyet nagymértékben befolyásol a vele töltött idő mennyisége. A kötődésben szerepet játszik az is, hogy a fiatal meglévő szülői kapcsolatait a lehetőségekhez képest miként segíti a gondozó, képes-e olyan környezetet kialakítani, amelyben a vér szerinti család jelenléte építően hat a fejlődő gyermek személyiségére. Ugyanígy fontos terület a gyermek származásának ismerete és hozzáértő kezelése a gondozó oldaláról. Amennyiben a gyermek valamely kisebbségi csoportból érkezik a gyermekvédelembe (Magyarországon elsősorban a cigány kisebbségi csoportból), külön odafigyelés szükséges a gondozó részéről a gyermek identitásának kialakulási folyamatára e területen. Ez csak akkor érhető el, ha a gondozó a társadalmi sztereotípiáktól és előítéletektől mentesül (többek között ezt segíthetik a romológiai tárgyú képzések), és segíteni tudja a fiatal számára a cigány identitás pozitív megélését.

A fiatallal eltöltött idő

„A gyerekek nem kell tudnia, hogy szeretem, nem kell hallani, hogy szeretem. Érezni kell. Hülyét kapok attól, bocsánat, amikor azt hallom, hogy én áldozatot hozok érted, vagy bárhol. Én abban a pillanatban azt mondom, hogy állj, nekünk áldozatokra itt nincs szükségünk a gyermekvédelemben, mert ahogy áldozattá válik, máris nem tud nevelni, nincs értelme, nem kell. A másik, hogy őszintének kell lenni a gyerekekkel, mert a

gyerek nagyon jó műszer, tehát tudja. Igen is el kell mondani a gyerekeknek, azt hogy megbántott engem, de ezt úgy, hogy ennek most nem örülök. Mennyivel jobb volt. Például hoz egy rossz jegyet. Olyan gyerek, aki eddig ötösrre felelt, hoz egy kettést. Én erre azt szoktam mondani, hogy te nagyon örülsz, hogy nem egyest hoztál, de milyen érzés volt hazajönni. A jó tulajdonságait kell erősíteni a gyerekeknek, mert minden gyerekben van jó tulajdonság minden gyerekben, van valami, amiben ő más, mint a többi csak meg kell találni és azt erősíteni.”

Részlet SZ. G. gyámi tanácsadóval, volt állami gondozottal készített interjúból

Feltételezhető, hogy minél több időt tölt együtt a gondozó a gyermekvédelemben élő fiatallal, annál stabilabb érzelmi kapcsolat alakul ki köztük, és ez az erős érzelmi kapcsolat segíthet a sikeres felnőtté válás folyamatának minden területén. A válaszadók 20%-a foglalkozik 10 évnél régebben a gondozottjával, és több mint fele még nincs három éve kapcsolatban vele. Vagyis a vizsgált csoport legtöbb tagja esetén nem beszélhetünk hosszú távú, megalapozott érzelmi kapcsolatáról. Nyilvánvaló, hogy ennek egyik oka, hogy a gyermekvédelmi törvény értelmében, és nagyon helyesen, törekedni kell a gyermek vér szerinti családba való mielőbbi visszahelyezésére. A gyermek családba való visszahelyezhetőségének évenkénti felülvizsgálata, esetenként többszöri váltása a vér szerinti család és a gyermekvédelem között azonban a bizonytalanságot növeli a gyermek élethelyzetében. Különösen akkor, ha a gyermek maga is ideiglenesnek éli meg a helyzetét mind a családban, mind a gyermekvédelmi ellátórendszerben.

Ezzel együtt azonban a gyermekvédelemben dolgozóknak világosan látni kell, hogy a rövid távon működő kapcsolatoknak is hosszú távra kiható folyamatokat kell indikálnia, különösen a társadalmi integrációra vonatkozó területeken. Vagyis a rendszerben eltöltött időszakban minél intenzívebben kell a hátrányok kompenzálására törekedni, és olyan folyamatokat elindítani, többek között az iskoláztatás területén, melyek a családhoz való visszakerüléskor sem szakadnak meg. Ehhez elengedhetetlen, hogy megfelelő erőforrásokkal rendelkezzen a gyermekvédelmi ellátórendszer.

Kapcsolat a szülőkkel

A kérdőívekre adott válaszokból az látható, hogy a gondozók fele ismeri az általa nevelt gyermek szüleit. Ez a szám alacsonynak tűnik, hiszen az országos statisztikai adatok alapján tudható, hogy a gyermekvédelemben élők 80-85%-a átmeneti nevelt, vagyis van lehetőség a családi kapcsolat helyreállítására, aminek feltétele a családdal való kapcsolattartás.

Azok a gondozók, akik ismerik a fiatal szüleit, nyilatkoztak a szülők iskolai végzettségéről is. Ez azért volt fontos számunkra, hogy lássuk, milyen családi szoci-

alizációs mintával rendelkeznek a fiatalok az iskoláztatás területén. Az anyákról minden esetben tudtak nyilatkozni a gondozók. Ebből az látható, hogy az anyák 20%-a nem rendelkezik nyolc általánossal, és további 70%-nak csak a nyolc általánosa van meg. A többiek szakmunkás végzettségűek, és elenyészően kevés az ennél magasabb iskolai végzettség. Az apák esetén a válaszadók fele nem ismeri az apa végzettségét. Az ismert apai végzettségek hasonló megoszlást mutatnak az anyákéhoz. Vagyis elmondható, hogy a gyermekvédelemben élők olyan családi környezetből érkeztek, amely iskolázottsági adatai a társadalom alsó decilisére jellemzőek. Ez olyan hátrányt jelent a fiatalok számára, amit csakis célzott, és többszörös befektetést igénylő szolgáltatásokkal lehetne kompenzálni akkor is, ha az érzelmi sérülés és bizonytalanság nem játszana szerepet. Azzal együtt pedig még sokrétűbb, személyre szabott szolgáltatásokra van szükség az iskolai sikerekhez.

A fiatal származása

„– És az hogy te cigány vagy a felnővedésed során ténykérdés volt, vagy egyszer csak elkezdted ezzel foglalkozni?

– Hát amikor eljöttem otthonról, akkor kezdtem el ezzel foglalkozni. Előtte nem, előtte én azt sem tudtam, hogy most nem az, hogy mit jelent, hanem egyszerűen törődtem vele, nem tulajdonított én ennek semmi fontos dolgot, de nem ismertem a kultúrát, a nyelvet, satöbbi, tehát semmit nem tudtam erről a megkülönböztetésről, mert én nem tapasztaltam, tehát egy burokban éltem, amit nyilván a nevelőszüleim akartak elérni, hogy ne kelljen kimézni és megtapasztalni ezeket a dolgokat, és végülis amikor eljöttem, akkor sem volt igazán. Volt olyan időszak és érzés, amikor úgy éreztem, hogy ide sem meg oda sem tartozom ez nehéz volt. Volt ilyen időszak, most akkor megzavarodtam, hogy most mi van. De amikor lent voltam ilyen faluban, ahol cigányok voltak, és cigányul beszéltek hozzám, én néztem rájuk hülyén és várták hogy válaszoljak, meg más mentalitás, satöbbi, az furcsa volt, de azért hamar befogadtak ahhoz képest szerintem, de mégsem tudtam volna elképzelni, hogy most velük éljek, mit tudom én, az már nem az én világom volt. A másik meg hogy a magyar rész, hogy mondjam, valamilyen szinten természetes volt, hogy így nevelkedtem, de még is, ha az igazságod keresem és igen, cigány vagyok, és olyan furán jön ki, hogy jó, nem volt semmilyen konfliktusom, meg ilyesm, de akkor is volt olyan időszak. Konkrétan nem volt.”

Részlet H. Zs., gyermekvédelemben felnőtt fiatallal készített életinterjúból

A válaszadók 85%-a azt jelezte, hogy ismeri a fiatal származását. Ez a magas arány azért fontos, mivel a gyermekvédelmi törvény egyértelműen kinyilvánítja a gyermek jogát arra, hogy nemzetiségi, vallási hovatartozásának megfelelő nevelésben részesüljön a gyermekvédelemben is. Ennek alapja, hogy a gondozó tudja, milyen jellegű szolgáltatásokhoz való hozzáférést kell segítenie. A válaszadók a gondozottak 60%-át cigány csoportba sorolták. Arra nem tért ki a kérdőív, hogy

mindez milyen szolgáltatásokat indikál az intézményben, mivel nem ez volt a kutatás fókuszja. Azt sem kérdeztük, mire alapozza a válaszadó a besorolást. Az azonban tény, hogy nagy számban találhatóak a gyermekvédelemben cigány gyerekek, fiatalok, a napi tapasztalat szerint azonban a legtöbb intézményben nem helyeződik hangsúly a cigány identitás fejlesztésére. Ugyanezt a tapasztalatot erősíti meg az ERRC által végzett kutatás, mely a fókuszcsoportos beszélgetésbe bevont gyermekvédelmi dolgozók véleménye alapján megállapította, hogy a gyermekvédelmi törvényben előírt kötelezettség, a nemzetiségre való tekintettel történő nevelés lehetősége, több okból sem tartható be: adatvédelmi kérdések, a nemzeti-séghez való tartozás megítélésének kérdésköre, hiányzó szakismeret, szakember stb. (Bedard, 2007:39).

Az alábbi interjúrészlet egy elkötelezett nevelőszülő ezen a területen megélt tapasztalatát mutatja be.

„Mondom a K-t. Nála úgy kezdte az egyik tanár; hogy nem szeretem a zsidókat, a románokat, a cigányokat. Megkülönböztetik őket, akkor is, ha látványos. Nekem most van egy olyan gyerekm, aki képtelen felvállalni, pedig nagyon látszik. Mert szerinte minden cigány koszos és hülye, és hogy akkor őt is úgy kezelnék. Ha eljön, akkor nagyon sokszor a nagyokkal, a K-val, J-val is átbeszéljük. Ő hátrányként élte meg, hogy cigány. Most már felnőttként nem is merné felvállalni. Pedig ránézel és látszik.”

Részlet V. Z.-né főállású nevelőszülővel készített interjúból

Tanulás

„Érzelmileg teljesen labilisak. Nincs kötődésük. Ezért éveket kell dolgozni, hogy kialakuljon. Fejletlenek. Mind beszédben. Azt tudom mondani, hogy egy 5 éves gyerek 3 éves szinten van. Iskolába kerülve ez még erősebben érződik, mert hiába tanulunk, meg foglalkozunk a gyerekekkel, ahhoz kéne 2 év, hogy behozzuk. Nem értik meg, azt látják, hogy a gyerek problémás.”

Részlet V. Z.-né főállású nevelőszülővel készített interjúból

A gondozók leírása alapján a fiatalok nagy számban vesznek részt iskolai szolgáltatásokban legtöbbször a sportkört, a kirándulást, a korrepetálást és a szakkört jelölték meg, ezek aránya 40% körül mozog. E mellett kisebb arányban jelenik meg a számítástechnika és a nyelvoktatás; az a két terület, mely jelenleg a munkaerőpiaci boldogulás két fontos tényezője. A gyermekvédelem által nyújtott iskolát támogató szolgáltatások között legmagasabb arányban a kirándulás (50%) jelenik meg, és némiképp kisebb mértékben a sport, fejlesztés és korrepetálás. Itt is a nyelvoktatás és a számítástechnikai képzés a legalacsonyabb arányú.

Vagyis elsősorban a tanulmányi lemaradások pótlása, a szabadidő hasznos eltöltése (leginkább mozgásos formában) a hangsúlyos, és azok a tevékenységek,

amelyek a magasabb iskolák végzését jelentős többlettel támogathatják, kisebb szerepet játszanak.

A szabadidős szolgáltatások felsorolásában valamennyi elem (kirándulás, barátokkal találkozás, internethasználat, sport) magas arányban jelenik meg a gondozói ajánlat és a gondozotti igénybevétel esetén is. Ebből úgy tűnik, hogy a gyermekvédelem törekszik a fiatalok hasznos időtöltését tartalmasan megszervezni.

„És akkor van egy másik hasonlatom, hogy a pedagógushoz, hogy mi kertészek vagyunk. Volt egy ilyen könyv, hogy Kertész legyen, aki boldogságra vágyik. A gyermekvédelmi pedagógus illetve az iskolai pedagógus dísznövénytermesztő elveti a magot, nagyon hamar gyönyörű, kirakja az ablakba. Mi hol dolgozunk? Az iskolában. Mert a mag is ki tudja, honnan jön, honnan kapjuk a magot. Nem is beszélve a magoncot, vagy a husángot, amikor megkapjuk, azt ki kell ültetnünk, iskoláznunk kell, át kell raknunk egyik helyről a másikra, de hogy ez milyen lesz, ahhoz idő kell. Hogy mikor ki van ültetve az a fa, én kiültem azt egy szép parkfának, hogy szép nagy legyen, hogy alatta el lehessen ülni vagy gyümölcsfa aztán kiderül, hogy nem olyan termést hoz. Tehát nekünk idő kell ahhoz, hogy hogyan mi lássuk a munkánk eredményét, hogy mi hogyan dolgoztunk, az akkor derül ki, amikor egy gyerek szülő lesz. Hogy hogyan tud a saját gyerekével bántani.”

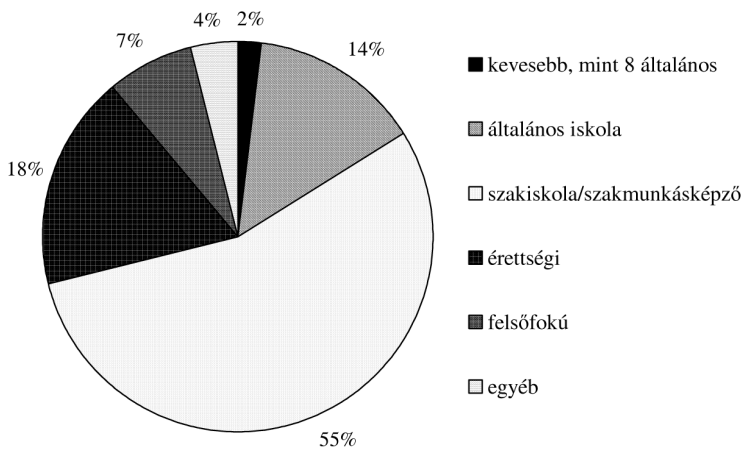
Részlet SZ. G. gyámi tanácsadóval, volt állami gondozottal készített interjúból

A gondozókat megkérdeztük, hogy volt-e az iskolában a diákkal valamiféle probléma. Meglepő, hogy alig több mint egyharmaduk jelezte csak, hogy igen. Ezzel szemben a diákok iskolai eredményei jóval elmaradnak az országos átlagtól. Feltételezhetjük, hogy a gondozók nem érzékelik problémának a diákok iskolai eredményeit.

Az iskolai kudarcok okainak felsorolása során a gondozók nagyon kis arányban jelölték meg azokat a területeket, amiket tipikusnak gondolhatnánk. Így az iskola és a gyermekvédelem hiányos kapcsolata, az iskola hiányos pedagógiai eszközzrendszere a válaszadók 10-15% számára jelent problémát és az iskolai kudarcok okait. Legnagyobb arányban (nem egészen 30%) jelenik meg a fiatalok behozhatatlan lemaradása. Elenyésző a fiatalokat érő diszkrimináció megnevezése. (Ezzel szemben a diákok kérdőívei erről jóval részletesebben és nagyobb mértékben számolnak be.)

Azt feltételezhetjük, hogy a gyermekvédelemben dolgozók egy része nem súlyánál fogva értékeli az iskolai problémákat, illetve annak kihatását, és éppen ezért nem reflektáltak nagyobb arányban a problémák mögött meghúzódó okokra. Ez azonban azt is jelenti, hogy a gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzetének jelentős javítására nincsenek olyan egyéni és intézményi stratégiák, amelyek valóban hatásosak lehetnek.

14. ábra. A gondozók feltételezése a gondozottak iskolázottságáról arányos megoszlásban (%)

Mindezt illusztrálja a fenti (14.) ábra, amely arra kérdezett rá, hogy 10 év múlva milyen lesz a gondozott iskolai végzettsége. Látható, hogy ezek a becslési adatok nem különböznek a 2005-ös országos statisztikai adatoktól. Vagyis nem várható olyan jelentős elmozdulás, amely a gyermekvédelemben felnövő fiatalokat iskolázottsági szempontból ne a társadalom alsó 20%-ába sorolja majd.

A kutatás eredményeinek összegzése

A szociális tőke vizsgálata során az derült ki, hogy a fiatalokra egyértelműen jellemző, hogy többször is kénytelenek voltak elhelyezési formát változtatni, mely biztonságérzésüket jelentősen csökkentette. Ezt fokozza, hogy az értük felelős gondozóval való kapcsolatuk legtöbbszörnek nem hosszabb három évnél. A gyermekvédelemben élők instabil érzelmi kötődéseiben szerepet játszik az is, hogy fele részben nem emlékeznek kisgyermekkoruk gondozójukra, és akik emlékeznek, azoknak is jó része már nem tart kapcsolatot vele. A családjukkal való érzelmi viszonyok rendkívül összetettek, ambivalensek és végletesek: a csalódás, a hiány és a szeretet egyaránt jelen van benne. A kortárs csoporttal elmondásuk szerint könnyen kötnek barátságot, azonban a megnevezett barátok számából arra lehet következtetni, hogy ezek az érzelmi viszonyok nem túl mélyek és rövid távúak. A példakép megnevezésénél nagy arányban jelennek meg a nevelőszülők, kortárs csoport tagjai, és vér szerinti családtagok, ami arra utal, hogy azokban az esetekben, ahol tartós érzelmi kötődés alakul ki, ott nagy és meghatározó jelentősége

van a kapcsolatnak. Az érzelmi viszonyokban szerepet játszik, hogy a megkérdőzött fiatalok nagy része már került szembe negatív megítéléssel élethelyzete miatt. Ez további elszigetelődéshez, érzelmi bizonytalansághoz, személyiségfejlődési gáttakhoz vezet. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a gyermekvédelmi ellátó rendszer nem képes olyan mértékű érzelmi biztonságot (szociális tőkét) teremteni az ott élő fiatalok számára, mely alapul szolgálhat a sikeres iskolavégzéshez.

Az oktatási rendszerhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférés szempontjából ki kell emelnünk, hogy a vizsgált régió gyermekvédelmi ellátórendszerében élő 12–18 év közötti fiatalok az országos átlagnál jóval magasabb arányban élnek kisebb településeken, ami az oktatást segítő szolgáltatásokhoz való hozzáférést gátolhatja. Vagyis a fiatalok hátrányát a településhátrányból adódó tényezők tovább fokozzák. A vizsgált csoport tagjai a gyermekvédelem országos helyzetéhez hasonlóan vesznek részt a közoktatás rendszerében. Vagyis felülreprezentáltak az eltérő tantervű oktatásban, általános iskolai előrehaladásukban az országos átlagot jóval meghaladóak a kudarcok (évvismélés, javítóvizsga, hiányzások), továbbtanulásukra a munkaerőpiacon kevésbé konvertálható szakmai irányok választása a jellemző. Ennek hátterében áll, hogy a vizsgált tanulók a kortárscsoportnál több szabadidővel rendelkeznek, és a tanulásra fordított idejük jóval kisebb, miközben iskolai eredményük lényegesen elmarad a kortárscsoportétól. Így van ez mindkét elhelyezési forma (nevelőszülői, gyermekotthoni) esetén, függetlenül attól, hogy a nevelőszülőknél jobb az eszkozellátottság, családra emlékeztetőbb a szocializációs közeg és problémamentesebb gyerekek kerülnek hozzájuk. Ennek alapján megállapítható, hogy a nevelőszülői hálózat kialakulása csak a keretet teremtette meg a családiasabb elhelyezésre, azonban a szakmai felkészültség, illetve a széles körű szolgáltatási kör még nem terjedt el ezen a területen. Ezt támasztja alá a kutatási adatokban is látható alacsony nevelőszülői végzettség, illetve a válaszadó fiatalok nagy száma, akik nem kérnek és kapnak segítséget a nevelőszüleiktől.

A fiatalokkal szembeni elvárások és motiváció területén fontos kiemelni, hogy a gondozók nagy része nem érzékelt iskolai problémát annak ellenére, hogy az iskolázottsági adatok lényegesen elmaradnak az országos átlagtól. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a magasabb iskolai végzettség elérése – melyhez jelentős többletszolgáltatások lennének szükségesek a többszörös hátránnyal induló fiatalok számára – nem jelenik meg elég hangsúlyosan a nevelési célok között. Mind a fiatalok, mind a gondozók olyan jövőképet vázolnak fel a gyermekvédelemben felnőők számára, amely a legelső társadalmi rétegekbe való betagozódás tendenciáinak ismétlődését mutatják. Amennyiben ez a reális jövőkép – és miért lenne másképp? –, akkor ez azt jelenti, hogy mind a fiatalok, mind a gondozók tisztában vannak azzal, hogy a gyermekvédelmi ellátórendszer nem képes mobilitást eredményező szocializációs közeget teremteni, s mindez önbeteljesítő próféciaként is működik.

Az inkluzív (befogadó) nevelési környezet, mint a vizsgálat tárgya szempontjából érzékelhető, hogy a válaszadó fiatalok nagyobb része be tudott számolni olyan iskolai esetről, amikor élethelyzete miatt hátrányos megkülönböztetésben volt része. Az „állami gondozotti” státusból adódó hátrányt tovább fokozza a cigány származás miatti diszkrimináció. A megkülönböztetést elsősorban a társaktól, de esetenként a tanároktól szenvedték el. Ez azt jelenti, hogy sok esetben nem alakult ki olyan sztereotípiamentes iskolai környezet, amely a gyermekvédelemben felnővők számára valódi befogadást eredményez. Ezzel szemben hátrányaikat fokozza a kirekesztés, következésképpen a csökkent önérték tudata. Ezt csak erősíti, hogy a válaszadó fiatalok nagyon kis számban jelezték, hogy különböző területeken (tanulás, pályaválasztás, szabadidő stb.) elsősorban iskolai segítséget kapnak. Vagyis az iskola számára nem kiemelt feladat a gyermekvédelemben élők számára a személyre szabott (inkluzív) oktatási környezet megteremtése, hanem a hagyományos, magyarországi viszonyokra alapvetően jellemző, homogenizáló stratégiát alkalmazva történik az ő nevelésük is. Mindezt erősíti, hogy a fiatalok egy része szegregált és alacsonyabb szintű oktatásban vesz részt.

A gyermekvédelemben élők iskolai problémáinak megoldásának hatékony módszere a szektorközi együttműködés. A gondozókkal végzett kérdőíves felmérés, a mélyinterjúk, illetve fókuszcsoportos megbeszélés egyértelműen azt mutatják, hogy az oktatási és szociális szektor között nincs rendszerszerű együttműködés. Amennyiben a gyermek gondozója fontosnak érzi, keresi a kapcsolatot az iskolával, de arra nem volt a kutatásban példa, hogy az iskola kezdeményezett volna párbeszédet a nevelőkkel. Ez azt a szemléletet tükrözi, hogy az oktatásügy a gyermek minden területen való ellátását biztosítottnak érzi azáltal, hogy a fiatal a gyermekvédelmi ellátórendszerben van. Ezt támasztja alá az is, hogy a fiatalok válaszaiból látható, hogy az iskolai sikerességet segítő személyek között alig jelennek meg a tanárok.

Következtetések

Empirikus kutatásunkban bizonyítást nyert, hogy a gyermekvédelem otthont nyújtó ellátási formáiban élők alacsony iskolázottsági jellemzőit a bekerüléskor mutatkozó lemaradások és a rendszerben eltöltött időszakban hiányzó fejlesztő szolgáltatások együttesen okozzák. A megfelelő felkészültségű és motiváltágú, együttműködésre kész szakemberek hiányának egyik legfőbb bizonyítéka, hogy a családi szocializációt jellegénél fogva nagyobb eséllyel pótló nevelőszülői ellátás nem vezet kimutathatóan sikeresebb iskolázatáshoz. Ennek oka lehet, hogy a nevelőszülők felkészültsége (iskolai végzettségük, szakmai továbbképzésük szerint) nem megfelelő mértékű. Bizonyítottuk, hogy a különböző szektorok gyermekvédelemmel való viszonya esetleges, nincs összehangolt cselekvési terv és megvalósítás sem rendszerszinten, sem a napi gyakorlatban.

Az empirikus kutatást megelőzően végzett vizsgálataink (angliai gyermekvédelmi fejlesztés, magyarországi civil szolgáltatók) azt mutatták, hogy vannak olyan kipróbált megoldási utak, melyek javulást eredményeznek a gyermekvédelemben élők iskolai sikerességében. A megoldások mindegyikében olyan szolgáltatások jelentek meg, melyek közös jellemzője a személyre szabott és a sokoldalú együttműködés, vagyis olyan rendszerek működtetése, melyeket jellemzőik alapján összefoglalóan inkluzívnak nevezünk. Mindezekből az is következik, hogy a gyermekvédelemben felnőők számára a befogadás (inklúzió) szemléletének érvényesítése különösen és több szempontból is kulcsfontosságú.

A személyiség kiteljesítéséhez, az önmegvalósításhoz szükség van arra, hogy az egyént minél befogadóbb közeg vegye körül. Ha a személyiségpszichológiában jól ismert, Maslow által leírt szükséglet-hierarchia egyes szintjeit vesszük alapul, akkor a befogadás első lépéseként az egyén számára a fiziológiai szükségletek kielégítését kell biztosítani (Carver, Scheier, 1998). A gyermek számára ez azt jelenti, hogy alapvető szükségleteiben nem szenvedhet hiányt. Ez sokszor valóban az első feladat, különösen az olyan gyerekek esetén, akik azt megelőzően családjuk szociális helyzete vagy az elhanyagoltságuk okán rendszeresen éheztek. Úgy tűnik, ezen a területen a gyermekvédelem alapvetően el tudja látni feladatait.

A következő lépcsőfok a lakhatási szükséglet kielégítésének biztosítása, mely az egyén biztonságérzetét alapozza meg. Ez a gyermekvédelmi ellátórendszerbe kerülés során alapvetően megoldott, hiszen az ideiglenes elhelyezési formát követően rövid idő alatt ki kell alakítani a gyermek hosszabb távú elhelyezési formáját: ami lehet nevelőszülői vagy gyermekotthoni, jogi értelemben pedig átmeneti vagy tartós nevelés. A fedél azonban, ami a családi otthont pótolja, ahogyan kutatásunk is bizonyította, sokszor változhat, ezzel pedig csökken a biztonságérzet. Vagyis a gyermekvédelemben élők, ahogyan maguk is megfogalmazták, legalább egyszer már elvesztették a biztonságot nyújtó környezetet, a családot, és legtöbbször a gyermekvédelmi ellátási formát is ideiglenesnek, bármikor megváltoztathatónak érzékelik. Az otthonba fogadás ugyan pillanatnyi megoldást jelent a családból kikerültek számára, azonban még a legkedvezőbb elhelyezési forma sem jelent teljes stabilitást.

Mindezt felerősíti, hogy a szükségletek következő szintjén elhelyezkedő szociális terek és az ahhoz kapcsolódó igények, mint a szeretet és a valahova tartozás is bizonytalan a gyermekvédelemben kerülés során. A gyermek szociális kapcsolatrendszere eleve sérül a családból kikerüléssel, vagy a teljes családi szocializáció hiányában, és sérülése súlyosbodik, ha kénytelen többször gondozót is váltani. Ennek oka lehet – ahogy a kutatás is mutatta –, hogy a gyermek változtat helyet, vagy a gyermek környezetében cserélődnek a szereplők. Ezzel az a szoros érzelmi kapcsolat, mely a feltétlen bizalom és elfogadás kölcsönösségén alapul, nem tud kialakulni, és a gyermek szociális tőkéje csorbul. Erre épülhetnének a kielégített

megbecsülés iránti szükségletek, amelyek nyomán az egyén érzékeli, hogy a számára mérvadó személyek értékelik képességeit, elismerik pozitív tulajdonságait, megerősítik önbizalmát. A gyenge és folyamatosan változó szociális kapcsolatrendszer gátolja az önbizalom kialakulását, tartósságát, mivel nincsenek olyan stabil referenciapontok (személyek, csoportok), amelyek a megbecsültség érzését folyamatosan fenntartanak. Ezt az önbizalom- és megbecsültség-hiányt fokozza az a negatív társadalmi megítélés, amely az állami gondozottakat övezi, különösen akkor, ha cigány etnikumúak.

A szükséglethierarchia csúcán lévő önmegvalósítás – amit értelmezhetünk sikeres társadalmi beilleszkedésként is – nem érhető el az alsóbb szinteken elhelyezkedő szükségletek kielégítése nélkül. Maslow úgy fogalmaz, hogy az alsóbb szintű szükségletek beteljesítése elsődleges, és az arra irányuló tevékenységek elvonják a figyelmet a magasabb szinten elhelyezkedő szükségletektől. Vagyis az alacsonyabb szinten lévő optimálisan kielégített szükségletek tehetik csak lehetővé, hogy az egyén az önmegvalósításával valóban foglalkozni tudjon. Mindezek megerősítik, hogy a gyermekvédelemben élő fiatalok számára olyan inkluzív közeg kialakítására van szükség, amely lehetővé teszi az önmegvalósítás szükségleti szintjére való minél nagyobb arányú erőbefektetést. Vagyis szükséges az a fajta környezet, mely hatékonyan segít alsóbb szintek hiányosságainak kellemetlenségétől megszabadulni, és az önmegvalósítás sikerélményét biztosítani.

A fiziológiai szükségletek és biztonság kielégítése érdekében törekedni kell arra, hogy a gyermek olyan elhelyezési formába kerüljön, amely nemcsak tárgyi feltételeit tekintve jelent megfelelő körülményeket, hanem lehetőség szerint a gyermek állandónak tekinthesse. Világos, hogy különösen az átmeneti neveltek számára – akik családba visszakerülését folyamatosan szorgalmazni kell – nem egyszerű az állandóság biztosítása, de csökkenthető a bizonytalanság azzal, ha a gyermeknek nem kell a rendszerbe kerülés után többször lakóhelyet, gondozási formát váltania.

A biztonságérzet fontos eleme az a gondozói környezet, amelynek stabilitása legalább olyan fontos, mint a térbeli elhelyezés. Itt kell kialakítani azt a társas hálót, amely a gyermek számára stabil és állandónak tekinthető kapcsolatokat jelent, biztosítva ezzel a valahová tartozás valódi érzetét. Ezen a területen két fontos csoport képezheti a szociális tőke alapját: a gondozó felnőttek (nevelőszülők, gyermekotthoni nevelők) és a kortárs csoport.

A nevelőszülői elhelyezés több lehetőséget ad a személyes kapcsolatra, mint a gyermekotthoni elhelyezés, ahol egymást váltó nevelők dolgoznak. Ezért támogatni kell a gyermekek minél nagyobb arányú elhelyezését nevelőszülőknél. Ez azonban csak akkor lehet igazán hatékony, ha a nevelőszülők valóban felkészültek a feladatra, és megfelelő szakmai támogatást kapnak munkájukhoz. A kutatásból látható volt, hogy a nevelőszülők iskolai végzettsége, így pedagógiai, pszichológiai ismeretei is alacsony szintűek. Ugyanakkor a gondozói válaszok szerint

e területeken a gyermekvédelmi ellátórendszer, illetve az oktatási intézményhálózat speciális szakmai támogatása, szolgáltatásai szűk körűek. Mindez együttesen eredményezi, hogy a gyermekvédelemben bekerült, és számtalan problémával érkező gyerekek, fiatalok nevelése gyakorta kudarcba fullad. Kamaszkorban – amikor a problémák az életkori sajátosságból is következően leginkább felszínre törnek – a nevelőszülőktől nagy számban visszakerülnek a gyermekotthonokba a fiatalok. Ennek oka, hogy a folyamatos kudarcok egyéni feldolgozása, különösen megfelelő képzettség nélkül szinte lehetetlen. Ezért szükséges a nevelőszülők folyamatos képzése mellett olyan horizontális tanulásra épülő nevelőszülői hálózat kialakításának támogatása, mely szakmai munkájukat napi szinten tudja segíteni. Természetesen a gyermekotthonban dolgozó gondozókat támogató szakmai hálózat sem nélkülözhető, mely a speciális gondozási feladatok ellátását jelentő szakemberek nagyobb arányú bevonását, valamint – a nevelőszülői hálózathoz hasonló – horizontális tanulási formák elterjesztését jelentik e körben is.

A másik szociális biztonságot jelentő csoport a kortárs csoport. Ahogyan az előzőekben kifejtettük, a család nélkül felnövők számára a hasonló sorsú fiatalok közössége erős szociális tőkét, érzelmi kapcsolódást eredményezhet (Forray, 2006). Ez azonban nem feltétlenül alakul ki, különösen azon fiatalok esetében, akik érzelmi téren erősen sérültek, legtöbb esetben a szociális kapcsolataik alapját jelentő – az eriksoni fogalommal élve – „ősbizalmuk” már egészen kiskorban elveszett (Carver, Scheier, 1998). A kutatás is azt mutatta, hogy a spontán kortárs kapcsolatok alapvetően nem erősek és tartósak. A gyermekvédelemben élők mély és stabil kortárs kapcsolatainak kialakításához is szükséges a pedagógiai tervezés és irányítás. Ennek segítségével válhat a kortárs csoport olyan értékek és normák hordozójává, amely valódi kötődést eredményez a fiatal számára. Ezt példázza a tanulmányban már említett Faág Baráti Kör Egyesület self-help jellegű kortárs-segítő működése.

A megbecsültség szükségleteinek kielégítéséhez elengedhetetlen feltétel a valahová tartozás érzésének megélése. A biztos pontok (fiziológia és fizikai biztonság, valamint a szeretetteli légkör) biztosítják a gyermek számára az elfogadást, akinek azonban szüksége van elismerő, megerősítő értékelésre is. Az értékelés alapja az egyéni teljesítmény, amely eléréséhez szintén összehangolt pedagógiai folyamat szükséges. Amennyiben a gyermekvédelemben élők gondozóira úgy tekintünk, hogy ők a családi szerepeket pótolják, akkor az ő feladatuk elsősorban a fiziológiai, fizikai és érzelmi szükségletek kielégítésére szolgáló – befogadó – környezet megteremtése. A megbecsültségnek (az egyén tulajdonságainak fejlesztése, megerősítése és pozitív értékelése) a tágabb környezetből is érkeznie kell. Vagyis szükséges, hogy a szociális szektor mellett az oktatási szektor is bekapcsolódjon a gyermek személyiségét fejlesztő munkába, ahogyan ezt a vizsgált angolai példa illusztrálta (Cameron, Maginn, 2008).

Javaslatok

Föltétlenül szükségesnek látszik, hogy a gyermekvédelemben felnövő fiatal, az iskolában tanító tanára és a szociális szektorban érte felelős gondozója közösen alakítson ki olyan életút-tervet (az angliai példában PEP – Personal Education Plan – rövidítésű dokumentum), mely a folyamatos fejlesztésen, nyomonkövethetőségen, pozitív visszacsatoláson és természetesen az együttműködésen alapul. Magyarországon, a gyermekvédelmi ellátórendszerben használt „gyermekünk védelmében” elnevezésű – vagy a hétköznapi szóhasználat szerint „macis” – adatlap tartalmában alkalmas lenne hasonló célok elérésére. Ehhez azonban szükséges lenne a folyamatos, indikátorokhoz kötött ellenőrzése, értékelése az adatlapokban foglalt fejlesztésre irányuló tevékenységeknek, melyek tervezésébe és végrehajtásába – különös tekintettel a tanulmányi területekre – elengedhetetlen az oktatási szektor bevonása.

Mindez azonban akkor lehet szakmailag megalapozott, ha a magyarországi oktatáspolitikai figyelme valóban ráirányul a gyermekvédelemben élők helyzetére, és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulóakra vonatkozó pedagógiai-szakmai szolgáltatási körbe valamennyi gyermekvédelmi gondoskodásban élőt bevonja. Ezzel kiegészülhetne a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikereit támogató szakmai hálózat egy olyan szegmessel, amely újfajta együttműködések és pedagógiai eljárások modelljeit alakíthatná ki a (szektorközi és szektoron belüli) kölcsönös tanulás szemléletében.

Ehhez kapcsolódhatna a civil szféra nagyobb arányú bevonása és támogatása. Így a kortárssegíttéssel két fontos szociálpszichológiai terület lenne lefedhető: a referenciacsoportot jelenthetne az érték és normaelsajátítás folyamatában, valamint önszorgító csoportmechanizmusával az önbizalom, önértékelés megerősítését és a negatív külső hatások feldolgozását támogatná. E mellett a gyermekvédelemben tevékenykedők horizontális együttműködésének szakmai hálózatát erősíti a civil szféra szemléletének és tevékenységeinek bevonása.

Ily módon alakulhat ki a család nélkül felnövő gyermek körül az az inkluzív nevelési környezet, mely elősegítheti az iskolai sikereket, és egyben a kulturális tőke minél nagyobb arányú megszerzését. Ebben a helyzetben nyílhat lehetőség a pozitív önmegvalósításra, amikor a sokoldalú odafigyelés tervezett, személyre szabott, az egyéni igényeket messzemenőig figyelembe veszi. Vagyis a gyermekvédelemben élő gyermeket olyan inkluzív közeg veszi körül, amely minden területen elfogadást, biztonságérzetet, pozitív jövőképet nyújt.

Az inkluzív nevelési közeg kialakításának elengedhetetlen feltétele, hogy a gyermekvédelemben felnövő fiatal érdekében alakuljon ki a különféle szereplők szektoron belüli és szektorok közötti együttműködése. Ebben az együttműködésben a kooperáció alapelvei – egyenlő részvétel, párhuzamos interakciók, egyéni felelősségvállalás és számonkérhetőség, építő és ösztönző egymásrautaltság – egyidejűleg érvényesülnek (Arató, Varga, 2006).

Ez eredményezheti a minőségi kritériumok meghatározását, és így lehet a gyerekek fejlesztése hatékonyabb, eredményesebb, méltányosabb (Lannert, 2004).

A hatékonyságot az jelenti, hogy azonos időben több szereplő egyidejűleg és összehangoltan használja fel, aknázza ki erőforrásait a közös cél, a gyermek sikerességének elérése érdekében. A hatékonyságot tovább erősíti, hogy az együttműködés során kialakított feladatok folyamatos aktivitásra készítetik a résztvevőket, és az egymásra épülés, valamint a folyamatos kommunikáció az egyéni felelősséget is kiváltja. A hatékonyságot az is növeli, hogy a fejlesztési folyamat egyénre szabott (a fejlesztők feladatai és a fejlesztésbe bevont gyermek szempontjából egyaránt), így a tudások, lehetőségek, erősségek kiaknázásának valamennyi lehetősége megnyílik.

Eredményesebbé attól válik a fejlesztési folyamat, hogy sokrétű és összehangolt segítséget kap a gyermek. Egyúttal maga a gyermek is, aktív résztvevője a saját fejlesztési folyamatának, így mélyebben beivódó, hosszabb távon érvényesülő eredmények elérésére lehet számítani. Ebben a helyzetben a közös értékelésnek valódi fejlesztő jellege van, amikor a gyermek folyamatos visszajelzéseket kap fejlődéséről, és abban betöltött szerepéről, és ő is adhat visszajelzést érzéseiről.

Méltányosabb lesz a fejlesztés, ha a kooperáció alapelveinek megfelelően kialakított feladatmegosztással és feladatvégezéssel valóban képes minden résztvevő számára biztosítani az egyenlő részvétel és hozzáférés lehetőségét, alapvető demokratikus jogát. Így minden fejlesztésben résztvevő szereplő és részesülő gyermek személyre szabottan (képeségei, irányultságai, terhelhetősége, attitűdje stb.) vállalhat feladatokat, illetve kap szolgáltatásokat. A gyermekvédelemben élő fiatalokra irányuló fejlesztési szándék gyakorlati megvalósulását a kooperatív alapelvek mentén összehangolt együttműködés teszi teljessé. Így alakítható ki a gyermek valamennyi nevelési terében az összehangoltan működő inkluzív környezet, mely egyenlő esélyeket teremt a sikeres szocializációhoz és társadalmi integrációhoz.

Összefoglalóan elmondható, hogy a tanulmányban vizsgált csoport tagjai – a gyermekvédelem otthont nyújtó ellátási formáiban felnövekvők – családi körülményeiket tekintve speciális élethelyzetben vannak. Közös jellemzőjük, hogy rövidebb-hosszabb ideig nem vér szerinti családjukban nevelkednek, vagyis elsődleges szocializációs terük speciális. Különbséget jelent, hogy születésüktől vér szerinti család nélkül nőttek fel vagy csak később kerültek a gyermekvédelemben. Az is jelentős eltérést okozhat, hogy intézetben (gyermekotthonban, lakásotthonban) vagy családhelyettesítő ellátásban (nevelőszülőnél) élnek. Más területen is különbségeket találhatunk, amennyiben a gyermekvédelemben élőket nem egységes csoportként, hanem egyedi élettörténetek összességéként vizsgáljuk. Az azonban egyértelműen kimondható, hogy valamennyiük elsődleges szocializációs tere és szociális tőkéje sérült, és ez a helyzet alapvetően befolyásolja iskolai sikerességüket.

Látható, hogy e fiatalok esetében nehezen tipizálható élethelyzeteket találunk, és az egyedi élettörténetek ismerete, valamint az ehhez igazodó inkluzív közeg megteremtése és ennek gyakorlatát jelentő pedagógiai szolgáltatás nélkül aligha várható iskolai siker.

Vagyis a gyermekvédelemben felnövő fiatalok társadalmi kirekesztődésének megakadályozása csakis egy olyan intézményi szocializációs közegben képzelhető el, amelynek alapvető szemlélete megegyezik az előzőekben leírt inkluzív pedagógiáéval, mely az egyéni adottságok és a szocializáció sajátosságaira épülve képes tekintetbe venni és biztosítani a meglévő és a pótolandó *lehetőségeket, ismereteket, készségeket*.

JEGYZET

* A tanulmány alapjául szolgáló kutatást az OKA a 2773/06/tkOKA pályázatával támogatta, mely kutatás eredményei felhasználásra kerültek Varga Aranka *Gyermekvédelem és iskolázottság* című 2008-ban készített PhD. értekezésében, valamint összefoglalója megjelent a *Család Gyermek Ifjúság* című folyóirat 2009/2 számában.

** Önbesorolás: „gyivis”, „kóteres”, „zacis”

Külső besorolás: „állami gondozott”

Gyermekvédelmi törvény szerint: „Gyermekvédelmi szakellátás otthont nyújtó ellátási formájában élő” (2006. decemberi adatok szerint):

- Ideiglenes (~10%), átmeneti (~80%), tartós (~10%) nevelt;
- Gyermekotthonban (~50%), nevelőszülőnél (~50%) élő;
- 0–18 évig kötelezően ellátott (~18 ezer fő), 18–25 évig utógondozott (~4000 fő).

IRODALOM

ARATÓ Ferenc, VARGA Aranka, *Együtt-tanulók kézikönyve*, Pécs, PTE BTK NTI, 2006.

BAGDY Emőke, *Családi szocializáció és személyiségzavarok*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002, 11–22.

BARKA Tamás, *Nevelőszülői hálózat igény szint felmérése Baranya megyében*, kézirat, 2004.

BEDARD Tara, *Fenntartott érdektelenség – roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben – kutatási jelentés*, Bp., ERRC, 2007, 122.

Pierre BOURDIEU, *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, Bp., Gondolat Kiadó, 1978, 71–129, 268–311.

R. J. CAMERON, C. MAGINN, *The Authentic Warmth Dimension of Professional Childcare*, *The British Journal of Social Work*, London, 2008/6, 1151–1172.

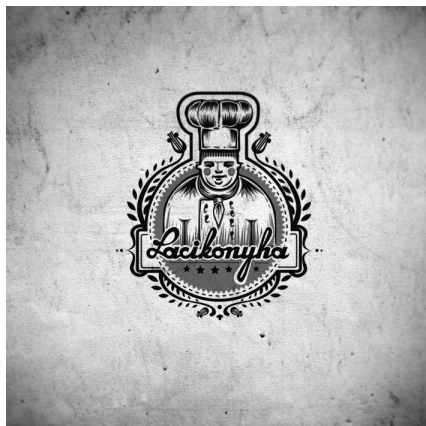
S. Charles CARVER, F. Michael SCHEIER, *Személyiségpszichológia*, Bp., Osiris Kiadó, 1998.

J. S. COLEMAN, *Család, iskola, szociális tőke* (ford. Illés Péter) = *Oktatás és társadalom*, szerk. KOZMA Tamás, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004, 152–156.

FORRAY R. Katalin, HEGEDÚS T. András, *Cigány gyerekek szocializációja*, Bp., Aula, 1998, 28–33.

- FORRAY R. Katalin, *A kiemelkedés útjai és akadályai = Találkoztam boldog gyivisekkel is*, szerk. BAKOS István, Székesfehérvár, Echo Innovációs Műhely, 2006, 13–61.
- HERCZOG Mária, *Gyermekvédelmi kézikönyv*, Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 2003.
- KRAVALIK Zsuzsanna, *Együttműködés a gyermekvédelmi igazgatásban*, Család Gyermek Ifjúság, 2004/4, 28–35.
- LANNERT Judit, *Hatékonyság, eredményesség, méltányosság*, Új Pedagógiai Szemle, 2004/12, 3–16.
- MÉREI Ferenc, V. BINET Ágnes, *Gyermeklélektan*, Bp., Gondolat Kiadó, 1997.
- NEMÉNYI Mária, MESSING Vera, *Gyermekvédelem és esélyegyenlőség*, Kapocs 28, 2007/1.
- RÁCZ Andrea, *Gyermekotthoni dolgozók véleménye a szakmai munka tartalmáról*, Kapocs, 2006/1.
- RANSCHBURG Jenő, *Szeretet, erkölcs, autonómia*, Bp., Okker Kiadó, 1998.
- VARGA Aranka, *A gyermekvédelemben élők iskolázottsági helyzete*, Család Gyermek Ifjúság, 2006/4.^a
- VARGA Aranka, *Civil közösség a gyermekvédelemben Találkoztam boldog gyivisekkel is*, szerk. BAKOS István, Székesfehérvár, Echo Innovációs Műhely, 2006, 62–90.^b
- VARGA Aranka, *Multikulturalizmus – inkluzív oktatási rendszer = Alapismeretek a romológia asszisztens képzéshez*, szerk. FORRAY R. Katalin, Pécs, PTE BTK Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2006.^c
- VARGA Aranka, *A gyermekvédelemben élők inklúziójának esélyei*, Új Pedagógiai Szemle, 2008/5, 16–24.
- VECZKÓ József, *Gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai nézőpontból*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007.
- VERESSNÉ GÖNCZI Ibolya, *A gyermekvédelem pedagógiája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2004.

Bajusz Adrián: Logóterv

József Attila

Nem emel föl

Nem emel föl már senki sem,
belenehezültem a sárba.
Fogadj fiadnak, Istenem,
hogy ne legyek kegyetlen árva.
Fogj össze, formáló alak,
s amire kényszerítnek engem,
hogy valljalak, tagadjalak,
segíts meg mindkét szükségemben.
Tudod, szívem mily kisgyerek –
ne viszonozd a tagadásom;
ne vakítsd meg a lelkemet,
néha engedd, hogy mennybe lásson.
Kinek mindegy volt már a kín,
hisz gondjaid magamra vettem,
az árnyékvilág árkain
most már te őrködj énfelettem.
Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.

1937. február–március

EMLÉKEK FÓTRÓL

ELSŐ OSZTÁLYTALÁLKOZÓ NEGYVENKÉT ÉV UTÁN

MIKSA LAJOS

Fgy évvel és tizenegy nappal forradalmunk és szabadságharcunk leverését követően, 1957. november 15-én alapította meg az újra berendezkedő kommunista pártállam a Fóti Gyermekvárost akkor még 100 gyerekkel és a hozzájuk szükséges nevelői és technikai személyzettel. Minden évben ugyanezen a napon levetítették a volt Károlyi-kastély jelképes elfoglalásáról és birtokbavételéről készült filmet. Az új állami intézmény létesítésének indokai közt, kimondatlanul, nyilván szerepet játszott a harcok vérvesztése, a kétszázezres emigráció, a megtorlás, mindhárom főként az ifjúságot tizedelte meg, illetve rengeteg árva, félárva, kallódó gyereket és fiatalat hagyott maga után. Ugyanakkor élt és virult az intézményes nevelés mindenhatóságába vetett naiv hit, a diktatúra pedig nem engedhette meg, hogy a fiatalok még egyszer fellázadjanak ellene, a következő generációkat végérvényesen a maga képére akarta formálni. És kétségtelen, hogy a hatalom a Fóti Gyermekvárost kirakatintézménynek is szánta és használta, amelyre kiváló lehetőséget kínált a fővároshoz való közelsége, a főúri környezet, továbbá a nevelők gondos kiválasztása, őket közvetlenül a minisztérium nevezte ki. Nem érkezhettek hivatalos delegáció úgy Magyarországra, hogy a protokollba ne iktattak volna be egy látogatást a Fóti Gyermekvárosba, s miközben a férfiak ünnepélyesen bevonultak a kastély márványtermébe, a feleségek – kamerák és fényképezőgépek kereszttüzeiben – elvegyültek a gyerekek között, megsimogatták buksi fejüket, átadták ajándékaikat, például a Tito-házaspár televíziós készüléket hozott.

Dombon áll a kastély a főkapu közelében. Előtte hatalmas, 64 holdas őspark terül el, átcsobog rajta a Mogyoród-patak, a park közepén egy tó vize csillogva veri vissza a lombokon átszűrődő napsugarakat. Százötven holdnyi mezőgazdasági szántó csatlakozott a parkhoz, fele öntözéses terület, ez részben a tangazdaság pedagógiai céljait, részben az intézmény önellátását szolgálta. A park árnyas fái közt a ligetekben elszórtan épültek fel a pavilonok. Tíz év sem telt el, és már elkészült 200 óvodás kisgyerek, valamint óvónők és gyermekfelügyelők számára 10 épület; felépült az általános iskolások 8 leány- és 8 fiúcsoportjának kollégiума összesen 480 férőhellyel, szolgálati lakásokkal, melyekben pedagógus házaspárokat és gyermekfelügyelőket helyeztek el; ugyancsak készen állt az ifjúsági

kollégium, amely 240 középiskolás fiatalot fogadott be. Helyben folyt a tanítás külön építményekben, a szakképzési gyakorlat jól felszerelt tanműhelyekben zajlott. Szintén önálló épületben kapott helyet az egészségház, valamint a gazdasági ellátó egység. A hatvanas évek közepére tehát kiépült az intézet teljes infrastruktúrája, mindegyik pavilon megtelt étellel, immáron 920 gyermek és fiatal zsvájjától volt hangos a Fóti Gyermekváros.

Megszilárdult a nevelési cél és program. „Alapvető célunk, hogy az elveszett családi otthont a lehető legteljesebb mértékben pótoljuk. Továbbá, hogy a gyermeki személyiség mindenoldalú, céltudatos fejlesztésével életben helytálló, alkotó jellemű, közösségi embereket neveljünk fel. A szocialista pedagógia életigenlő világnézetével arra törekszünk, hogy valamennyi gyermekünk meglevő adottságait, képességeit a lehető legteljesebb mértékben fejlesszük ki. Tervszerű és céltudatos nevelői, személyiségformáló munkát folytatunk. Mesterkéeltség, erőltettség nélkül használjuk ki a közösségi élet minden lehetőségét. Keressük az iskola és az élet, az elmélet és a gyakorlat kapcsolatait” – jelentette ki *Barna Lajos*, az intézmény legendás igazgatója.

Persze a gyermeki lélek nem üres, tiszta fehér lap, amelyre a hivatásos nevelők, mégoly tervszerűen és céltudatosan, azt írnak, amit akarnak. Minden gyerek úgy kerül be az állami gyermekgondozás intézményes rendszerébe, hogy előzőleg már traumákat élt át, ezek lenyomatai mélyen bevésődtek a lelkébe. De az iménti mondat sem pontos. A gyerek ugyanis nem „bekerül” az intézetbe, hanem oda viszik őt idegen felnőttek, átadják más idegen felnőtteknek, majd távoznak, és ő ott marad. Kiszolgáltatottan, akarata ellenére.

A Fóti Gyermekvárosba irányított gyerekek nagy része nemcsak valamikori otthonáról őrizgetett valamilyen emléket, hanem más intézményekből is, ahonnan érkezett. 1960-ban nyitotta meg ajtaját a szakközépiskola, amelyben a lányok gyermekfelügyelői, a fiúk autószerelői szakmát tanulhattak. A rá következő évben 33 diák, 15 fiú és 18 lány kezdte meg középiskolai tanulmányait, harmincan végeztek 1965-ben. Köztük J. A. és O. E., mindkét lányt a jó hírnévnek örvendő nagykanizsai intézetből küldték Fótra. Érettségi után mindketten a szegedi tanárképző főiskolán szereztek diplomát, J. A. rajz–földrajz, O. E. matematika–fizika szakos tanár lett. Nyugdíjba vonulásukig mindvégig tanítottak. Mindketten megházasodtak, és ma is első házasságukban élnek. J. A. három, O. E. két gyereknek adott életet, J. A.-nak már nyolc unokája is született. Különös, hogy az osztály tagjai az érettségi után 42 évvel, 2007-ben találkoztak egymással először; az első osztálytalálkozóra egy Kecskemét környéki tanyasi fogadóban került sor. Előre megbeszélték, hogy nem amolyan „kiből mi lett” típusú találkozót szerveznek, hanem fóti emlékeiket elevenítik fel, cserélik ki, és vidáman intenek végső búcsút az állami gondozásnak, de nem egymásnak. J. A. és O. E. pedig vállalta, hogy a saját és a találkozón hallott közös tapasztalataikat megosztják a nyilvánossággal.

Hol kell elkezdeni ezt a történetet? Vélhetnénk, az elején azzal a természetes, magától értetődő kérdéssel:

– *Kit milyen okok miatt vett gondozásába az állam?*

Ám zavart csend a válasz. Kiderül, hogy partnereimnek erről alig van információjuk, mert a gyerekek az intézet előtti életükről egymás között sem beszéltek. Talán a legközelebbi barátok tudhattak meg a másik előéletéről, illetve kinti kapcsolatairól valamit. A többiek pedig akkor, amikor a barátok összevesztek, és egymás fejéhez vágták, hogy „te csak ne dumálgj, mert a te anyád meg a te apád...” Egyébként találgattak és következtettek.

– Látogatások alkalmával az ablakból lestük, kihez ki jön, és megkérdezhettük: „Az édesapád volt?” Így szereztünk némi ismeretet. Ezzel kapcsolatban mind-egyikünk szemérmes volt – mondja J. A., és most is az, hiszen magáról szűkszavúan csak annyit közöl: – Engem hároméves koromig a dédnagymamám nevelt Kaposvárott. Drága, aranyos teremtés volt, nagyon szerettem. És amikor meghalt, engem bevittek a Zója nevű városi intézetbe.

Ennyit sem árul el O. E., ám a beszélgetés végére elhatározásra jut, és elmondja a következőket:

– Apám a háború előtt és a háborúban katonatisztként szolgált, a koalíciós időszakban állami tisztviselő volt, Rákosiék alatt „osztályidegen” lett. Otthonukat elvették, édesapám a vidéki kényszerlakhelyünktől távol végezhetett nehéz fizikai munkát, szombat éjjel ért haza, sokszor 20 kilométeres gyaloglással a háta mögött, és másnap ebéd után már indult vissza. Anyám súlyosan megbetegedett. A körzeti orvos rendszeres időközönként lovas kocsival hajtatott végig a településen, mi a nővéremmel felváltva lestük, megállítottuk és behívtuk anyámhoz. Akkor már vért hányt. Az orvos dühösen kifakadt: „Azonnal kórházba kell mennie, és addig maradnia, amíg meg nem gyógyul!” „De mi lesz a gyermekeimmel?” „Ha nincs más mód, állami gondozásba kell adni őket!” „Elvették az otthonom, elvették a férjem állását, elvették az egészségemet. A gyermekeimet nem adom!” – replikázott anyám. Az orvos halkán felelt: „Így viszont maga teszi anyátlanná őket.” Minderre jól emlékszem, mert már tízéves voltam, a nővérem egy évvel idősebb. Az orvos intézte el állami gondozásunkat. Először Veszprémbe vittek bennünket, onnét Nagykanizsára, szintén az orvos kérésére, úgymond egy „jobb-fajta” intézetbe. Nagykanizsán az egyik nevelő a fülembe súgta: „Imádkozunk édesanyádért.” Ez igazolta sejtésünket, hogy a nevelők között egykori apácák is dolgoznak. Nevelői hatásuk is meglátszhatott rajtunk, mert minket hármunkat, akik Nagykanizsáról kerülünk Fótra, a Gyermekvárosban „apácáknak” csúfoltak. De olyan indíttatást kaptunk, amivel erősíteni tudtuk egymást. Ami pedig az állami gondozásba vétel okait illeti általában, a mi időnkben, nem sokkal a háborút követően árvaság, félárvaság, betegség, rossz szociális körülmény volt a meghatározó. Ez ismétlődött meg 1956 után. Óvatosan mondom, mert bizonyítani

nem tudom: ma talán a gyerekek többsége a szülők lelkiismeretlensége miatt lesz állami gondozott, ez lett a domináns ok.

Lehetséges. Ám ha változtak is az okok, az intézetbe vitt gyerekek érzései alig-ha. Mindegyikük bizonytalan, csalódott, szorong és végtelenül magányosnak érzi magát.

– Én akkor nyugodtam meg valamelyest – folytatja J. A. –, amikor megmutatták, melyik lesz az én kis ágyam, az én kis szekrényem, az én kis polcom, ahova szétrakhatom a személyes tárgyaimat. Ez a zug lett az otthonom, és némi biztonságot adott. Innét merészkedtem ki, hogy szert tegyek korombeli barátira, majd később egy felnőttre is, akinek én fontos vagyok. Nem nevelőre gondolok, mert a nevelő minden gyerek számára egyaránt fontos, hanem az én saját nénimre vagy bácsimra, aki lehetett bárki, aki kedves hozzám, akihez kötődni lehetett: konyhalány, szakácsnő, kertész, fűtő, karbantartó. Tízéves koromig éltem a kaposvári intézetben. Elfogadtam, hogy itt jónak kell lenni, tanulni kell, szót kell fogadni, hálásnak kell lenni mindenért, mindenkinek: nevelőknek, tanároknak, patronáló néniknek és bácsiknak, konyhásoknak, osztálytársaknak... A hálát pedig úgy fejezhetem ki, ha mindenben megfelelek elvárásaiknak. Az örökös alkalmazkodás sok stresszel járt. És mire meggyökereztem, el kellett szakadni. Nagykanizsán újra kezdődött a fészekrakás, az ottani szokások megismerése. Sok alkalom kínálkozott jó pontokat szerezni, főként az önkiszolgálással. Sok-sok praktikus készségre tettünk szert a kézimunkázásban, a formázásban, a konyhán, a virágok gondozásában, az elsősegélynyújtásban. Sokat játszottunk, sportoltunk, megtanultunk kerékpározni, úszni. Minden évben a Balatonra vittek nyaralni minket, a Balatont ma is nagyon szeretem. Ritka élmény volt, ha új ruhát kaptunk, ezért minden holminkra gondosan vigyáztunk. Nagy becsben tartottuk az ennivalót is, kenyeret nem dobtunk el, nem hagyunk maradékot a tányéron. Az összezártságból adódóan gyakoriak voltak a konfliktusok, meg kellett tanulnunk az önvédelmet. Egy nevelőre 15-20 gyerek jutott, nem is terheltem őket saját problémáimmal. A nevelés napi gyakorlatához tartoztak az illemtanórák, a naposok beszámolóí, az élet veszélyeire való figyelmeztetések, nem volt ritka a megszégyenítés, a pellengérré állítás sem. Megszoktam az elszakadásokat, de azt is, hogy ahova lepottyantanak, ott azonnal otthonfélélt teremtek magam körül. A Főti Gyermekváros és a szakközépiskola az önállóbb élet, a nagyobb szabadság ígéretét jelentette számomra, ezért könnyebb szívvel búcsúztam el Nagykanizsától, mint négy évvel korábban Kaposvártól.

– Nekem biztonságot adott a nagykanizsai intézet „abigéles” stílusa, és eléggé magam alatt voltam, amikor Főtra érkeztem. Az intézetet és a szomszédos református templomot közös fal választotta el. Vagy kötötte össze, mert én vigaszért önkéntelenül e fal tövébe húzódtam – teszi hozzá O. E. – Mindenesetre a főti négy év a szűk-székes mértékben megkeményített, e nélkül sokkal maflább felnőtté váltam volna.

A Gyermekvárosban a makarenkói ihletésű szocialista nevelőiskolák koordináta-rendszerében zajlott az élet. Négy részre osztották fel a gyermeki tevékenységet, úgymint: tanulás, munka, közösségi élet, szabadidő. (Ezt a sematikus felosztást választotta elvi alapjának az elhíresült szentlőrinci iskolakísérlet is.) A tanulás és a munka szervezeti formái adottak voltak, a gyerekek és a fiatalok közösségi életét természetesen az úttörő és a KISZ szervezte, ám egyáltalán nem volt mindegy, mit kezdenek szabadidejükkel a gyerekek. Legfontosabb, hogy ne unatkozzanak! – szögezte le Barna Lajos, majd így folytatta: „Nevelésünk kulcskérdésének a kötött iskolai vagy tanműhelyi foglalkozásokon kívüli szabadidő hasznos kitöltését, célszerű felhasználását tekintjük. Azt tartjuk, hogy nyert ügyünk van, ha gyermekeink számára a szabadidőben az őket őszintén érdeklő, jövő életük szempontjából hasznos tevékenységet tudunk biztosítani. Közel 70 szabadon választható lehetőség áll gyermekeink rendelkezésére, s mindegyikük maga dönti el, mi érdekli, mivel akarja tölteni szabadidejét. Különböző, 5-15 fős »szakcsoportok« alakulnak ki lelkes, szakágazatukban igazi elmélyültséggel tevékenykedő felnőtt dolgozóink körül. Nemcsak pedagógusainknak, de szakmunkásainknak – asztalosnak, villanszerelőnek, gépkocsivezetőnek vagy a rádióműszerésznek – is van ilyen »baráti köre«. Van számos zenei, képzőművészeti és természetesen a sport valamely ágában komolyan tevékenykedő szakcsoportunk is.”

Irigylésre méltó lehetőségek, kiváltképpen a közoktatás cinikus tönkretételének mai sanyarú időszakából visszanezve. Ugyanakkor vitán felül áll, hogy a Gyermekvárosnak a kötelezően választható tevékenységekkel sikerült beszabályoznia a növendékek minden percét. Nézzük meg, milyen volt egy szakközépiszkolás átlagos napja! Ébresztő fél hatkor. Reggeli torna, bemelegítésként körbe kellett futni a tavat. Tisztálkodás, hálórend. Reggeli fél hétkor. Hét órakor kezdődött a tanítás, és délután fél kettőig tartott, közben tízórait kaptak a mindig éhes serdülők. Fél kettőkor ebédeltek. Délután a tanulószobában készültek másnapra, majd szakkörökre, sportedzésekre, szakmai gyakorlatokra mentek, közben uzsonnáztak. Vacsorára értek haza, amely este fél hétkor kezdődött. A gyermekfelügyeletet tanuló lányok ezután mentek az óvodákba, az általános iskolások alsó tagozatos csoportjaiba, hogy segítsenek a fürdetésben, a fektetésben, közben meséltek a kicsiknek. Este kezdődött a zenei tanfolyam, ekkortól próbált a zenekar. Az alaposan kifáradt bakfisoknak a 22 órai takarodó előtt már csak egy gyors zuhanyozásra maradt energiájuk és idejük.

Akkoriban még szombaton is tanítottak, szombat délutánra esett a nagytakarítás. Mindkét – általános iskolai, ifjúsági – kollégium felseperte, felgereblyézte, kigyomlálta a maga parkrészét, „körletét” (a többi gondozása a kertésztanulók feladatai közé tartozott), a szobákat is alaposan kitakarították, felkészültek a háló és a szekrény rendjének szigorú ellenőrzésére, pontozására, a tisztasági verseny eredményhirdetésére. A vasárnap már valóban kínált *szabad* időt. Lehetett sétálni

a parkban, a különböző pavilonokban lakó testvérek, barátok találkozhattak egymással, írásos és a portán bemutatott, időre szóló engedéllyel ki lehetett menni a faluba, havonta egyszer jöhettek a látogatók, és hazamehettek azok a növendékek, akiknek volt hova. Vasárnap tartották a sportversenyeket, a csapatsportok mérkőzéseit, ekkorra szervezték a kulturális programokat és a filmvetítést. Mindazonáltal a szökés a Gyermekvárosban sem volt ritka jelenség, az egyébként jól működő rendszer bosszantó melléktermékének számított.

Így folyt tehát a felszínen az élet, ám alatta egy másik élet hullámozott, forrongott, fortyogott, zajlott. Barátságok és szerelmek, összeveszések és kibékülések, alakuló és széteső csoportok, vonzások és taszítások, befogadások és kiközösítések, csínyek és nyílt agresszió, feloldódás és elmagányosodás, remények és csalódások, álmok és kiábrándulások, verseny és együttműködés, győztesek és lemaradók, feszültségek és enyhülések stb., stb. tartották állandó mozgásban ezt a másik életet.

– A koedukált iskola, a kollégium, a sokféle szerveződés között csak lassan és nehezen találtam meg a saját helyemet. Természetesen mi, kanizsaiak mindig összetartottunk, kapcsolatunkat E.-vel nem kellett külön ápolni, tudtuk, hogy számíthatunk egymásra. Más-más volt az érdeklődésünk, de a nagykanizsai négy év örökre összekötött bennünket. További biztonságot nyújtott Sz.-szel kialakult új barátságom, amely annyira elmélyült, hogy egymás gondolatát is ismertük. A közös érdeklődés és programok – ének, zene, tánc, kézilabda – sokat segített mindkettőnknek abban, hogy otthonra találjunk. Megtapasztaltuk, mekkora biztonságot adhat az egymás iránti hűség, az egymásra figyelés, egymás segítése, a cinkosság a külvilággal szemben. Barátságunk máig tart, pedig azóta sok évtized eltelt – mondja J. A.

Közben felserdült, ifjúvá vált, megkomolyodott ez a korosztály, és ahogy mind közelebb, immár látható közelségbe került a Gyermekváros utáni kinti élet, úgy értékelődtek fel a felnőtt kapcsolatok.

– Nagyon jó tanáraink voltak. Közülük is kiemelkedett osztályfőnökünk, *Kádár Józsi* bácsi, aki matematikát és fizikát tanított. Követelt, de sokat adott, szigorú volt, de nagyon emberséges. Nemcsak matematikára tanított bennünket, hanem igazi értékekre és viselkedni is. Mindig meg lehetett találni. Ha délután elakadtam a házi feladattal, nyugodtan bekopogtathattam hozzá akár a lakása ajtaján. Nem emlékszem, hogy bármikor elküldött volna azzal, hogy most nem ér rá. Számomra ő volt a klasszikus tanári minta, az ő hatására választottam a pedagógus pályát, és lettem szintén matematika–fizika szakos tanár. Emlékszem, már főiskolai hallgató voltam, és az egyik vizsgán a leadott tananyag helyett egy olyan bizonyítás jutott az eszembe, amit még tőle tanultam. A vizsgáztató elképedt, mert nem ismerte, de elfogadta, mert hibátlan volt. Csoporttársaim mondták, abból élek, amit még Kádár Józsi bácsi tanított – meséli O. E.

– Én egy családhoz voltam bejáratos, ahol időnként vigyáztam a gyerekekre. A tanárok közül *M. Szabó Pista* bácsi meleg szeretetére, feltétlen bizalmára, művészi szakértelmére emlékszem hálával ma is, ez a mentalitás lett a példa előttem. Ugyancsak hálás vagyok *Szűcs Imre* földrajz- és *Lőrincz Vítus* rajztanáromnak, akik felkészítettek a főiskolai felvételire, sőt biztatásukkal sikerült átvészelnem a kezdeti nehéz időszakot. *Ray Erzsé* néni, a testnevelőnk kitartóan űzött, hajtott, versenyeztetett bennünket; neki köszönhetem, hogy a testmozgás, a túrázás ma is lételemem. *Puska Laci* bácsi a zene világába vezetett be, operabérlethez is hozzásegített bennünket, a zenekarban való szereplés mindegyikünknek önbecsülést adott – teszi hozzá J. A.

Érettségi után az osztálytársak szétszóródtak a szélrózsa minden irányába. A megtelepedés helye bárhol lehetett, nyilván szempont volt, hogy hol él rokonság, hol maradtak családtöredékek. Többen ott vertek gyökeret, ahol elhelyezkedtek, illetve továbbtanultak. Másokat házastársuk vitt el saját szűkebb pátriájába. Megszűnt az állami gondoskodás, kivéve a továbbtanulókat, őket még két szálon segítette az állam. Tanév elején pénzt kaptak a jegyzetek és a tanszerek megvásárlására. És Pomázon működött a központi ruharaktár, évente meghatározott időpontokban itt öltözhetek fel az egyetemisták, főiskolások, és ha szerencséjük volt, a Fótról kikerültek itt futottak össze.

De nemcsak itt találkozhattak, hanem természetesen Fóton, a Gyermekvárosban is, minden év november 15-én, az alapítás napján. Ekkor az intézmény szélesre tárta kapuját, és külön hívás nélkül várta az elszármazottakat. És jöttek. Többségükben a nemrég végzett növendékek, büszkén mutatták be egymásnak és volt nevelőiknek párjukat, gyereküket, mesélték, hogy mire jutottak. Jöttek azok is, akiknek nem sikerült megkapaszkodniuk, ők magányosan köszáltak vagy ide-oda csapódtak, a tovatűnt biztonság és társak után sóvárogtak. Előfordult, hogy az egykori és az ország különböző részeibe szakadt barátok, barátnők előre lelelevelték, hogy ezen a napon itt találkoznak. Ám ahogy múltak az évek, mind kevesebb lett az ismerős arc, változott a környezet, koptak az emlékek, elmara doztak a visszajárók.

– Volt egy pont, nyolc éve lehetett, amikor kimondtuk: „Na, most végleg elbúcsúzunk az intézettől!” Hárman barátnők elutaztunk Fótra. Szabadon, nem találkozóra. Láttuk, hogy ez már nem a mi világunk, semmiféle régi hang nem szólalt meg bennünk, nem volt nehéz eldönteni, hogy Fótra soha többé nem megyünk vissza. A Gyermekvárosból elég az, ami az emlékekben megmaradt – meséli J. A.

Hosszú csend támad a hallottak után, hiszen nem akármilyen történetet mesélt el J. A. Töprenghet a krónikás és az olvasó is, mihez hasonlíthatná, hogyan tudná megérteni a fenti elhatározás lelki indítékait. Olyan jelenségről van szó, mint a családban nevelkedő ifjú önállósulási vágya, a szülőkről való leválása? A szülőt az

intézettel kellene behelyettesíteni? Vajon ugyanez a szabadulási törekvés vezetett 42 év után az első találkozó összehívásához is? Az állami gondozott múlt ilyen sokáig, vagy netán örökre fogva tartja az egykori növendékeket? És folytathatnánk tovább. Végül csak egy rövid kérdésre futotta:

– *Miért ilyen későn találkoztak?*

– Mindenki kereste új életét. A megkapaszkodással voltunk elfoglalva.

– Kifelé próbáltunk kapcsolatokat teremteni.

– Mindenki félt, hogy az összehasonlításban alul marad. Így szokott lenni más találkozókon is, de nálunk ez fokozottan számított.

– Mi az intézetben nagyon zárt világban, mintegy üvegbura alatt éltünk. Kikerülve tanulnunk kellett a hétköznapi élet legegyszerűbb szokásait is... – mondja felváltva O. E. és J. A., mintha maguk is keresnék a megfelelő magyarázatot. Majd elhangzik a következő meghökkentő mondat:

– Sokan szégyellik, titkolják, sőt letagadják, hogy állami gondozottak voltak.

Valóban így van? Úgy tűnik, igen. A találkozón az egyik „fiú” – ősz hajú, elegáns, megállapodott üzletember – azzal az őszinte vallomással döböntette meg volt osztálytársait, hogy ő bizony végighazudta az eltelt évtizedeket. Olyan önéletrajzot kreált magának, amelyből Fót és az állami gondozás teljesen kimaradt. S negyven éven át mindvégig szorongott és görcsösen azon igyekezett, hogy titkára valamiképpen fény ne derüljön. Kíváncsi volt, osztálytársai miként vannak ezzel, nekik hogyan sikerült feldolgozniuk múltjukat. Kérdése akkor a levegőben maradt, de sóhajok, egyetértő hümmögések jelezték, hogy mindenki pontosan megértette a lényeget.

– Elhatározását az előítéletesség indokolja – jelenti ki határozottan O. E. –, a magam tapasztalataiból tudok néhány példát mondani. Szegeden egy házaspár a gyerekei mellé matematikából korrepetitort keresett, és főiskolai tanárain engem ajánlottak. A szülők vezető káderek voltak, a hatalmas, minden luxussal berendezett lakásban selyemköntösben fogadott a férfi, ő ült, én álltam. Első kérdése az volt, hol érettségiztem, s mondtam, hogy a Fóti Gyermekvárosban. „Az egy javító-nevelő intézet?” – kérdezte elképesztő tájékozatlansággal és tapintatlanul. Ebben a pillanatban megfagyott a levegő, hetekig tartott, míg kihevertem az élményt. Először szembesültem ilyen szemlélettel. Utána többször. Már tanítottam, amikor egyik kollégám azzal fenyegette tanítványát: „Ha nem javulsz meg, mehetsz a Fóti Gyermekvárosba!” Míután férjhez mentem, férjem egyik rokona megkérdezte: „Hol is érettségiztél?” Megmondtam. „Én ezt tudtam, csak kíváncsi voltam, be mered-e vallani...” Bevallani! Mintha bünt követtem volna el! Ezért van az, hogy az állami gondozás nem természetes beszédtema, számomra sem. Nekem is tudatosítani kell magamban, hogy nem kell restelkedem miatta, hiszen nem tehetek róla. Ellenkezőleg, nekünk eredendő hátrányokat kellett leküzdenünk ahhoz, hogy olyan életet élhessünk, ami mások számára egyszerű és

természetes. És ez legalább megértést, de inkább elismerést érdemelne. Én nem tagadom le múltamat, igaz, nem is hozakodom elő vele. Megértem viszont sors-társaimat, akik szabadulni szeretnének tőle.

Felvetődik a kérdés: Változtathat-e a szemléleten és az állami gondozás eredményességén a változó szervezeti forma? Ma a rangsor aljára került az intézet, megelőzi az úgynevezett családonthon, fizetett alkalmazottakkal, és mondják, hogy a legrosszabb nevelőszülős család is jobb, mint a legjobb intézet.

– Én ezzel nem feltétlenül értek egyet. Nem a forma a legfontosabb, hanem a nevelők lelkiülete. Ha jók a nevelők, az intézet is jól működhet. Láttam viszont olyan nevelőszülős családot, ahol a nőnek egyetlen kedves szava nem volt a gyerekekhez – mondja O. E.

J. A. néhány éve Kaposváron járt, és belátogatott egykori intézményébe.

– Elszorult a szívem a mérhetetlen lepusztultság láttán. Itt már a korszerű családonthonos nevelés folyt, ami akkor és ott a következő képet mutatta: egyetlen fehér köpenyes, agyonhajszolt, verejtékes felnőtt nő igyekezett úrrá lenni a káoszon. Mindenütt ételmaradékos, mosatlan edények heverték, és a nő egyedül mosogatott. A serdülő lányok a körmüket festették, mert – mint mondták – a barátaikkal találkozhatnak a városban. Sürgős lehetett nekik, mert türelmetlenül, szemtelenül nógatták, utasították gondozójukat, mint egy cselédet. És igencsak meglepődtek, amikor azt látták, hogy segíték elmosogatni az edényeket.

Mire sor került a találkozóra, az osztályból már négyen meghaltak, hét társukról senki nem tudott semmit, így meghívót sem kaphattak. A tizenkilenc meghívottból tizenhatan jelentek meg. Az arány bármilyen találkozózn igen szép eredménynek számítana, azt bizonyítja, hogy 42 év után is eleven maradt az egymás iránti igény és a barátitól is különböző, inkább a testvérihez hasonlatos szeretet (a meghívó megszólítása beszédes, így szól: „Drága Testvérem!”). Senki nem kalldott el, tizennégyen szereztek diplomát, nyolcan pedagógusit, főként a lányok, de egyetlen fiú is, aki szintén gyermekfelügyelőként végzett. A fiúk többsége műszaki területen tanult tovább, helyezkedett el vagy fogott vállalkozásba; az egyik fiú kivétel: ő szociológus lett és szociálpszichológiából doktorált. Valamennyien megházasodtak, J. A. és O. E. kilenc válásról tud biztosan. Az utódok számát tekintve J. A. vezeti a mezőnyt a maga egy házasságából származó három gyerekével és nyolc unokájával. Ezek az információk nem a találkozón hangzottak el, hanem utólag szedegették össze beszélgetőtársaim.

Mert az osztálytársak tartották magukat az előzetes megállapodáshoz. Csak a főtí emlékeket hozták felszínre. Harsányan, egymás szavába vágva, színesen, verbő humorral, kacagva és röhögve sorjázta a történetek. Mindegyikük részvételével. Mindenki hozott családi fényképeket, ám az albumok csak diszkrétan jartak körbe. Nem különültek el kis csoportokra, együtt ülték körül a nagy asztalt, és csupán olyan témákat engedtek terítékre, amelyeknek az egész osztály részese

lehetett. Kezdve attól, hogy a fiúk rendszeresen megdézsmálták a lányok tízórai-ját, és előlük ajtón-ablakon át menekültek, mondjuk addig, hogy közvetlenül a tanár beérkezése előtt a fiúk székestül felrakták J. A.-t a szekrény tetejére. A beszélgetés átcsapott közös éneklésbe, aztán táncoltak hajnalig. Folytatódott a diszkurzus másnap, immár kissé bágyadtabban a kora őszi napsütésben. Ebéd után, régi jó érzésekkel és friss élményekkel eltelve, puszilkodva és egymás hátát lapogatva azzal az eltökélt ígérettel váltak el egymástól, hogy jövőre ismét találkoznak. Nem tudták, hogy a találkozára már abban az évben, sőt néhány hét múlva sor kerül. Egy temetésen. Osztálytársukat búcsúztatták, aki a találkozón is részt vett. Majd a következő évben meghalt egy másik osztálytársuk is, akinek a találkozó szintén a végső búcsút jelentette.

Döbbenet lett úrrá a társaságon, melyet fokozott az első haláleset látszólagos hirtelensége és váratlansága. „Hiszen nem régen még ott beszélgettél, énekelt, táncolt velünk... Semmi nem látszott rajta... Nem is sejtettük...” – mondták. Kitűnt, milyen keveset tudnak egymás életéről, sorsáról. Egyszeriben átszakadt a gát, amelyet a főtí közös élmények, valamint az egyéni sorsok közé mesterségesen emeltek. A gyászszertartás utáni ebéden már ilyen mondatok is elhangzottak: „Ő volt a legkihívóbb, legnépszerűbb lány a fiúk szemében. Milyen szép karriert futott be, vezető állásba jutott. És mégis... Ki gondolta volna...” Miközben az osztálytársak tétován keresték az összefüggéseket, kimondva-kimondatlanul lényegi kérdéseket vetettek fel: Mi hát a jó életelv? Melyek a tartós értékek? Egy volt állami gondozottnak mekkora esélye van megelélni, sőt megvalósítani ezeket?

J. A. és O. E. saját életében két fő vonulatot fedezett fel. Az egyik a tanulás – munka – hivatás, a másik az otthon – házasság – család útvonala. A kérdés tehát az, hogy az utak megtalálásában, végigjárásukban mennyit segített vagy gátolt az állami gondozás.

– Tanári pályámhoz sokat segített, hogy érettségi előtt egy évig óvodában dolgoztam olyan gyerekek között, akik zömmel nem otthonról, hanem állami bölcsődékből kerültek hozzánk. Közel azonos hatások érték őket, de hamar rádöbbenem, hogy karakterük igencsak különböző. Egyik este már nagyon fáradt voltam, türelmetlenül sürgettem a lefekvést. Soha nem felejttem el az egyik kisfiú úzöttvad-tekintetét, amellyel a sürgetésre válaszolt. Rögtön megéreztem, nem szabad tovább feszítenem a húrt. Majd azt is megértettem, hogy nem ott van az erő, ahol az erőszak, a kényszerítésnél nagyobb erő a szeretet. Évtizedekig olyan iskolában tanítottam, ahol az országos átlagnál jóval magasabb volt a hátrányos helyzetű gyerekek aránya, ez főként a fiúk magatartásában mutatkozott meg. Közöttük azt tanultam meg, hogy a gyerek elfogadja a követelményeket, sőt a szigort is, ha megérzi, hogy az ő személyes sorsa őszintén érdekli. Szintén az intézeti nevelésnek köszönhetem, hogy viszonylag hamar sikerült belelátnom az osztályközösség szerkezetébe, tudtam, hogyan alakul a hierarchiája, kiből lesz vezér, kiből kitaná-

tott, ki végzi csendesen a kulimunkát, hiszen mi az intézetben ezt közvetlenül tapasztaltuk, ez volt az életünk döntő része. A másik része a formális közösségekben zajlott, nem becsülném le ezt sem, látva, hogy a mai iskolákból mennyire hiányoznak a gyermek- és az ifjúsági szervezetek – mondja O. E.

J. A. egy papírt tart a kezében.

– Néhány olyan tulajdonságot írtam össze, amelyeket az állami gondozásban szereztem, végigkísérték életemet, ma is velem vannak, és talán általánosíthatóak valamennyire – magyarázza. – Ilyen az *önkiszolgálás* hajlandósága és képessége, mindig sokat segített. Következő az *alkalmazkodókészség* minden helyzetben, minden korosztályhoz, mindenféle rendű-rangú emberhez. Továbbá: mi, szinte valamennyien – bármilyen közösségben – csaknem azonnal fel tudjuk mérni az *erőviszonyokat*. Ez egyrészt arra jó, hogy magunkat elhelyezzük az új közösségben, például egy tantestületben, másrészt hasznos volt osztályfőnökként az iskolai nevelésben. A tudatos közösségépítést már a főiskolán tanulgattuk. Ugyancsak az intézeti életből hozott tulajdonság, hogy a legnehezebb helyzetben is azonnal keresni kezdjük a *lehetőségeket*, amelyek megoldáshoz vezethetnek. Megtanultuk *megvédeni* saját érdekeinket, mert helyettünk senki nem tette meg. Ebből merítettük a bátorságot, amely segített fellépni a vélt vagy valóságos *igazságtalansággal* szemben. A fejlett *kritikai* érzék egy-egy megnyilvánulása sokszor vagdalkozásnak vagy lázongásnak tűnhetett, mert nem volt alkalmunk elsajátítani a megfelelő *kommunikációs* technikákat, noha adott esetben diplomatikusabb eszközökkel is el lehetett volna intézni a vitát. Sok konfliktusom származott abból is, hogy én mást éreztem igaznak, mint a többiek, mintha ugyanazon magyar kifejezésen mást-mást értettünk volna. Nem ismertem a finom árnyalatokat. Szintén intézetben szerzett vonás az erős *tekintélytisztelő*. De csak az első csalódásig tart. Utána az illető nem állhat meg előttünk. Ugyancsak az intézetben tanultam meg a *beosztást és a spórolást*. Ugyanúgy takarékoskodtam a kis pénzzemmel, mint bármiféle anyaggal. Mindent felhasználtam, ami hasznosnak látszott. Később a rajztanításnál, az üres szertárú szegény iskolákban sokat segített az a képességem, hogy minden limlomban megláttam a lehetőséget, és fel tudtam használni. Ezzel függ össze a *gyűjtögetés*. Mindig mindenfélét gyűjtögettünk, úgy hívtuk, hogy „spekizés”. Ha csak egy csavart látok az úton, ma is lehajolok érte. Végül általában jellemző ránk az erős *bizonyítási kényszer*, mint a gyerekeknél, ami nem csoda, hiszen ebben a kinti világban – az elért családi és társadalmi státustól függetlenül – mi mindvégig kissé *gyerekek* maradtunk.

– *Milyen volt a pályakezdet?*

– Gyakorló tanításon egy falusi iskolában még főiskolásként rá kellett döbbenem, hogy a pályámon teljesen magamra leszek utalva. És ez megrémített. Szerencsére már menyasszony voltam, vőlegényem pedig pedagóguscsaládból származott, iskolaudvarban nőtt fel (megjegyzem: a mi gyerekeink is), a főiskola előtt

már tanított, ismerte a pedagógusokat és az iskolák belső világát. A helyükön kezelte a dolgokat, és ez valamennyire megnyugtatott. Együtt kezdtünk tanítani, de így is próbára tett a beilleszkedés, nemcsak az iskolába, hanem a falu sajátos helyi társadalmába is. Majd sorra születtek a gyerekeink, hat évig gyesen voltam, így időben széthúzódott a pályakezdés – válaszolja J. A.

– Én olyan iskolában kezdtem tanítani, amelyben a nagynéném tanítóként dolgozott. Ő sokat segített. Utólag látom, hogy mennyi sutaságot követtem el, de mindenki megértő, türelmes volt velem – teszi hozzá O. E.

– *Az intézetben egymás között mennyire volt beszédtema a majdani házasság és család, illetőleg volt-e programszerű családi életre nevelés?*

– Közöttünk a házasság és a család nem volt beszédtema, mindenki az aktuális párkapcsolatával, illetve a hiányával volt elfoglalva. Családi életre nevelés sem működött formálisan, de maga az intézet családbarát volt, erősítette, segítette a megmaradt családi kapcsolatok ápolását. A nevelők számon kérték: „Írtál levelet?” És ha jött válasz, velünk együtt örültek. Nagykanizsán, Fóton is ez volt a szemlélet. A nevelők a saját családi életük példájával neveltek. Tudtuk, mi a helyes, melyek azok az erkölcsi normák, amelyekhez igazodni lehet. Érdekes viszont, hogy a ma divatos szingli életforma csírái már a mi intézeti életünkben is megjelentek, és sajnáltuk azt, aki ezt választotta – mondja J. A.

– Szerintem önáltatás a szingli mentalitás, üres a szingli élete, pontosabban önzéssel van tele – kapcsolódik a témához O. E. – És valóban, ahhoz képest, hogy intézetben nevelkedtünk, ha nem is önálló tantárgyként, de értékrendben többet kaptunk a családi életre nevelésből, mint a mai gyerekek. Nemrég beszélgettem egy fiattal, aki azt mondta, hogy ő „szerelmes típus”, és biztos benne, hogy nem lesz hosszú a házassága, ha megházasodik egyáltalán. Fogalma sem volt arról, hogy egy párkapcsolat tartóssága nem csupán érzelmi kérdés, hanem fontos szerep jut benne az elkötelezettségnek, a hűségnek, vagyis az akaratnak is. Meg kellett magyarázni, hogy az összetartozás érzése többet ad, mint az érzelmi fellángolás. Bennem mindig erős volt a társ utáni vágy. Férjemben szintén, ezért együtt is maradtunk.

– Nekem nagy megnyugvást, biztonságot, önbizalmat adott a saját család. Óriási élmény volt, hogy a korábbi gyerekes otthonteremtési kísérleteim igazi lehetőséggé váltak. Mivel saját sorsunknak gyökerei egy-egy balsorsú családba nyúlnak, mi eleve egészséges családra vágytunk – fűzi hozzá J. A.

Gyerekek nélkül egyikük sem tudta elképzelni az életét. És azt is pontosan tudták, hogy szülőnek lenni, gyermekeket nevelni: felelősség.

– Tanítottam, és az ötödik osztályban felfigyeltem egy fiúra, aki minden egyes napon olyan álmosan jött az iskolába, hogy majd' leragadt a szeme. Szóltam az anyjának. Megrántotta a vállát, és azt mondta: „Biztosan tévét néz...” Egy lakásban laknak, és csak ennyire tudja „biztosan”, hogy éjszakánként mivel mútatja idejét tízéves fia? És ő hagyja? És mit néz a gyerek? Az is mindegy? – háborog O. E.

– Nem látni, hogy a mai gyerekeknek ki ad eligazítást, mintát a család jelentőségéről. Az értékeket továbbörökítő, a generációkat összekötő családi láncolat régen elszakadt, neveletlenek nevelnek, az iskola pedig nem tesz semmit – fűzi hozzá J. A.

– Pedig lenne rá igény – folytatja O. E. – Egyik tanévben a karácsonyi szünet előtti utolsó tanítási napra esett matematikából egy dolgozat. Erre készültek a nebulók, de én feladatok helyett kérdéseket írtam a kiosztott lapokra. „Minek örülnél legjobban karácsonykor?” – így szólt az első kérdésem. A gyerekek névtelenül válaszolhattak, és meglepődve olvastam, hogy senki nem írt tárgyakat, helyette ilyen válaszok születtek: „Annak örülnék, ha végre jó kedve lenne anyunak és apunak.” „Úgy örülnék, ha a nagymamám megint eljönne, és olyan finom tortát hozna, mint tavaly.” Azt is megkérdeztem: „Te hogyan tudnál örömet szerezni?” És a gyerekek sorolták az ötleteket. Kiderült a válaszokból, hogy a gyerekekben igenis erős vágy él az érzelmi, a lelki kapcsolatokra.

– Saját gyerekeik mit tudnak anyjuk életének állami gondozott időszakáról?

– Tudják, de nem foglalkoztatja őket. Ezért gondoltam, hogy leírom, amit megőrzött az emlékezetem. Azt viszont észrevettem, hogy már kiskoruktól fogva igen toleránsak. Mire hazaértünk az iskolából, mindig tele volt a lakásunk gyerekekkel. A legdemokratikusabb összevisszaságban önfeledten együtt játszott az orvos, a rendőr gyereke a cigány gyerekekkel és valamennyien a mi gyerekeinkkel. Ma is nyílt lelkületűek, feltétlen bizalommal fordulnak mások felé. Néha úgy érzem, hogy túlságosan is, mert a kitérültség védtelenné teszi őket – mondja J. A.

– Én szívesen mesélek fiaimnak élményeimről. Meghallgatják, de maguk nem hozzák szóba – válaszolja O. E.

– Mindent összevetve éreznek-e igazságtalanságot sorsukat illetően?

– Nehéz volt otthonról elszakadni, sok fájó, sajnó családi emléket őrizgettem, haragudtam az államra, de el kell ismernem, hogy végül is felnevelt, diplomát adott a kezembe, és csak utána engedte el. Mostanában kérdezte valaki: Ha újra lehetne kezdeni, ugyanezt az életet élném-e? Egykori Gulag-rabszolga írta visszaemlékezéseiben, ha még egy élete lenne, a Gulagot sem hagyná ki belőle, mert akkor nem az lenne, aki. Én is így vagyok vele – tündök O. E.

– Minden vágyam beteljesedett. Nem kényszerültem olyan megalkuvásokra, amelyeket bármikor is szégyellnem kellett volna. A hosszú állami gondozottság emléke, tudata, tapasztalata erőt is adott akkor, amikor szükség volt rá – így összegezte eddigi életének tanulságait J. A.

JEGYZET

* A Barna Lajos igazgatótól vett idézetek *A Fóti Gyermekváros* című kiadvány előszavából valók. Szerkesztette Zempléni Antal, felelős kiadója Barna Lajos, a kiadói munkát a Műszaki Könyvkiadó végezte, de dátum sehol nincs a kis kötetben. A hatvanas évek közepe táján készülhetett az *Iskolaépületek* című könyv egy részletéből külön lenyomatként.

Interjú

A CIGÁNYSÁGGAL KAPCSOLATOS OKTATÁS ÉS KUTATÁS ELSŐ MAGYAR EGYETEMI MŰHELYE

BESZÉLGETÉS FORRAY R. KATALINNAL,
A ROMOLÓGIA TANSZÉK ALAPÍTÓ VEZETŐJÉVEL

CSERNÓCZKY JUDIT

Forray R. Katalin egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán, alapítója és vezetője a Romológia Tanszéknek. Szakterülete a neveléstudomány, az oktatáspolitikai és a cigány gyerekek oktatási és szocializációs problémái.

– A gyermekvédelmi gondoskodásban élő iskolázottsági helyzete volt a témája az ön vezetésével Varga Aranka egyetemi adjunktus kutatásának. Hogyan került kapcsolatba a témával?

– Életem során sokszor kerültem kapcsolatba állami gondoskodásban élő gyerekekkel, akik nem kapják meg otthon azt az állandó stimuláló hatást, amit családban élő társaik születésüktől kezdve éreznek. A szüleikkel élő gyerekek számára nem kérdés, hogy tanulni kell, mert attól többek lesznek, azzal többre vihetik az életben. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő egymást látják, ezért egymást utánozzák és a tanulás csak egyike annak a sok-sok kötelességnek, aminek meg kell felelni. Mivel többnyire sikereik sincsenek, kevésbé lelkesen tanulnak, más dolgok iránt érdeklődnek, melyekben érvényesülhetnek. Az oktatási és szociális problémákkal küzdő gyerekekkel 1990 óta vagyok kapcsolatban, a cigányságon keresztül ismerkedtem meg ezzel a kérdéskörrel. Ez a téma régóta érdekel, már több tanulmányomban foglalkoztam vele, mert elszorít a mostani helyzet. Varga Arankát Pécsről ismerem, a Romológia Tanszéken találkoztunk és a maga történetéből eredően régóta érdeklődik a téma iránt. Amikor bővíthettem a Romológia Tanszék munkatársainak körét, ragaszkodtam hozzá, és azóta együtt dolgozunk.

– *Hogyan került kapcsolatba a cigányság kutatásával, a cigánysággal?*

– Még a nyolcvanas évek elején kezdődött, a cigánysággal hivatali és személyes kapcsolataim voltak, és nagyon érdekelt, hogyan élnek, miért olyan szegények, milyen a nyelvük, a kultúrájuk. És amikor adódott ez a lehetőség, belevágtam.

– *A cigány gyerekek felülreprezentáltak az állami gondoskodásban. Mi lehet az oka?*

– Ezek azok a cigány családok, amelyek valamilyen oknál fogva nem kaptak vagy nem megfelelő helyet kaptak a munkaerőpiacon, és kicsúsztak onnan, az iparosodás során nem tudtak integrálódni a társadalomba és végül lemaradtak a magyar parasztságtól is. A XX. században vált erőteljesebbé ez a folyamat, hiszen korábban például a vasútépítéseknel vagy a mezőgazdaságban is sok cigány család vett részt a maguk tradicionális eszközeivel. A mezőgazdaság fejlődése és a vasútépítés gépesítése sok ember erejét kiváltva háttérbe szorította a hagyományos munkát, és ezzel együtt a cigányok munkáját is. Ez egy jól nyomon követhető folyamat. De van egy másik szál is: az oláh cigányok a XIX. század közepétől-végétől érkeznek Magyarországra – és ma is költöznek még –, a mai Románia azon területéről, ahol a Török Birodalom egészen a XIX. század közepéig működött, és emiatt nemzedékek hosszú során át másképp szocializálódtak. Ezek az emberek a mai napig is meglepően régies formában élnek, mint ahogy lehet látni a Bukaresttől délre található falvakban. Szóval ezek az oláh cigányok – akiket azért nevezünk így, mert régen a románok klasszikus neve az oláh volt – vándoroltak az iparosodott vidékekre, így Magyarországra is. Más környezetben nevelkedtek, az iskola kevésbé fontos számukra és a mobilitási utak, amit a magyarországi cigányok bejártak, idegenek nekik. Ugyanakkor olyan társadalmi struktúrájuk van, és egy olyan kapcsolatrendszer alakítanak ki egymással, valamint más emberekkel is, ami sokkal inkább a régi típusú társadalmak nyomait viseli magán. Az oláh cigányokat mondják románnak is, mert nyelvük az a bizonyos roma, amit hivatalos nyelvként is emlegetnek. Rajtuk kívül itt élnek a Dunántúl beás cigányai is, akik szintén Romániából jöttek Magyarországra a XX. század elején, és ma a Balatontól inkább délre laknak, mint a Nyugat-Dunántúlon. A beás cigányok nyelve is egy régi román nyelv, családjaik még a XX. század első évtizedeiben is erdőkből laktak, nem beszéltek magyarul, gyerekeik pedig nem jártak iskolába. A zenész, muzsikás cigányok eredetileg a magyar cigányok csoportjába tartoznak, bár ma már van köztük mindenféle, mert a saját zenéjükben és a népzeneben is felfedezték lehetőségeiket. Tehát a Magyarországon élő cigányoknak jól megkülönböztethető és hivatalosan is leírható csoportjaik vannak. Az ember hajlamos általánosítani, azt hiszi, van jó és rossz cigány, de a cigányság belső viszonyai sokkal bonyolultabbak ennél.

– *Ezek a cigány népcsoportok keverednek is egymással?*

– Nagyon kevésbé, mert őrzik hagyományaikat. Olyannyira, hogy például a mi pécsi egyetemi tanszékünkön évek óta együtt dolgozó beás és oláh cigány kolléganőnek nagyon fegyelmезetten el kell határozni magát a sikeres öszmunka érdekében, de minden pillanatban kitörhet etnikai konfliktus, pedig megszokhatták már egymás tulajdonságait. De a különböző cigány csoportok tagjai, akik nincsenek ilyen szoros kapcsolatban egymással, előítéllettel közelednek egymáshoz. Sajnos keveset tudnak az emberek az itt élő cigányokról, mert többnyire elrendezik azzal,

hogy ez cigány, és erről ennyit. Pedig ezek a cigány csoportok hagyományt őriznek, és a legkevésbé sem egyformák, különböznek szokásaik, különbözik a nyelvük is. Éppen ezért Pécsen minden bölcsész szakon foglalkozunk a cigánysággal.

– *Hogyan szerveződött meg a pécsi, vagyis az ország egyetlen Romológia Tanszéke?*

– Kezdetben a Bölcsészettudományi Karon a Nyelvtudományi Tanszék keretei között jött létre a Romológia specializáció, mert Szépe György professzor szívügyének tekintette, hogy a cigánysággal kapcsolatos oktatásnak és kutatásnak legyen egy magyar egyetemi műhelye. Ráadásul a Gandhi Gimnázium és a Collegium Martineum további indokot adott. Így tehát 1997–2000 között specializációként, a következő tanévtől pedig már egyetemi szakként működött a romológia az irányításom alatt. Azóta évente kb. 10-15 hallgató végez a szakon. Akkreditálták PhD-programunkat, amely az oktatás teljes spektrumát felöleli, az óvodai és általános iskolai roma/cigány programoktól a középiskolai programokon, a felsőoktatáson át egészen a doktori fokozat megszerzéséig.

– *Mivel foglalkoznak a Romológia Tanszéken? Mi a tanszék küldetése, célja?*

– A romológia a humán tudományok cigánysággal kapcsolatos kutatási eredményeit integrálja az egyetemi oktatásba. A magyarországi cigányság magas száma, kulturális értékei és szociális problémái mellett a térség cigányságára irányuló tudományos és nemzetközileg elismert kutatások jelentős hagyományai indokolják szükségességét. A képzés legfőbb célja a romológia tudományos kérdéseit ismerő és megértő, a cigányság politikai, jogi, nyelvi, kulturális, oktatási, demográfiai, munkaerő-piaci helyzetét értő és értelmezni tudó szakemberek képzése. Arra törekszünk, hogy a hallgatók ismerjék meg a magyarországi cigányság nyelvét, kultúráját, problémáit, mindezt általánosabb nemzetközi, illetve kisebbségi összefüggésekbe ágyazottan vizsgáljuk. Úgy kell elképzelni, mint bármelyik nyelv- vagy nemzetiségi szakot. A különbség inkább abban nyilvánul meg, hogy sokkal többet foglalkozunk a társadalmi, politikai kérdésekkel és azt is kutatjuk, mi áll a konfliktusok hátterében, milyen társadalmi szerveződéseik vannak.

– *Ön mit gondol legfőbb oknak, hogy konfliktusban áll a cigányság a mai magyar társadalommal?*

– Ennek rettentő sok oka van, hiszen egy olyan népcsoportról beszélünk, amelyik nem csak Magyarországon, hanem Európa más országaiban is kimaradt a különböző történelmi korszakok társadalmi átalakulási folyamataiból. Részben azért, mert peremre szorulva élnek, alkatilag és típusilag egyaránt – indiai eredetük miatt – eltérnek az európai emberektől. Évszázadok óta élnek már Európa országaiban, így azt gondoljuk, hogy nagyon sokan beolvadtak már a társadalomba, például házasságok révén. Az én dédapám is feleségül vett egy jó családból való cigány lányt, akit befogadott a család. (Persze ha egy németet vett volna el, azt ugyanúgy számon tartaná a család.) A házasságkötéseken kívül beköltözéssel kerültek közelebb a cigányok a közösséghez, ahol letelepedtek. Mária Terézia és II. József korában rendelkez-

mondták ki, hogy a cigányokat újparasztnak kell tekinteni. Ez részben azért történt, mert minél inkább elkülönült a jobbágyi munka a többi munkától, annál inkább feltűnt az a társadalmi réteg, amelyik nem vett részt rendszeresen a földművesben. Fontos megemlíteni, hogy mindaddig, amíg a Török Birodalom Magyarország határában volt, mások voltak a társadalmi viszonyok és a társadalmi mozgások. A Török Birodalom egészen a XIX. század közepéig, amíg ki nem kiáltották a román függetlenséget, rabszolgatartó állam volt. A román függetlenség kikiáltásával felszabadult cigányok – akik korábban rabszolgák voltak – új életteret keresve indultak el mifelénk. Ez az egyik fontos oka, hogy miért maradtak ennyire mások, és ennek a különbözőségnek napjainkig is megvannak a kitapinthatatlan gyökerei. Egy másik fontos oka, hogy a cigányságnak, mint rassznak is megvannak a maguk jellemzői.

– *Ön szerint mi a legjobb a Romológia Tanszék létezésében?*

– Óriási eredmény, hogy van egy ilyen tanszék az országban. Mindig elgondolkozom azon, hogy miért nincs máshol is. Biztosan meghatározó az én személyem is, mert akinek cigányságból van egy doktorija, nem kezd mindjárt tanszéket szervezni, mert veszélyes dolog. Viszont ha belegondolok abba, hogy milyen kevesen vagyunk, hogy mindössze öten-hatan dolgozzuk ki a programunkat, a témákat, és ennek a közösen végzett munkának eredményeként építettünk ki egy olyan képzési rendszert, ahol diplomát szereznek a cigány és nem cigány hallgatóink is, nagyon büszke vagyok tanszékünkre. Annál is inkább, mert a tanszéki kollégák közül, akikkel együtt dolgozom, senkivel sem volt korábban munka- vagy személyes kapcsolat.

– *Kapcsolatban állnak más tanszékekkel is?*

– A szerteágazó, sokrétű oktatást természetesen nem tudnánk mások nélkül megvalósítani. A Nyelvtudományi Tanszék, a Neveléstudományi Intézet tanszékei, a Szociológiai és Szociálpszichológiai Tanszék, a Néprajzi Tanszék, az Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék és a Regionális Társadalomföldrajz Tanszék vezetői, illetve munkatársai is részt vesznek az oktatásban. Rajtuk kívül állandó óraadóink vannak a cigány nyelvekből, továbbá rendszeresen meghívott tanárként kurzusokat tartanak a cigánykutatás neves szakemberei az egész országból. Arra törekszünk, hogy jó kapcsolatot építsünk ki a magyar felsőoktatás mindazon intézményeivel, amelyek a romológia képzés megvalósításán fáradoznak. A kapcsolat legfontosabb eleme – a tapasztalatcserén kívül – az, hogy a már létező bölcsész és tanárképes egyetemi szak, majd az akkreditáció alatt lévő doktori program szervezésével teljessé válna a cigánysággal kapcsolatos felsőoktatás és kutatás szerkezete, s így lehetővé válik az előrehaladás a főiskolától az egyetemi diplomáig, sőt PhD-fokozat megszerzéséig.

– *Kutatási munkákban a doktoranduszokkal dolgoznak együtt?*

– Kutatómunkánkban az érdeklődő hallgatók és doktoranduszok is részt vesznek. Tavasszal zárult le az a nemzetközi összehasonlító kutatás, ami az Európában

élő kulturális népcsoportokat vizsgálta, és tanszékünk vállalta a cigányság eredményeinek elemzését. A tanszéken három roma/cigány kollega dolgozik velünk, de munkatársaink mindegyike vagy doktori képzésben vesz részt – a romológia területén választottak kutatási témát alkalmazott nyelvészeti, politológiai, irodalomtudományi, társadalomföldrajzi doktori iskolákban –, vagy már a doktori cím megszerzése előtt áll, egyikük már doktorált (Pálmainé dr. Orsós Anna). Négy munkatársunk rendelkezik tudományos fokozattal. Arra törekszünk, hogy romológiai/ciganológiai műhelyünk részt vegyen a város és a térség cigányságával kapcsolatos kutató-fejlesztő munkákban is. A Baranya Megyei Munkaügyi Központtal együtt több, a Dél-Dunántúl cigány lakosságának képzettségi és munkapiaci helyzetét feltáró vizsgálatot és a helyzetüket javító projektek kidolgozását bonyolítottuk le, illetve jelenleg is végzünk ilyeneket. A viszony kialakításában törekszünk a regionalitás elvének érvényesítésére, a kooperációs stratégiai fejlesztési folyamatban való szerepvállalásra. Ennek érdekében szeretnénk jó viszonyt kialakítani, illetve fenntartani Pécs, valamint az egész dél-dunántúli régió illetékes intézményeivel, kisebbségi szervezeteivel, a cigányság oktatásában részt vállaló iskolákkal.

– *A Romológia Tanszéken diplomázó hallgatók hol tudnak elhelyezkedni?*

– Sajnos nem sok lehetőségük van. A Gandhi Gimnáziumban, az egyetemen, iskolákban, civil szervezeteknél, az önkormányzatnál találnak munkát. Úgy vélem, manapság az érettségizettek nagyobb hányada tanul tovább. Régen nem így volt. A cigányok körében ma sincs ez másképp, kevesen érettségiznek, és még kevesebben tanulnak tovább a felsőoktatásban. Éppen ezért motiváltabbak, mint az átlag egyetemista hallgató, akinek természetes a továbbtanulás. Akik viszont a cigányság körében nőttek fel és továbbtanulnak, bizonyítani akarnak. Akár annak dacára, hogy valamilyen mértékben szembe kell fordulniuk a szülőkkel, a családdal, ismerősökkel, mert abban a közegben, amiben élnek a viselkedésük, a céljaik eltérnek a közösség szellemétől. A cigány hallgatók körében gyakori eset, hogy szegény, tanulatlan családokból jönnek hozzánk.

Magam is sokszor hallom, a kérdést, hogy a diploma megszerzése után, miért nem mennek vissza, és miért nem dolgoznak és kamatoztatják a tudásukat ott, ahonnan jöttek? A baj csak az, hogy nagyon nehéz ismét beilleszkedni az ismerős közegbe, mert – hiába várjuk hogy elfogadják a végzett hallgatóinkat – a cigány közösségek ma is elég zártak, nehéz a közelükbe férkőzni. Érdekes, ha közülük vezető pozícióba kerül valaki, és ezzel tekintélyt szerez magának, könnyebben elfogadják, mint azt, hogy évekig tanul, diplomát szerez és tanár lesz belőle. Végzett hallgatóink, akik elmennek tanítani, gyakran panaszkodnak a cigány tanítványaikra, akik arra próbálják rávenni őket, hogy nekik kedvezzenek. Fontosnak tartjuk, hogy mind több diplomás (pedagógus, művelődésszervező, szociális munkás, kommunikációs szakember stb.) kerüljön ki úgy az egyetemről, hogy korszerű és tudományosan megalapozott ismeretekkel rendelkezik a magyarországi cigány csoportokról.

Kányádi Sándor
Rajz és tánc

Aztán mindjárt az első nyáron
megjött a vidám cigánytábor.
Nem messze tőlünk sátrat vertek,
megszállták lenn a füzes berket,
egész álló nap cigánykodtak
s istentelenül loptak, loptak:
lába kelt itt mindennek, fogni
kellett, amíg száradt a holmi;
vén cigánynék és korán-lötyyedt
cigánymenyecskék ténferegtek,
nyomukban meg seregyi csurdé,
csillogó szemű koszos purdé.
Hogy miből éltek, ma se tudnám,
mert munkára csak nagyon ritkán
s csak immel-ámmal vetemedtek:
lábast foldoztak, gyékényt vertek,
de kinek kellett az efféle,
kinek volt gondja itt edényre.
Üllőik is csak tessék-lássék
pengetgették, inkább csak játék,
szórakozás volt az, mint munka
nem kellett patkó a lovunkra,
se cigányszeg, a kotrógépek
csikorgó lánctalpakon léptek,

s az autók s a traktorok száza
az sem szorult cigánykovácsra.
Csupán az egy jövendőmondás,
no meg az öreg kancsi primás,
ez volt a tőkéje a bolynak
és persze, amit hozzáloptak.
Kártyát hánytak, tenyérből, borból
jövendöltek a csillagokból.
Kiváltképp egy csuparánc vénség
értette jól a mesterségét;
volt is hozzá egy nagy kék gyöngye
– hindu ősoktól örökölte –;
egy érintése őt lejt kóstålt,
ezért még csak sejhette sorsát
az illető, de harmadszorra
tisztán állott elötte sorsa:
sok pénz, szépasszony, siker; s persze
gyógyulás várt a betegesre.
És volt egy gyönyörű cigánylány,
ha van nőben, az volt a sátán:
a füzek alatt estelente
vetkőzött izzó meztelenre,
míg a többi s velük a vajda
a tűz körül a táncot rakta.

Műhely

A TERMÉSZET LEÍRÁSA ÉS A LÉLEKRAJZ ÖSSZEFÜGGÉSE LEV TOLSZTOJ KORAI MŰVEIBEN

BUGOVITS VALÉRIA

A korai Tolsztoj-korszak nagyjából tíz évet ölel föl, 1852-től, a Gyermekkor megjelenésétől 1863-ig, a Kozákok publikálásáig.¹ 1859-ig, a Családi boldogság megjelenéséig Tolsztoj művészetének minden lényeges vonása kialakult: önálló világszemlélete, sajátosan éles, egyenes vonalú és erősen meggyőző szava, amely feltétel nélkül és leginkább epikusan értékeli a lélek minden rezdülését.² „Az 50-es évek végén Tolsztoj kísérletet tesz olyan hosszabb lélegzetű egységes kompozíció létrehozására, amelynek fő témája a hősök közötti lelki kapcsolatok alakulása.”³ A Családi boldogság a szerző első olyan alkotása, amelyben figyelme teljességgel a családi kapcsolatokra irányul, s amelyben megfogalmazza álláspontját a házastársak boldog együttéléséről.

A dolgozatban azt vizsgáljuk, hogy a korai Tolsztoj-elbeszélésekben – nevezetesen a *Luzern* és *A földesúr délelőttje* című művekben – mi a szerepe a tájképnek, majd a *Családi boldogság*ot vizsgálva megfigyeljük, hogy milyen értékeket mutat fel ez a mű, amelyekben a szerző előrevetíti későbbi nagyregényeinek jellemalkotó erejét, lélekábrázoló módszerét, valamint azt, hogy van-e szerepe, helye a tolsztoji ábrázolómódszer fejlődéstörténetében. Ennek érdekében a tipikus tolsztoji *нейзамок* tettenérésével, a narrációs technikák vizsgálatával választ keresünk arra a kérdésre, hogy milyen eddig még fel nem fedezett érdekességeket hordoz a regény szövete, milyen szerepet kap a tájkép, milyen kapcsolata van a lelki folyamatok bemutatásával. Szempontjaink között szerepel a regény történetidejének megfigyelése is.

A нейзамок, avagy Tolsztoj természetképei korai alkotói korszakában, különös tekintettel a Családi boldogság című kisregényre

A földesúr délelőttje és a *Luzern* címet viselő elbeszélések Tolsztoj korai korszakának termékei, amikor a szerző elemi

erővel emeli föl hangját az emberi kapcsolatokban megnyilvánuló igazságtalanságok, elítéltelek, jogtiprások ellen.

A földesúr délelőttje 1856-ban jelent meg, bár előmunkálatait Tolsztoj már a Kaukázusban 1852–53-ban elkezdte, akkor még mint egy eltervezett későbbi regény egy részét. Főhőse a tizenki-

lenc éves, harmadéves egyetemi hallgató Nyehljudov herceg, aki levélformában számol be vidéki birtokán folyó nyári vakációs életéről, földesúri reformgondolatairól nénikéjének. A közel negyvenoldalas novella nem tartalmaz tényleges tájleírást, inkább környezetleírásról beszélhetünk. A szerző csupán annyit közöl, hogy „Szép júniusi vasárnap reggel volt [...] és a régi angolpark gondozatlan, fűvel benőtt ösvényén át az országút két oldalán elterülő faluba ment.”⁴ Ezután a novella hús számozott egységében a falu lakóinak nyomorúsága, illetve a módos gazda jóléte tárul elénk, életképeket látunk, és a szerző az egyes portán lakó muzsikok portréjának megrajzolásával mozgósítja a befogadó érzelmeit, készleties emocionális állásfoglalásra. Portréről beszélhetünk, magát a terminológiát a festészet területéről kölcsönöztük, hiszen Tolsztoj bizonyos korai műveinek elemzésekor felfigyelhetünk arra, hogy ha morális természetű kérdések állnak a novella, a regény középpontjában, akkor alkalmazza az efféle eszközöket. Nem lirizál, célja a muzsikok nyomorúságának, illetve a módosabb gazdák jólétének, a köztük meghúzódó ellentétnek a feltárása, a fiatal földesúr, bár jó szándékú, de szükség-szerűen kudarcra ítélt reformkísérleteinek megmutatása.

Az 1857-ben napvilágot látott *Luzern* című elbeszélésben föllelhető természetleírás, természetrajz sem öncélú, része a szerzői közlésnek, az érvelésnek. Tolsztoj nem lirizál ezzel a képpel sem, hanem érvel, írói üzenetének alá-

támasztására használja, kontrasztszer-
repben. A huszonöt oldalas novellában mindössze háromnegyed oldal terjedelmű az aprólékos, magával ragadó, az elbeszélő személyes megérintettségét is árasztó пейзаж.

Topográfiai elhelyezése is célt ér: a szállodaszobájába épp csak megérkezett főhős – ugyancsak Nyehljudov herceg – nyitott ablakából a korzóra, a rakpartra lát, amelynek látványa diszharmonikus számára „ebben a fenséges és ugyanakkor kifejezhetetlenül lágy és harmonikus környezetben”, amelyben „a víz, a hegyek s az ég szépsége az első pillanatban a szó szoros értelmében elvakított és megrendített”⁵.

A szépség, a harmónia bódító érzésének leírását a пейзаж utolsó negyedében már megzavarja a szálloda vendégeinek bemutatása, s ezek a sorok átvezetnek a kiábrándító helyzet feltárásához: hogyan alázza meg az elegáns, finomkodó-kényeskedő úri társaság a szegény, de elhivatott, az élete fenntartásáért művészetet adó vándor muzsikust. A пейзаж szerepe egyértelműen a kontraszt erősítése, ezáltal a szerzői üzenet súlyának fokozása: az elbeszélőnek a táj lágy ölelésére hangolt lelkét elsőprő erővel rázza meg az úri társaság otromba viselkedése.

Családi boldogság

Az orosz пейзаж – nem tájkép, tájleírás – szerepe az eddigiekhez képest kiteljesedik, markáns szerepet kap, fel kell figyel-nünk rá. Minden jelentős változást kísér, minden fordulatnál megcsodálhatjuk.

Mása lírai пейзаж-zsal veszi körbe magát, amíg elbeszéli a történetet.⁶

Valójában nem *tájéleírásról*, hanem kifejezetten *tájképről*, azaz пейзаж/пейзажzsról – francia paysage – van szó. A műfajmegnevezést itt is a festészetből vettük, hogy jelen dolgozat céljának megfelelően Tolsztoj ábrázoló művészetében megragadjuk a szerző finom különbségtételét: a tájkép (пейзаж) ugyanis feltételez egy előzetes, „festőszemmel” megragadott környezetet, melyben van vagy lehet némi stilizáltság is, miközben a „tájéleírás” inkább narráció jellegű, azaz „elmesélése” a tájnak, nem annyira „megfestése szavakkal”. A regény zárófejezetében például, a házastársak kibékülési kísérletét átszővi egy majdnem másfél oldalas természeti kép, keretet alkotva egy korábbi képpel: „Kimentem az erkélyre, és leültem a terasz ponyvája alá, ugyanarra a padra, amelyen vallomásunk napján ültem.”⁷ – kezdi Marja, majd így folytatja: „A nap már lebukott, lassan sötétedett...” – mintha csak szerelmük bealkonyodását jelezné, ahogy ezt az utolsó mondatban megfogalmazza: „Ezzel a nappal ért véget szerelmi regényem...”⁸.

Az *Első rész* 3. fejezetében a пейзаж háromoldalas természeti kép, amelyben a szókincs vibráló, vakító ragyogást varázsol elénk: a két szerelmes egymásra találását, szerelmük megéreztetését, egymás számára egyértelművé tételét teliholdas éjszakán ismerteti meg a szerző: a magyar fordításban a fény szó 16 sorban hatszor fordul elő vagy önmagában, vagy összetételben, az eredeti orosz szövegben a светло,

светлая (kétszer), светлы, свет, светлее, свете alakok olvashatók, tehát itt hétszer találjuk ugyanazon szótő különböző változatait.⁹ A különbség abból adódik, hogy a fordításban a középfokú alak, a светлее szerepel világosabban formában, az összes többi alak fordítása a fény szóval történt. A fény szó szinonimái, illetve hangulati rokonai is hozzájárulnak az elkápráztató képhez; a magyar fordításban ezeket olvassuk: „csillogtak”, „átvilágított”, „áttetsző”, „lebegő”, „remegő”, „úszott a fényben”, „harmat ezüstjében”, „ragyogva”. Rövid dialógusokkal szabdalva tovább folytatódik a szituáció, a пейзаж megrajzolása is, a helyszín ugyancsak a terasz, a ragyogás fokozódik: „a szépség tündérfátyla széttáruult”, „fény és árnyék”, „a hold [...] leragyogott”, „az ég alja már világosodott”.¹⁰

A „leghatalmasabb földöntúli buja természetleírást” Tolsztojnal épp ebben a műben találjuk, ebben a képben, amikor Mása és Szergej éjszaka a kertben kószálnak; a jelenet egyszerre jól ismert, hétköznapi és varázslatos.¹¹ Ezekkel a mondatokkal, szavakkal zárul az „óriásjelenet” : „...a tündérfátyol minden lépésnél újra összeborult mögöttünk és előttünk, s lassacskán már végképp nem hittem el, hogy tovább lehet menni, végképp nem hittem, hogy valóság, amit látok.”¹² Tolsztoj ezt a jelenetet, a varázslatos világ képét, később a *Háború és béke*ben Natasa érzéseinek bemutatására fogja használni, amikor a trojka-utazáson a lány azt érzi, hogy soha többet nem lesz ilyen boldog.

Tolsztoj felruházza hősnőit a jelen érzékelésének bámulatos képességével, és azzal az elszánt vonakodással is, hogy elengedjék azt. Mása jellemével, egyéniségével sokkal inkább alkalmazkodni akar, mint fejleszteni azt. Él benne az idő megállításának visszatérő vágya, hogy a jelen szerelmet soha ne veszélyeztesse semmi.¹³

A terasz fontos szerepet kap a szerelmes, a „vallomásos”, a „békülő” jelenetekben: például a 3. fejezet háromoldalas természeti képében: „...a terasz oszlopainak s ponyvájának árnyéka megrövidülve feküdt a homokos kerti útra és a kerek pázsitra”; a jelenet zárásakor: „...sokáig járkáltam még a teraszon...”; a 9. fejezetben a kibékülést célzó jelenetben: „a terasz ponyvája alá [...] a terasz rácsánál...”¹⁴

Tehát láttunk keretes szituációt, keretes gondolatot, keretes пейзаж-t.

Az *Első rész* 2., 3. és 4. fejezete bővelkedik a természet legbájosabb képeinek bemutatásában; a pacsirta és fülemüle énekének megidézésével, kellemes hangutánzó kifejezésekkel, derűs jelzőkkel, mind-mind a szerelem boldog periódusának árnyaltabb bemutatását szolgálják, a mű eseménysorának rétegzettségét segítik, így a szöveg egy sor mikroszituációval együtt alkot egyetlen makroszituációt.

Később, a *Második rész* 8. fejezetében, Baden környékének leírása csupán néhány többsoros mondat, de sejtelmesen készíti elő a később felzaklatóvá fejlődő komplementer jelenetet: „kanyargós úton a százados vadgesztenyefák alatt [...] lenyugvó nap [...] hűvös

árnyék borongott”.¹⁵ A szókinccs itt is szinkront teremt a lélek viharai és a természet megnyilvánulásai között.

A téma vándorolhat egyik szerzőtől a másikhoz, nem vonva maga után a hasonló stílust.¹⁶ Csicserin e korai Tolsztoj-tájképekben egyértelműen Turgenyev hatását érzi. Úgy ítéli meg, hogy az egész művön egyfajta turgenyevi пейзаж húzódik végig, de itt közepes minőségben. Ugyan Turgenyev nem írt olyan regényt, amelyet teljes terjedelmében a hősnő egyes szám első személyű narrációja ural, mégis, a női költői szellemiség az, ami összekötő kapocs lehet a turgenyevi regények és a *Családi boldogság* között.¹⁷

A legtöbb irodalomelméleti probléma megoldásában segít a szöveg története: követve a mozgását az ötlettől a megvalósulásig.¹⁸ Itt is ezzel a módszerrel próbálkoztunk. A regény kéziratában és az első verziókban még inkább minden nőies, hihetetlenül az. A munka során a szerző teljes oldalakat húzott ki, amelyekben túl domináns volt a női szemléletű közlésmód. Az újabb verziókban egyre világosabbá válik a pszichológiai leírás, a családi kapcsolatok dialektikája, az erkölcsi elképzelés. A harmincéves nőtlen Tolsztoj mély és differenciált ismeretekkel rendelkezik a női lélekről, bár nem képes minden szituációban egyforma meggyőző erővel bemutatni. Az össze nem egyeztethető érzések összepárosítása, majd hirtelen megváltozása különösen abban a jelenetben feltűnő, amikor a francia erőszakkal megcsókolja Mását. Mégis, az első variáció kezdeti jellege

nem változik, a regény tartalma rendkívül szűknek bizonyul, sokkal szűkebbnek, mint bármely turgenyevi regény belső kiterjedése.¹⁹

A spontán beszélgetések során a szereplők szituációba kerülnek. A szituációk narrációelméleti megközelítésével jobban látjuk a szöveg rétegzettségét. Poétikailag azért is érdekes a narrációelmélet tanulságait föl idézni, hogy lássuk a képszerűen, „festőien” ábrázolt *táj és környezet*, valamint az *elbeszélés, a narráció*, vagyis a *нeўзаж* és a narráció hogyan aránylik egymáshoz?

Narrációs megoldások, típusok a Családi boldogság című kisregényben

Tolsztoj a *Családi boldogságban* egyes szám első személyű női narrációt alkalmaz. Már találkoztunk Tolsztojnal az egyes szám első személyű narrációval e kisregényét megelőzően, az önéletrajzi írásában is, ahol semmi rendkívülit nem jelent ez a megoldás: egy fiatalember vall önmagáról, írásában vállalja önmagát, tehát a nyelvtani szám-személy megválasztása semmi „manipulációt” nem takar. Az író nem „bújik” más személy mögé, így nem is óhajtja azt a látszatot kelteni, mintha ismerné egy más típusú, netán ellentétes nemű személy egyéniségét, jellemét, gondolatvilágát, stílusát, nyelvi kifejezőmódját – nem akar meggyőzőbb lenni önmagánál.

A *Családi boldogság* egyes szám első személyű narrációja egészen más minőségű, más céllal valószínűleg meg a

szerező. „Annak érdekében, hogy a hősnő lélekrajzát a lehető legaprólékosabban és leghitelesebben fogalmazhassa meg, az író még szükségesnek látja az első személyű elbeszélő formához való visszatérést (amely természetesen nem azonos az eleinte alkalmazott vallo-másformával).”²⁰ Itt a szerző az erőteljesebb hitelességért választja az egyes szám első személyű narrációt, azért, hogy a Marja lelkében, az egyéniségében végbemenő változást még meggyőzőbbé tegye.²¹ Férfi szerzőtől kapunk női, álnői narrációt, de nem elég meggyőzőt. Csak kevés kamaszlányos romantikát, lelkesült, rajongó örömtúlsordulást tud közvetíteni, ami pedig nagyon is jellemző – abban az időben még inkább – egy tizenhét éves, szerelem-sóvárgó „kisasszonyra”; ehelyett a túlészterűsített, „overly rationalized” regényfelszín árulkodik az álnői narrációról.²²

Főként Marja beszél, illetve a dialógusokban Szergej is. Ki lát? A szerző? Marja? Szergej? Az első néhány olvasáskor még azt hihetjük, hogy a narrátor, azaz Marja; illetve a dialógusokban saját szavai mögött a Szergej által látottak vannak. A szöveg többszöri olvasása nyilvánvalóvá teszi, hogy a szereplők gondolatait, érzéseit, azok motivációit csak a szerző láthatja ilyen részletességgel és mélységben, hiszen ebben a műben is számolnunk kell egy pragmatikai értelemben vett, kimondatlan elbeszélővel.²³ Folyamatosan tetten érhetjük az álnői narrációt. A narrátor, a hősnő válogat a múltja eseményei, emlékei közül.

Önigazolást keresve azokat az élményeket, eseményeket, érzéseket emeli ki, amelyek alátámasztják „téziseit” először a felhőtlenül boldog, majd a kihűlt házasságáról. Vannak dolgok, amikről nem beszél, illetve ha beszél is, hiányosan, a lényegét elkerülve. A várandós állapotáról, gyermekei „világra hozásáról”, a gyerekszoba Natasáéhoz hasonló élményeiről, a gyermeknevelés, illetve neveltetés örömeiről, izgalmairól, boldogságáról.

Szinte csak néhány mondatban és helyzetben említi gyermekeit, akkor is csupán a férjével való kapcsolatának definiálására, mintegy a nézőpont meghatározására. Ilyen például első gyermeke születésének említése anyósa halálának tényével egy időben, mint két jelentős esemény közös életük első három évében: „A három év leforgása alatt családunk életében két fontos esemény következett be, de kapcsolatunkon egyik sem változtatott. Első gyermekem születése és Tatjana Szemjonovna halála volt ez a két esemény.”²⁴ Ekkor mereng el anyai érzéseinek hiányosságain is. Később akkor említi gyermekét, amikor szégyenérzetét vallja meg a D. márkival folytatott flörtjével kapcsolatban, amikor az idegen férfi csókjának szégyene égette az arcát: „Egész idő alatt férjemre, fiamra, Oroszországra gondoltam [...]” Ugyanebben a szituációban: „[...] eszembe jutott férjem, gyermekem [...]”²⁵ Ahogy megérkezik férjéhez a heidelbergi szállásukra a „kényes” beszélgetés kudarca után – amikor nem sikerül tisztázniuk kapcsolatuk ziláltságának hátterét – hozza

szóba gyermekét mintegy alibinek: „Azt mondtam, megyek és megnézem a gyereket...”²⁶ A záró, 9. mikroszituációban említi háromszor, három rövid megnyilvánulásban gyermekeit, ekkor is csak néhány mondatos megjegyzésben, amelyből – az utolsó kivételével – érezzük, hogy csupán kapcsolatuk bemutatásához, a helyszín leírásához szükséges „kelléknek”: „A gyerekek még nagyon kicsinyek voltak, még nem fűzhettek össze bennünket.” Néhány sorral később, új helyszínen, másik mikroszituációban: „két ágyacska állt, [...] az egyikben [...] a kis pufók Kokoska [...] a másik pici ágyban meg Ványa pofikája mosolygott rám a pólyából.”²⁷ Hetedszer és egyben utoljára a regény utolsó soraiban szól gyerekeiről, ekkor váratlanul, mintegy kétségbeesett önigazolásként szinte féloldalmi terjedelemben túláradó anyai szeretetet és boldogságot sugalló jelenetben vallja meg gyermekei iránti szeretetét.

Lélektani okokat fedezhetünk fel az „elhallgatások” mögött. Ténylegesen nem a gyermek, a család fontos neki, hanem önmaga, illetve kettejük kapcsolata; nem érett még pszichésen az anyaságra, itt érhetjük tetten újra az álnői narrációt, hiszen egy nő hasonló szituációban nem kerülte volna meg az említett események, lelki folyamatok bemutatását... A „kis pufók Kokoska” és „Ványa pofikája” említése jelzi a regényben először (az utolsó fejezetben) Marja gyengédségét gyermekei iránt.

A beszélő, a látó jelenbeli tudását vetíti a múlt eseményeire. Minden elméleti megfogalmazás, elvonatkoztatás, az

összefüggések meglátása, elemzése, következtetés levonása későbbi életstádium, életkor, érettség jellemzője. Például anyai érzéseinek gyatra voltát bemutatva is bizonyosságát látjuk annak, hogy részben a női narrátor vetíti vissza a múlt eseményeire érettebb korának tudását, tapasztalatát, részben a szerző tudása nyilatkozik meg a tisztán látó, bölcs, összegző megállapításokban. „Az első időben az anyai érzés olyan erővel ragadott meg, s olyan váratlan lelkesedést váltott ki belőlem, hogy azt hittem, új élet kezdődik számomra; de két hónap múlva, mikor újra elkezdtem társaságba járni, ez az érzés egyre csökkent, gyengült, végül szokássá, hideg kötelességteljesítéssé vált [...] Elszégyelltem magam...” Itt jelenre vált a narráció. „A fiktív személy jelen idejének felidézése, aktualizálása s egyben elváltatása a fiktív személy múltjától fontos ismérve a történet domináns részének.”²⁸ „De hát mit csinálnak? Szeretem a fiamat, de képtelen vagyok naphosszat mellette üldögélni; unatkozom; színlelni pedig semmi áron nem akarok.”²⁹

A *Második rész* 6. mikroszituációjában ilyen bevezető mondatokkal vetíti rá jelen tudását a múlt eseményeire: „Ahogy ma visszagondolok akkori életünkre [...]”, „ha ezt nem mondja, talán beláttam volna, [...]”³⁰ A narrátor tehát „különleges időbeli aktualizáló képességgel rendelkezik [...] lényeges időelőnyvel bír az elbeszélés során ahhoz képest, amit elbeszél, még akkor is, ha semmiféle nehézséget nem jelent számára jelen lenni az elbeszél

történetben.”³¹ Az utóidejű homodiegetikus narrációval megvalósult műben Marja meséli el az eseményeket, de nem mindig ő lát, hanem a szerző.

A mű két megnevezett részből (Első és Második), kilenc számozott fejezetből áll. A magyar fordításban a fejezetek számozása folytatólagos, eltérően az orosz eredetitől – az 1921-es kiadásától –, ahol a »Часть вторая«-ban a számozás I-gyel újra kezdődik. Az Első rész öt (a házasságkötésig), a *Második rész* négy (a házasság idejét felölelő) számozott fejezetet tartalmaz. Az első és a második rész önállóan egy-egy makroszituáció, amelyek mindegyike – egymástól tipográfiailag is elkülönülő – mikroszituációkból áll. Ezek a mikroszituációk az író/fordító által alkalmazott római/arab számokkal vannak jelölve, élesen megvonva ezzel a szituációhatárokat.

Az egyes fejezetek, a mikroszituációk közti határokat az idő eltérései és a szüzsé változásai is hangsúlyozzák, továbbá ugyanilyen módon több, még apróbb mikroszituációra bontják. Az *Első rész* 1. fejezetének mikroszituációja az évszakok (ősz, tél) és a hónap megnevezésével (március), valamint a szüzséváltással jelöli ki az újabb mikroszituációkat (az anya halála – ősszel; gyász – egész télen; március/tavaszi – megjön a gyám, Szergej Mihajlics).

A 2. fejezet mikroszituációja a „kitaivaszodott” kifejezéssel jelöli meg az időt, és Szergej Mihajlics megérkezését az örömteli időszak kezdeteként. A 3. mikroszituáció „Egy nyári napon” indul, itt találjuk a fent részletezett há-

romoldalas természeti képet, a káprázatos, buja пейзаж-t. A 4. mikroszituáció „boldogasszony böjtjének” idején játszódik, a szereplők Mása születésnapját ünneplik, a szerelem kölcsönös megvallásának tanúi lehetünk. A fenti értelemben vett táj- és környezetábrázolás itt nincs, a пейзаж korábban használt elemeivel-kellékeivel viszont találkozunk: a teraszon játszódó jelenetben keretes szerepet kap az orgona, s azt tapasztaljuk, hogy a narráció a „festés rovására” veszi át az uralmat ebben a képben.

Az 5. fejezet még további, kisebb mikroszituációi a házasságkötést megelőző két hetet, az esküvőt, az új otthon és élet körülményeit mutatják be. A boldog szerelmi periódus már itt, az első részben több mikroszituációban nyilvánul meg, ilyenek például a szerelem kibontakozásának fázisai, illetve a gyám Szergej Mihajlicsival való találkozások. Itt az idő és néha a helyszín eltérései is fokozzák a narráció dinamikáját.

A fenti öt mikroszituáció alkotja az *Első részt*, vagyis a regény egyik makroszituációját. A *Második rész*, azaz a második makroszituáció négy, arab számmal elkülönített mikroszituációból épül.

A 6. mikroszituáció két hónap falusi magányról számol be, újabb mikroszituációk részletesebb képet adnak az anyós szigorú házirendjéről, a fiatal házások felhőtlen boldogságáról, a később kifejlődött unalomról, a feszültségekkel, veszekedésekkel teli zilált lelkiállapotról, a veszekedésről, amely elvezet a házaselek közös, de különböző in-

dítatásból meghozott döntéséig: Pétervárra fognak utazni, kikapcsolódni, a feleség vágya szerint.

A 7. mikroszituáció is több kisebb szituációból épül, egy a Pétervárra való utazást, egy másik a Moszkvában töltött két hetet, egy újabb a házaspár pétervári életét mutatja be. A feleség báli viselkedése miatti veszekedésüket, az abból kialakuló konfliktust és a kapcsolatukban létrejövő szakadékat az olvasó elé táró rész egy újabb mikroszituáció. A szókincs változása is jelzi azt a folyamatot, ahogy csökken a házastársak egymás iránti szeretete; a szerző részletesen leírja a szereplők testén, elsősorban az arcon végbemenő fiziológiai elváltozásokat. A narrátor Marja a férje arcán megjelenő fizikai fájdalomról beszél a 7. mikroszituációban, így mutatja be a felindult, felesége viselkedése miatt önmagán uralkodni alig tudó férjet, Szergej Mihajlicsot: „ajkát összeszorítva, s arca eltorzult, mint fizikai fájdalomtól”; „ingerülten, fojtott indulattal”; „elkeseredett gúny”; „még soha ilyen hidegen nem nézett rám, ilyen hidegen nem beszélt velem”; „ordította most már féktelen dührohamban”. Önmagáról így nyilatkozik a női narrátor: „közben éreztem, hogy orrcimpám természetellenesen kitágul, és a vér az utolsó cseppig kiszalad arcomból”. A szörnyű veszekedés a történet domináns részeként tovább strukturálja a regény szövetét, kardinális eseményként fordulatot hoz a műben, a hősnő narratívája szerint: „éreztem, hogy a mai nappal szakadék nyílt meg közöttünk.”³²

A gazdagon rétegződött szemantikai szövet következő egysége a 8. mikroszituáció. Ebben már csupán a kvázi-szerelem jeleneteit érzékeljük, a házaspár kapcsolatában egyre mélyül a szakadék. A feleség számára „az állandóan kínálkozó szórakozások” a férjnek a munkába menekülés jelentette a nyugalom látszatát, érzetét. Ebben a részben vall a női narrátor anyai érzéseiről.

Újabb mikroszituáció a badeni nyaralás, a gyógykúra bemutatása, ahol ismét fordulatot jelentő esemény járul hozzá a történet domináns részéhez: Marjának az olasz D. márkival való románca. A „csókjelenet” után megtörténik a fordulat: Marja visszautazik Szergej Mihajlicshoz Heidelbergbe, mindent be akar vallani neki, de férje hárító magatartása ebben meggátolja, így magába fojtja lelke vívódását. Gyermek emléke itt is csak eltakarása más érzéseknek... A mikroszituáció utolsó szavai, „sírni, sírni, sírni”, a hangulat ívét lefelé irányítják mintegy előkészítendő a regény befejezését, és a visszafordíthatatlan érzelmi megoldást: a szerelem megszűnését.

A 9. és egyben utolsó mikroszituáció zárja a művet, a helyszín változásai újabb mikroszituációkat hoznak létre, tovább strukturálva a regény szemantikai szövetét. Újra a házaspár vidéki otthonában vagyunk, Nyikolszkojében, ahol a női narrátor szerint „Mindegyikünk külön-külön élt – ő az elfoglaltságaiban, amelyekben én nem vehettem részt, és most már nem is kívántam részt venni; én pedig henye dologta-

lanságomban, amely most már nem bántotta őt annyira, mint azelőtt.”³³ Az atmoszférára utalva a fejezet második mondatában azt olvassuk: „Anyuska már nem volt közöttünk, ketten álltunk egymással szemben.” Az eredeti orosz szöveg megfogalmazása ennél erőteljesebb: az „egymással szemben” kifejezés eredetileg: „другъ противъ друга”³⁴. A nyikolszkojei ház átépítési munkálatai miatt később Marja lánykori otthonában, Pokrovszkojében élnek. Keretes megoldás szemtanúi vagyunk: az *Első rész* 1. mikroszituációjának helyszíne is ugyanaz, a szereplők személye és a téma is – ugyan ellenkező előjellel – megegyezik, s a scenárió is ismétlődik: Szonya és Kátya élnek még a házaspárral és az azóta megszületett két gyermekkel a házban: „Éppúgy üldögélünk a szalonban kettesben Kátyával, mint régen, és róla beszélünk. [...] Nem lelkesedünk érte, mint régen, hanem bírálgatjuk, nem lelkendezünk a boldogságtól...”³⁵ Keretként visszatér a regény első lapjain megfogalmazott gondolat is, szintén ellenkező előjellel: „Meg sem érteném most már, ami azelőtt olyan világosnak, igazságosnak tűnt fel: a boldogság abban van, hogy másokért éljünk. Minek másokért, mikor önmagamért sincs kedvem élni?”³⁶

Ellentétes keretet ad „a role reversal” (szerepcseré) diszkordanciája a regény záró szituációjában, amikor az eddig tapasztaltnál terjedelmesebben időzik a narrátor az anyai érzések ecsetelésénél, a „kis lurkó” bemutatásánál, mintha csak felébredt volna a lelkiismerete az elmulasztott szeretet-kifejezések miatt.

Ebben a képben a férj csupán átsuhanó szereplő, „ujjával megérintve [a gyermek] állát”, ahhoz a szituációhoz képest, amikor Marja nagyvilági „bohóságai” idején a férj ült a gyerekoszobában és vigyázta gyermekük álmát: „Néha, mikor báli ruhában belibegtem a gyerekoszobába, hogy éjszakára, búcsúzóul keresztet vessek a fiunkra, férjemet ott találtam, s észrevettem, hogy fürkésző pillantása szigorúan, szemrehányóan nyugszik rajtam.”³⁷ Ezt a diszkordanciát Monter úgy értelmezi, hogy általa a szerző „shock effectet”, sokkhatást ér el, amivel egyértelműen nyomatékosító szándéka van.³⁸

A Családi boldogság helye, szerepe a tolsztoji életműben

Van olyan vélemény, amely szerint a *Családi boldogság* „шар в сторону” (kitérőként) értékelhető Tolsztoj munkásságában. Egyrészt, mivel két évvel a jobbagyfelszabadítás előtt, amikor minden forrongott e kérdés körül, *A fölesír dél-éltjének* szerzője észérvekkel és jó szívvel dicsőíti a majorsági élet idilljét, hiszen művének férfi főhőse a jobbagyairól igazságos jószívúséggel gondoskodó, birtokán tevékenykedő földbirtokos. Valóban értékelhetjük mindezt a régi rend védelmében való fellépésként. Másrészt, a regényben a családi kölcsönhatások történetének olyan életszerűen hiteles, logikusan tiszta, következetes elemzését találjuk, amely a műnek rendkívül éles, kifinomult, szilárd jelleget ad. Ebben az írásban már nem található a majorsági élet csendje, sem a társasági élet zaja és

hazug csillogása, az olvasó mégis azt érzi, hogy a családi boldogság és vizsály lényege is olyan szervesen épült be a műbe, hogy az mind a mai napig hiteles és tanulságos marad.³⁹

A mű stilsztikailag is kitérőnek értelmezhető, hiszen a szerző „elhatárolódik” önmagától, átadja a tollat hősnőjének, az ő szemével látja az életet, az ő nevében viszi végig a narrációt. Tolsztoj remekül kelti életre egy fiatal nő gondolatainak és érzéseinek struktúráját – teszi mindezt elvonatkoztatva önmagától, saját szerzőségétől.

Mégis, egy egész regényt csupán egy férfi és egy nő közti kapcsolatra fölépíteni, anélkül, hogy bármi utalás lenne az őket udvarházi idilljükben körülvevő világ népi életének küzdelmeire, nyomorúságára – méltán elborzasztotta a szerzőt.⁴⁰ Ezért váltott ki a *Családi boldogság* viharos elégedetlenséget, alkotói kiábrándulást és szégyent szerzőjéből. „Что я наделал с своим Семейным Счастьем... Это мерзкое сочинение... Я теперь похоронен и как писатель и как человек! [...] И безобразие языка, вытекающее из безобразия мысли, невообразимое...”⁴¹ – írja egyik levelében 1859 októberének végén, novemberének elején.⁴² Minden levelében kifejezi, megerősíti azt a szándékát, hogy örökre fölhagy az irodalommal, egyidejűleg minden addiginál erősebben keresi saját irodalmi hangját, útját.⁴³

Összegzés

Megvizsgáltuk néhány korai Tolsztoj-műben a tipikus orosz пейзаж szerepét,

ennek alárendelve a *Családi boldogságban* a regény narrációtípusát, szituációs-rendszerét, a mikroszituációkat és a belőlük felépült két makroszituációt, a szüzsé változásait, a diszkordancia jelenlétét és mozgását, a mű esemény-sorának rétegzettségét. Érzékeltük, ahogy a műben önálló szemantikai réteget jelent a narráció, a közlés síkja, s ahogy ennek a történet síkja alárendelt.⁴⁴

A regény történetidejét megvizsgálva láthattuk, hogy lassú, folyamatos változást tartalmazó szituációkból épül fel, a mikroszituációk két makroszituációt alkotnak, s ezek adják a szemantikai szövet egészét.

A férfi-nő erőjáték kérdését ebben az írásában Tolsztoj nem kezeli kardinalis kérdésként, mint azt később a Kreutzer szonátában teszi, itt azt akarja megmutatni, ahogy a családi élet elfoglalja a romantikus szerelem helyét. A regényben a boldog és nem boldog családi élet pillanatfelvételeivel találkozunk.⁴⁵

Megtudtuk, hogy Tolsztoj szégyellte e korai művét, mondván, hogy szégyen arról elbeszéléseket gyártani, hogy egy férfi beleszeret egy nőbe (írja levelében Fetnek 1859 októberének elején).⁴⁶ De maga a szerző és kortárs, valamint későbbi bírálói igazságtalanok voltak a mű megítélésében, hogy azt gyengének, Tolsztojhoz méltatlannak minősítették. Igaz, hogy a *Családi boldogság* című kisregény nem hordozza a későbbi nagyregények azon jegyeit, amelyek Tolsztojt a világirodalom csúcsára emelték, mégis számtalan értékkel gazda-

gítja az irodalmat, magát a szerzőt pedig „fölkészíti” nagy műveire, vagyis „lélektani oldalról készíti elő a 70-es években keletkezett Anna Kareninát”, tehát „nem tekinthető holtvágánynak a tolsztoji ábrázolómódszer fejlődéstörténetében.”⁴⁶

JEGYZET

- ¹ Елена КРАСНОЩЕКОВА, Bildungsroman: *Из восемнадцатого века в девятнадцатый (Трилогия Льва Толстого и «Библиотека моего дяди» Родольфа Тёнфера)*, Русская Литература, 2006/2, 37.
- ² А. В. ЧИЧЕРИН, *Очерки по истории русского литературного стиля. Повествовательная проза и лирика*, Москва, Художественная литература, 1977, 246.
- ³ KARANCZY László, *Tolsztoj lélekábrázoló módszere*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990, 31.
- ⁴ Lev TOLSZTOJ, *A földesúr délelőttje = Lev Tolsztoj művei I*, Bp., Magyar Helikon, 1964, 657.
- ⁵ Lev TOLSZTOJ, *Luzern = Lev Tolsztoj művei I*, Bp., Magyar Helikon, 1964, 705.
- ⁶ Чичерин, *i. m.*, 247.
- ⁷ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság = Lev TOLSZTOJ, Kozákok, Kreutzer szonáta és más elbeszélések*, Budapest–Uzsgorod, Európa Könyvkiadó, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961, 88.
- ⁸ *Uo.*, 95.
- ⁹ Л. ТОЛСТОЙ, *Семейное счастье, = Сочинения Л. Н. Толстого*, Томъ третій. Киноиздательство «Слово». Берлинъ, 1921, 360–361.
- ¹⁰ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 39–41.
- ¹¹ Barbara Heldt MONTER, *Tolstoj's Path Towards Feminism = American Contribution to the Eight International Congress of Slavists*, Zagreb

- and Ljubljabna, September 3–9, 1978. Volume 2. Literature, ed. Victor TERRAS, Ohio, Slavica Publishers, Inc. Columbus, 1978, 525.
- ¹² Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 40.
- ¹³ MONTER, *i. m.*, 525.
- ¹⁴ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 41, 88–90.
- ¹⁵ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 81.
- ¹⁶ ЧИЧЕРИН, *i. m.*, 246.
- ¹⁷ *Uo.*, 247–248.
- ¹⁸ Л. Д. ОПУЛЬСКАЯ, *К творческой истории романов Льва Толстого (Проблема жанра) = От замысла к воплощению*, Академия Наук СССР Институт Мировой Литературы им. А.М. Горького, Москва, Наука, 1990, 121.
- ¹⁹ Чичерин, *i. m.*, 248.
- ²⁰ KARANCZY, *i. m.*, 31.
- ²¹ MONTER, *i. m.*, 524.
- ²² *Uo.*, 527.
- ²³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A regény, amint írja önmagát. Elbeszélő művek vizsgálata*, (Második, bővített kiadás), Bp., Korona Nova Kiadó, 1998, 101.
- ²⁴ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 79.
- ²⁵ *Uo.*, 83–84.
- ²⁶ *Uo.*, 85.
- ²⁷ *Uo.*, 86–87.
- ²⁸ MAÁR Judit, *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*, Bp., Akadémiai Kiadó (Modern filológiai füzetek 53), 1995, 132.
- ²⁹ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 79.
- ³⁰ *Uo.*, 61–62.
- ³¹ MAÁR, *i. m.*, 117.
- ³² Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 71–75.
- ³³ *Uo.*, 86.
- ³⁴ Л. ТОЛСТОЙ, *Семейное счастье*, 431.
- ³⁵ Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság*, 87.
- ³⁶ *Uo.*
- ³⁷ *Uo.*, 79.
- ³⁸ MONTER, *i. m.*, 528.
- ³⁹ ЧИЧЕРИН, *i. m.*, 246–247.
- ⁴⁰ *Uo.*, 248.
- ⁴¹ „Amit én a *Családi boldogsággal* műveltem [...] Förtelmes fogalmazvány. [...] Most el vagyok temetve mind íróként, mind emberként. [...] És a nyelvezet csúfsága, ami a gondolat gyalázatoságából fakad, hihetetlen...” (fordítás: V. V.)
Л. Н. Толстой, *Полн. собр. соч.*, т. 60, с. 316. (Письмо, конец октября– начало ноября 1859 г.)
- ⁴² ЧИЧЕРИН, *i. m.*, 249.
- ⁴³ MAÁR, *i. m.*, 151.
- ⁴⁴ HELDT MONTER, *i. m.*, 524, 526, 528.
- ⁴⁵ ОПУЛЬСКАЯ, *i. m.*, 126.
- ⁴⁶ KARANCZY László, *i. m.*, 32.
- IRODALOM
Lev TOLSZTOJ, *Kozákok, Kreutzer szonáta és más elbeszélések*, Budapest–Uzgorod, Európa Könyvkiadó, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961.
Lev TOLSZTOJ, *Családi boldogság = Lev TOLSZTOJ, Kozákok, Kreutzer szonáta és más elbeszélések*, Budapest–Uzgorod, Európa Könyvkiadó, Kárpátontúli Területi Kiadó, 1961.
Lev Tolsztoj művei 1., Bp., Magyar Helikon, 1964.
Lev TOLSZTOJ, *A földesúr délelőtte = Lev Tolsztoj művei 1.*, Bp., Magyar Helikon, 1964.
Lev TOLSZTOJ, *Luzern = Lev Tolsztoj művei 1.*, Bp., Magyar Helikon, 1964.
Lev Tolsztoj művei 2., Bp., Magyar Helikon, 1965.

- Л. ТОЛСТОЙ, *Семейное счастье* = *Сочинения Л. Н. Толстого*, Томъ третій. Киноиздательство «Слово». Берлинъ, 1921.
- KARANCZY László, *Tolsztoj lélekábrázoló módszere*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990.
- MAÁR Judit, *A drámai és az elbeszélő szöveg szemantikai vizsgálata*, Bp., Akadémiai Kiadó (Modern filológiai füzetek 53), 1995.
- Barbara Heldt MONTER, *Tolsztoj's Path Towards Feminism = American Contribution to the Eight International Congress of Slavists, Zagreb and Ljubljana, September 3–9, 1978. Volume 2. Literature*, ed. Victor TERRAS, Ohio, Slavica Publishers, Inc. Columbus, 1978,
- SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A regény, amint írja önmagát. Elbeszélő művek vizsgálata*, (Má-sodik, bővített kiadás), Bp., Korona Nova Kiadó, 1998.
- Елена КРАСНОЩЕКОВА, *Bildungsroman: Из восемнадцатого века в девятнадцатый (Трилогия Льва Толстого и «Библиотека моего дяди» Родольфа Тёнфера)*, Русская Литература, 2006/2.
- А. В. ЧИЧЕРИН, *Очерки по истории русского литературного стиля. Повествовательная проза и лирика*, Москва, Художественная литература, 1977.
- Л. Д. ОПУЛЬСКАЯ, *К творческой истории романов Льва Толстого (Проблема жанра) = От замысла к воплощению*, Академия Наук СССР Институт Мировой Литературы им. А.М. Горького, Москва, Наука, 1990.

Gyepes Vanda: Montázs

Pedagógusok írták

„A HETEDIK NAPON MEGPIHENT...”

KASS RÓBERTNÉ PORNAI ÉVA

Zeng a harang hívó szóval..., s tudjuk, hogy minket hív. Ünnepe van. „Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik fáradtak vagytok.” Indulunk. Nem kötelességből, hanem mert méltóképpen ki akarjuk emelni ezt a napot a hétköznapiok sorából. Mit jelent az ünnep? Lehet és kell-e tanítani az ünneplést? Kinek a dolga? A szülőknek vagy/és a pedagógusoknak szóljon-e ez az írás? A gyerekek jönnek, s várják a tanítást. „Ezért kell a tanárnak mindig új s új tanítvány...” (Mécs László: Vasárnap délután)

A Jóisten hat nap alatt teremtette a világot, a hetediken megpihent. Életünk rendje szerint a hetedik napon mi is ünnepet ültünk. De hogyan? Silány időtöltéssel vagy méltóképpen tartjuk-e meg ezeket a jeles napokat? Ősidők óta igénye van az embernek az ünneplésre. A mindennapok egyhangúságában szeretjük a változást, a kikapcsolódás mellett a kiemelkedő eseményekről való hangsúlyos megemlékezést. Érvényes ez a családra, az egyházra, a nemzetre, a társadalomra.

Az évek múlásával gyakran felidézem emlékeimet. Gyöngyök csillannak elém. Gyöngyök, melyeknek az én szememben különös, meleg fényük van. Tündökölnék. Talán más is meglátja ragyogásukat, ha hitelesen és jól tudom elmondani. Gyöngyeimet most fényes ünnep-szátra fűztem.

„Siessünk, hogy elmondhassunk mindent, ami kell még!”

(Kosztolányi Dezső: 1914)

Családi ünnepek

A gyermek családjában találkozik először az ünneppel. Felköszöntik születés- és névnapján, de ő is virágcsokorral áll édesanyja elé, verset mond apukájának. Persze, ezt ösztönösen, magától nem tudja megtenni. A szülők általi felkészítés során jut el addig, míg már magától készül az ünnepre. De elsősorban – kisgyerekként – a saját köszöntését várja. Boldogan hallgatja meg a család közös énekes gratulációját évről évre, s lassan ő is bekapcsolódik. Soha nem unja meg! (Emlékszem gyerekkorom „házi” versikéjére: „Ezen a szép ünnepnapon más kérésem nincsen, az én édes anyukámat áldja meg az Isten!” A szövegben alkalom szerint a

felköszöntött személy neve ünnepenként változott. Ma – nagymamaként – is ezzel nyújtom át ajándékomat a családban...)

A családban tanulja meg a gyermek, hogy vannak kiemelkedő napok, amelyekre készülünk. Nem az ajándék a lényeg, hanem az ünnepélyesség. Ha a szülő fontosnak tartja és felkészíti a kicsit anyuka-apuka köszöntésére, akkor mihamarabb érezni fogja az ünnep értelmét, rendkívüliségét, lelket gyönyörködtető melegségét. Eljut addig, hogy már nem csak a saját ünneplését várja, hanem a család valamelyik tagját is. Készül rá. Ha eddig eljutunk, ez már az *érzelmi nevelés* egyik fontos állomása. A gyerek verset, éneket tanul, apró meglepetést, rajzot készít, csomagol, masnit köt az ajándéokra, szépen ünneplőbe öltözik. Közben szeretettel telik meg a szíve. Hogyan is mondta a kis róka? „Ünneplőbe öltöztetem a szívemet” (Saint-Exupéry: A kis herceg). A készülődés során ő is ezt teszi. Amiként tőlünk látja. Közben azonban segíteni, irányítani kell! (A „másik” szülő feladata ez. Ugye, emlékezünk a gyermekünkkel eluttogott „közös titokra”? Az én szívemben most is felcseng a verstanulás apukámmal, amikor anyukának titokban, séta közben tanultuk a köszöntőt...)

Egy emlékezetes gyermekkori családi ünneplés: 1943. Háború, bombázások, elsötétített ablakok. Apukám születésnapjára készültünk. Az asztalon ünnepi teríték, csillogó talpas poharak, a nagy tálon sült malac, a szájában citrom, körülötte roseibni illatozik, a rádióban halk zeneszó. Hirtelen csend, majd vészjósó hang: Zavarórepülés, Kanizsa, Zala. Ez ránk vonatkozott. Aztán gyors egymásutánban: Légiveszély. Légiriadó: Kanizsa, Zala. Ekkor már zúgott a sziréna, a szorosra zárt ablakokat dörrenések rezgettették, behallatszott a repülőök dübörgése. Eloltottuk a lámpát és összebújtunk a terített asztal alatt. (Az volt a hiedelem, hogy az asztallap felfogja a repeszszilánkokat.) Félóra sem telt el és lefújták a riadót. Kibújtunk, a testvéremmel szépen elmondtuk a köszöntőverset. Anyukáék koccintottak. Mégis szép lett az ünnepünk, hiszen együtt voltuk!

Természetes, hogy a családi ünnepek a rokonság, néha barátok körében is lehetnek meghittek, sőt sokszor érzelmeltebbek is. Kiváltképp a nagyszülők teszik szebbé az összejöveteleket. Gyermekkoromban (amikor még nem „bulira” hívtuk barátnőinket, hanem „zsúrra”) a meghívásra ünneplőbe öltözött vendégsereg állított be hozzánk. Maguk készítette meglepetéssel köszöntöttek. Játszottunk, labdázunk, sokat énekeltünk (népdalokat, amelyeket nagyon szerettünk, az iskolában minden énekórán tanultunk egyet), aztán habos kávé és kalácsot uzsonnáztunk.

Gyakran szüleinkhez jöttek barátok, vagy mi mentünk oda virágcsokorral. Előtte otthon anyámék elmondták intelmeiket: miként viselkedjünk. Akkor beszéljünk, ha kérdeznak, ne akarjuk szóval tartani a felnőtteket. Köszönjük meg a kínálást, de ne feledjük: nem jóllakni megyünk vendégségbe! Ilyen és ehhez hasonlókat hallgattunk meg, de ahogy cseperedtünk, már nem kellett minket inst-

rukciókkal ellátni. Ha szüleink nélkül mentünk, tudtuk, hogy mi „nem való” (ez a legnagyobb tiltásnak számított), hogy illedelmesek legyünk, a háziak vendégszeretetét nem szabad a végsőkig kihasználni, vagyis nem „borítottuk fel” a lakást, és időben indultunk haza.

A vasárnap – az ünnepnap – akkor is méltó a tiszteletünkre, ha a családban aznap éppen nem köszöntünk senkit. Gyerekkoromban belénk nevelték a szüleink, hogy a leckét szombaton kell elvégezni, vasárnapra ne maradjon tanulnivaló, még a táskát is bepakoltam szombaton. Fiainkat mi is arra szoktattuk, hogy „köznap munkát nem végzünk és másokkal sem végeztetünk”, megszenteljük az Úr napját. A vasárnap zavartalanul az ünnepé, a családé legyen.

Elmondják-e a mai szülők mindezt gyermekeiknek? Nem biztos. Talán, mert maguk sem tudják, vagy nem tartják lényegesnek, talán, mert azt gondolják, hogy „ami fontos, azt úgyis elmondják nekik az iskolában”. Ezért ne sajnáljuk rá az időt, osztályfőnöki órán tartsunk ilyen beszélgetést, az ünnep jelentőségéről, az ünneplés okáról, az ünnepelelt személy erkölcsi nagyságáról, példájáról.

A családi ünnepek sorába tartozik még a név- és születésnap, a házassági évforduló, az anyák napja, de sokan ünneplik például az ismerkedési, eljegyzési, ki-nevezési stb. évfordulókat is.

Anyák napja

Ennek a bensőséges, szép ünnepnek a megszervezése a családban az apukák feladata. Az iskolában minden évben készítenek (általában – sajnos – csak az alsó tagozatban) a tanító nénivel valami apróságot, verset, éneket tanulnak, ami az otthoni köszöntést is szebbé teheti. (Ma is őrzöm kisfiaim anyák napi só-kerámia vázáját, a tűpárnát, amit a kedves aszódi tanító néni irányításával „alkottak”.) Az óvodákban ezen a napon szép ünnepélyt tartanak, de az iskolások szülei (még az apukák is!) is szívesen jönnek el egy „ünnepi szülői értekezletre”, ahol minden gyereknek szerepelnie kell! („Mondd nekem, kedves virág, hány fehér szirmod lehet?” „Kisfiú, mért kérdezed? Annyi, ahányszor anyád egyetlen nap gondol reád.” „Adósok vagyunk tehát.”) Ennek az ünnepnek az irodalma kimeríthetetlen!

Mikulás

Melyik gyerek ne várná? Megható ünnepélyességgel teszik ki az ablakba cipőcskéiket este, s reggel boldogan találják meg benne Mikulás bácsi ajándékait. Később már ők is csempésznek csokit, narancsot anyuka-apuka papucsába, kiskolásként meglepetést készítenek társuknak. Később is megőrzik ezt a kedves ünnepet.

Egy-egy családi ünnep nagy kincs, hiszen a mai rohanó világban, az ezernyi gond és súlyos erkölcsi válság közepette időt szakítunk arra, hogy együtt legyünk, átéljük az összetartozás semmi mással össze nem hasonlítható érzését, kapcsolatunk erősödik, feltöltődünk – egy életre – az otthon melegével, erőt gyűjtünk a kölcsönös szeretetből. Gazdagodik a lélek, jobbak leszünk egymáshoz. A gyerekek igénylik az erkölcsiséget, a szépet, s ezekre mindnyájunknak szüksége van most és igénye lesz a jövőben is! (Meghatóan írja le Wass Albert a *Karácsonyi üzenetek* című kötetében a gyerekek ünnep utáni vágyakozását.) Mécs László *Vásárnap délután* című versében buzdít: „Ma lelkem dalra készülődj...”

(Gyakran olyan rokont, ismerőst is fel szeretnénk köszönteni ünnepi alkalomra, aki távol lakik tőlünk. Ilyenkor a postára bizzuk jókívánságainkat. Időben megvesszük és feladjuk a képeslapot. Karácsonyra, húsvétra, névnapra, születésnapra, egy-egy különleges esemény alkalmából szoktunk üdvözlötet küldeni. Napjainkban a telefonos és az internetes gratuláció is elfogadott. Ne feledkezzünk el az üdvözlötet megköszönni! Mindezeket mondjuk el egy erre szánt osztályfőnöki órán!)

Egyházi ünnepek

Az ünnep megismerésére, méltó megtartására elsősorban a családban nyílik alkalom. Nem ajándék vásárlása a cél, inkább meglepetés készítése.

Az egyházi ünnepek során másfajta készülődés előzi meg a nagy napot. Az „egyházi ünnep” meghatározás a jellegéből fakad, de valójában ezek is a családhoz kötődnek, elsősorban itt kapják meg ismereteiket a gyerekek.

Legnagyobb(nak tartott) ünnepünk a *karácsony*. Jézus születése. Családunkban karácsony előtt – adventben – együtt kötöttük a szaloncukrot („az angyalkáknak sok a dolguk, segítsünk nekik!”), közben adventi énekeket tanultunk, apuka mesélt a várt ünnepről, remekül telt az idő. Volt egy kis jászolunk, abba tettük adventben a jócselekedetek, imák szalmaszárait. Természetesen nem hagyhattuk, hogy a megszületendő Kisjézus kemény fekhelyre kerüljön, ezért testvéremmel versengve – de becsületesen! – igyekeztünk minél több „jót cselekedni”. Karácsonykor aztán belefektettük a Kisjézus-szobrocskát. (Ma is megvan.) A fiainkkal adventben tarka papírból jóság-csillagokat készítettünk, ezeket összefűzve a karácsonyfára akasztottuk.

Népszokásaink is őrzik az ünnepekre való készülődést. Bárhol járunk, ahol valamilyen népszokással találkozunk, tartsuk tiszteletben a hagyományokat és azok őrzőit, akár vallási, akár egyéb, a közösségben tovább élő népi szokásról van szó! Vidéken, falun ismét szokássá vált adventben a *betlehemezés*.

Négyéves lehettem, amikor először láttam betlehemes játékot. Apukám tanítványai jöttek el ünnepet köszönteni. Emlékszem szőrmebundájukra, kajla kalapjukra, a görbe botra, nagy szakállukra, a dobozkában a kis Betlehemre. A szövegre és az énekre is. A szokásos párbeszédés betlehemi jelenetet mutaták be a pásztorok: – Kelj föl, öreg, mert rád vágok! – Akkor inkább fölállok. Riadtan figyeltem, mert félttem, mi lesz, ha a másik pásztor nem kel föl. De föl-kelt, megtudta az örömhírt, s annak rendje és módja szerint a történet végén diadalmasan bejelentették: Megszületett a Kisjézus!

Karácsonyi és újévi népszokás volt a *regölés*, ilyenkor a férfiak, a legények és a gyerekek házról házra jártak, bőséget és boldogságot kívánva a következő évre. A szokással rokon a moldvai csángók *hejgetése*, de ez a szilveszteri zajos népszokás már lassan feledésbe megy. December 28-án, az *aprószentek* ünnepén Heródes kegyetlen gyermekgyilkolásának csöpp kis áldozataira emlékezünk. *Vízkeresztkor* (január 6.) vizet szentelnek, sok helyen házszentelést is tartanak, amikor az ajtófélfára a három betlehemi király neve kerül az évszámok közé. (Ezzel kapcsolatos „mai emlék”: egy tévés vetélkedőn a tanult, egyetemet végzett versenyző találgatta, hogy mit vittek a királyok a Kisjézusnak, végül a bölcsőre tippelt. Nem az ő hibája!) A *Balázsolás* (február 3.) alkalmával a templomban a pap kétágú gyertyát tart a hívek fölé, hogy szent Balázs püspök őrizze meg őket a torokbántalmaktól. Mára már teljesen elfeledett hagyomány a *Gergely-járás* (március 12.), pedig napjainkban is igazán ráférne egy kis anyagi segítség, adomány az iskolák fenntartására!

A téli ünnepkörbe tartozik még a sokak által nagyon kedvelt *farsang*. (Vízkeresztől tart húshagyó keddig.) A felnőttek a bálozást értik a farsangi időszakon, a gyerekek a jelmezes mulatságot. Ősi hagyomány ez is, varázserőt tulajdonítottak a különböző álöltözeteknek (ma is híres a mohácsi busójárás). Innen ered a maskarázás. Az iskolások ötletei kimeríthetetlenek. Jó, ha a szülők segíteni tudják a tervezésben, a megvalósításban gyermekeiket.

Másik nagy – vagyis a legnagyobb – egyházi ünnepünk a *húsvét*, a feltámadás. Ennek is megvan a rendje. Kezdődik a nagyböjttel. Vagyis nem rendezünk esküvőt, zajos mulatságot (és ezen nem is veszünk részt!). Iskolában gyakran előfordul, hogy a farsangi jelmezbálok nagyböjtre „csúsznak”. (Gondos pedagógus elkerüli ezt, tervezéskor időben megnézi a következő évi naptárt, s nem állítja választás elé a vallásos tanítványokat, szüleiket, kollégákat.)

A húsvétot megelőző vasárnap tartjuk a jeruzsálemi bevonulás ünnepének emlékére a *virágvasárnapi* barkaszentelést, sok helyen szép körmenettel egybekötve. A Budapest, Kerepesi úton levő Teréz-templom a barkaszentelés szertartását a templommal szemben, a metró hátsó kijáratánál tartja, a körmenet óriási

pálmaágakkal, gitárkísérettel énekelve vonul a forgalmas úton át, vissza a temp-lomba. Az utasok megállnak, érdeklődve nézik az ünneplőket, illedelmesen vi-selkednek, az autók – rendőri irányításra – türelmesen állnak. (Jövőre talán ők is elmennek egy virágvasárnap körmenetre.)

A nagybőjti várakozást szigorúan vették a szüleim, de mi nem nehezményez-tük. Nagyszombaton együtt mentünk ünneplőben a feltámadási körmenetre. A menet a házunk előtt haladt el. Anyuka virágot és gyertyát tett az ablakok-ba. Nem tudom, mikor gyújtotta meg a gyertyákat, mert induláskor még nem égtek, de mire a házunk elé értünk, már lobogott a lángjuk. (Ma, ha odapil-lantok az út mellett az ablakokra, nagyon kevés helyen látok gyertyát. Miért? Talán elfelejtették ezt a kedves szokást?) Utána otthon is elkezdődött az ünnep. Sonka, tojás, bejgli és ajándékok: könyv, csokitojás, csokibarány.

A húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódó *népszokások* közül a *locsolkodás* a legismertebb. Ennek is megvannak a maga ünnepi követelményei. Nézzük először a „locsoló” fiút, fiatalembert. Természetesen ünneplőbe öltözik, a zsebébe enyhe illatú köl-nit (vagy vizet) tesz, majd számba veszi azokat, akiket meg szeretne locsolni (édes-anyja, nagymamája, leánytestvérei). Úgy szervezi meg az útját, hogy lehetőleg dé-lig eljusson a lányos házakhoz. Verssel – vagy anélkül – áldott ünnepeket kíván a családnak, meglocsolja (és nem szembe fröcsköli) a lányt és édesanyját. Néhány percre leül, elfogadja a kínálást, de nem iszik alkoholt! Megköszöni a hímes to-jást, a vendéglátást, ám nem fogad el pénzt! (Gondoljanak csak bele: micsoda szégyenletes dolog idegenektől – pláne a „kedves” lánytól – pénzt elfogadni! Egyetlen kivétel lehet: a közeli rokon, aki – a kialakult rossz szokás szerint – pénz-zel honorálja a húsvéti jókívánságot.)

A lányok vendégvárása: újból divatba jöttek a hímes tojások. Egyre szebbeket lehet kapni, de akinek kellő kezűgyessége van, az maga is készíthet. A csokoládé-tojás is kedves „megköszönése” a locsolásnak. A lány is öltözzön ünneplőbe! Ital-ként üdítőt kínáljon, ételként aprósüteményt vagy mini-szendvicset. Gondoljuk el, ha egy fiú tíz lányos háznál megfordul, a végén már sem enni, sem inni nem tud. Nem szólva a szeszes italról! Nincs kiábrándítóbb látvány, mint húsvéthétfőn támolygó gyerekeket, fiatalembereket látni.

Húsvétot követő héten van *fehérvasárnap*, ekkor a Dunántúl déli részén és a pa-lócoknál szokás volt a *komatálküldés*. Fialatok vitték énekszóval, köszöntővel egy-másnak, ez bizonyos összetartozást, barátságot, „komaságot” jelentett.

Harmadik egyházi ünnepünk *pünkösdvasárnap*, a Szentlélek eljövele, húsvét utáni ötvenedik nap (pentékoszté). Nem előzi meg annyi készülődés, mint az előző kettőt. (Az 1968-as *Kislexikon* nem is tartalmaz ilyen címszót!) Az ünneplés inkább

a templomban zajlik. Mégis használjuk a szót a mindennapjainkban: püNKöSDI róZSA, püNKöSDI királyság, püNKöSDölés. Régi népszokás a *püNKöSDI király megválasztása*, ez a cím a különböző versenyfeladatok győztesének járt, bizonyos meghatározott rövid ideig. (Ezért is szerepel a nyelvünkben az elmúló hatalom kifejezésére a „püNKöSDI királyság” megnevezés.)

Nagyboldogasszony (augusztus 15.) ünnepe ugyan munkanap, de alkalmat és lehetőséget kell találni a méltó megünneplésére.

Augusztus 20-án *Szent István királyunkról* emlékezünk meg. A budapesti Szent Jobb-körmeneten való részvétel emlékezetes, igazi vallási esemény. Megható élmény az ország különböző részeiről zászlókkal felvonuló, sok helyről népviseletben érkező hívek serege.

Igazi „sátoros ünnep” az *úrnapja*. A szentmise után a feldíszített úton a baldachin alatt halad a pap az Oltáriszentséggel, előtte elsődíszítettek szórják a virágszirmokat, zeng az ének, a négy sátonnál megállnak, a szertartás után visszamennek a templomba befejező éneklésre. Emlékezetes, látványos ünneplés!

A templomok védőszentjének napja: a *búcsú*. Jelentősége inkább faluhelyen van, vagy olyan településeken, ahol „ismertebb szent” látható a főoltáron. A búcsúra *zarándokutakat* is szerveznek az egyházközségek. Felemelő és megható a templomi zászló alatt, a gyalogos zarándoklattal egybekötött utazás, imádkozással és szent énekekkel (Szent István Bazilika, Csíksomlyó, Sümeg, Máriabesnyő, Mátraverebély stb.). Néhol egészen elvilágiasodik a búcsú. A sok vendég, a nagy sütés-főzés, a falu főterén felállított sátrak sokasága, a ringlispíl harsogó zenéje, az egész kavalkád alkalmatlan a lelki elmélyülésre. De összejön a nagy család, a rokonok és ismerősök, hogy a fehér asztal mellett derűsen beszélgessenek, tudomást szerezzenek egymásról, a családban történt változásokról.

Az egyházi ünnepekkel kapcsolatban szót kell ejtenünk a templomi illemről. Itt tanulja meg a gyermek igazán a tudatos figyelmet és fegyelmet. Sokszor hallottam tanár kollégáimat arról panaszkodni, hogy iskolai ünnepélyeken, színházi előadásokon a tanulók fegyelmezetlenek, nem tudnak mocorgás, beszélgetés nélkül egy félórát sem nyugodtan eltölteni. Nos, akit a szülei vásár- és ünnepnapokon rendszeresen templomba visznek, körmeneten vesz részt, az hozzászokik az ünnepekhez, a szertartások rendjéhez, a kulturált, helyes viselkedéshez, az evangélium, a prédikáció figyeléséhez (sok helyen „visszakérdezik” a gyerekeket).

Idetartozik a Himnusz és a Szózat éneklése. Tanárként magam is felháborodtam azon, amikor tanulóink iskolai ünnepélyeken nemzeti imádságunkat vigyázzban állva énekeltek, miközben a szülők egy csoportja lazán beszélgetve mutatott rossz példát. Szülői értekezleten ezt szóvá is tettem (nem tetszett nekik, de beláták igazamat, s legközelebb már figyelmesebbek voltak).

Nemzeti ünnepek

Nemzeti ünnepeink hazánk fontos történelmi eseményeivel kapcsolatosak. Van-
nak, akik mégis úgy vélekednek, hogy felesleges annyit „magyarkodni”. Valóban?

Magyarok vagyunk. Évezredes hagyományaink erősebbek, mint sok más olyan
országban, amely párszáz éves múltjára is büszke, és fontosnak tartja nemzeti ho-
vatartozását.

Történelmünkben olyan személyeket ismerünk, emlegetünk, akikre méltán
büszkék lehetünk (Árpád, Szent István, Szent László, Mátyás király, II. Rákóczi
Ferenc és még sokan mások). Ez magyarkodás lenne? Március és október tiszta
fényvel világítja be történelmünket, hősei gondolkodás nélkül álltak a magyar
szabadság ügye mellé. Talán csak „magyarkodtak”? Íróink, költészetünk, politi-
kusaink kiválóságai (Balassitól, Zrínyitől Széchenyin és Kossuthon, Illyés Gyulán,
Tamási Áronon át napjainkig) mind a magyar nemzetért adták tudásukat, tehet-
ségüket, hazaszerető szívüket, s ha kellett, az életüket is. Tudásaink magyar isko-
lákból (gyakran osztatlan, falusi, tanyasi kisiskolában) gyűjtötték össze mindazt a
tudást, amivel hírnevet szereztek maguknak (Nobel-díjat is!) és dicsőséget a ma-
gyarságnak (Öveges József, Puskás Tivadar és még sorolhatnánk). Rovásírásunk
régibbi, mint az európai népek írásos emlékei. Egyistenhitünk évezredek meg-
haladó hagyomány. Kultúránk kiemelkedő; Bartók, Kodály módszere határokat
és kontinenseket átívelve öregbíti hírünket. Nyelvünk kifejezésbeli gazdagságát
évszázadok óta megőriztük. Népművészetünk által vált híressé Kalocsa, Mezőkö-
vesd stb. Makói hagymánk, szegedi paprikánk messze földön keresett fűszer. Van
tehát mire büszkének lennünk!

Ezért kell hát gyermekeinknek, tanítványainknak is megtanítanunk, hogy mi-
ért kell szeretniük ezt a hazát. Akkor is, ha a történelmünk során vívott háborúk-
ban győztünk, s akkor is, ha vesztésként hagytuk el a csatateret. Büszkék vagyunk,
hogy – miként Vörösmarty írta – „él nemzet e hazán”, „annyi balszerencse” és vi-
szály ellenére is!

Nemzeti ünnepeink kiemelkedő állomásai (naptári sorrendben): március 15-e,
augusztus 20-a, október 6-a és 23-a.

1848. március 15-e közel áll felnőtthez, gyerekhez egyaránt, hála Petőfinak,
Aranyinak, Jókainak. Sok kiváló hadvezér és politikus-hazafi nevét is megőrizte a
történelemtudomány és a hálás emlékezet („Oh Bem, vitéz vezérem, Dicső tábor-
nokom!” – Petőfi: Négy nap dörgött az ágyu...). Egyre több helyen kezdenek 48-at
idéző harci játékok bemutatásába, ezzel is emberközelbe hozva az ismert és ismer-
etlen hős katonák dicső tetteit. Ők nem mérlegeltek. „Vészben a hon!” – és er-
re mindenkinek indulnia kellett, elhárítani szeretett magyar hazánk földjéről a
veszélyt, amint Petőfi írta édesapjáról, aki „mankó helyett zászlót vett kezébe”.
(*A vén zászlótartó*)

1849. október 6-a. 1849-re összefogtak nemzetünk ellen, a szabadságukért küzdők ellen az elnyomó hatalmak. Meg akarták semmisíteni a magyarságot. „Magára hagyták... a gyáva népek a magyart” (Petőfi: *Európa csendes, újra csendes*). Börtönök teltek meg, bujdosó utakon menekültek a szabadságharc katonái. A legkiválóbb hadvezéreket elrettentésül kivégezték Aradon. Mégis lábra álltunk!

Augusztus 20-án Szent István királyunkat, államunk alapítását ünnepeljük. (Ez az ünnepünk nyáron van –egyházi ünnep is egyben –, de érdemes a tanév elején szót ejteni róla. Ha előrelátó osztályfőnök valaki, akkor már júniusban, a tanév végén felhívja a figyelmet erre a napra.) Előtte tanácsos a gyerekek történelmi ismereteit feleleveníteni (talán a magunkét is?) István királyról és koráról, az állam alapításáról. Milyen ember volt? Milyen *Intelmeket* intézett fiához, amelyek nagy része ma is érvényes tanítás? Milyen nehézségekkel nézett bátran szembe országépítő munkája során? (Kezdő tanár koromban a szakfelügyelő nyomatékosan figyelmeztetett, hogy nagy királyunk „első” István!)

1956. október 23-a. A 48-as szabadságharcok után egy évszázaddal újra felemelte fejét a magyar. Rövid ideig tartott a szabadság reménye, megint magunkra maradtunk. Ismét teltek a börtönök, megindult a bujdosó áradat... Mégis lábra álltunk? „Legfiatalabb” ünnepünk ez a nap, nekünk kell kialakítanunk megismertetésének formáját, értékének ünnepélybe foglalását. Megismerve kell szeretnünk, megünnepelnünk hazánkat, hőseinket, dicső tetteiket, s lehetőségünk szerint *tenni* érte! „Kinek karja van...”

Meg kell adnunk ünnepeink rangját – felnőttek, gyerekek egyaránt –, hogy megemlékezésünk külsőségekben is méltó legyen. Ünnepélyes öltözék, nemzeti szín kokárda, zászlódsz. A dátumtól függően vidám-lelkedes, illetve meghatott-megrendült – de nem elkeseredett – ünneplés. Emlékezetes a gyerekek számára (is), hogy nemzeti ünnepeink „ércnél maradandóbb” hatást váltsanak ki!

Társadalmi ünnepek

Vannak ünnepeink, amelyeket „megülünk”, de nem sorolhatjuk egyik eddigi csoportba sem. Érzelmi, személyiséget és közösséget alakító, építő hatásuk miatt foglalkoznunk kell ezekkel is.

Manapság a *gyermeknapot* inkább kereskedelmi céllal, ünnepi játék- és könyv vásárral rendezik. A gyerekek szeretik ezt az ünnepet, valamint azok is, akik minden alkalmat megragadnak ahhoz, hogy gyermeküknek, unokájuknak kedveskedjenek. Május utolsó vasárnapján kislányok-kisfiúk zsbongásától hangosak a kirándulóhelyek, hihetetlenül nagy a forgalom a fagyaltárusoknál, kiürülnek a boltok édességszékelyei, gyerekek krétarajzaitól tarkállik az aszfalt.

A *pedagógusnap* a mi ünnepünk. Tanítványaink mosolygó arccal lépnek elénk, kezükben virágcsokor. Mi is őszintén meghatódunk, elfelejtjük az egész év

bosszankodásait, pályánk végeláthatatlan nehézségeit, a virágillat és a pillanat varázsa elűzi az év szomorú-keserű emlékeit, „csak a derű óráit” észleljük emlékezetünkben.

Visszatérő ünnepi esemény a *tanérvnyitó*. Jó újra látni a nyáron leburnult, megnyurgult, ünneplőbe öltözött tanítványokat. Mindenki tele van optimizmussal, jó szándékkal. Meghatódunk az iskolába először lépő kis elsős apróságokon, akik megilletődötten vesznek részt a megnyitón. A *tanérvzárót* sok helyen a *ballagással* egy időben tartják. Műsorral készülnek a búcsúzóik, versekkel köszönnek el tőlük társaik, szép „útravaló beszédekkel” tanáraik. Ez mind szükséges, szép és jó. A ballagási ruháról kell szót ejtenem, általános és középiskolában egyaránt. Régen az iskolákban volt egy kötelező hétköznapi és ünnepi öltözék. (Úgy emlékszem, azért szüntették meg, mert sok szülőt erején felül megterhelte volna ennek megvásárlása.) Köznapiokon köpenyt viseltek a gyerekek a ruhájuk felett, megakadályozva ezzel a rivalizálást. És ma? Illemt és gyakran szemérmert sértő az az öltözék, amiben a gyerekek – főként a leányok – iskolába járnak. (Melyek jóval drágábbak a köpenynél.) A középiskolai gálaruha sokszor a matróbzlúz volt, ma már csak kevés tablón látni, ahol a lányok boldogan fényképezkednek benne (mivel nem kötelező!). Az általános iskolai ballagást „felvidítaná”, ha lenne egy egyöntetű színes kendő, nyakkendő, szalag, s nem döntené anyagi csődbe egyik családot sem. (Régen a középiskolákban egyensapkát hordtak a diákok. Ezen az iskola címerén kívül az is látható volt, hogy hányadikba jár. Sokan büszkén hordták, bizonyos tartást is kiváltott viselőjéből.) Helytelenítem még a középiskolás ballagási ajándékának olyan mérvű eltúlzását, amivel az a ballagás erkölcsi értékét anyagi kivagyisággá silányítja.

A *bizonyítványosztás* a tanérvzárás legfontosabb része. Ünnepi esemény. Ekkor értékeljük a tanulók éves munkáját, kitartását, teljesítményét. Nem lehet össze-csapva semmibe venni, a folyosó sarkában markába nyomni az egész év „fizetségét”! Minden diák szívszorongva várja az osztályfőnök szavait. Az érdemjegyeket tulajdonképpen majdnem tévedhetetlenül ismerik, mégis szomjasan várják a tanár véleményét. Helyes, ha ezt a „zárszámadást” ünnepélyessé tesszük. Ülünk le velük a feldíszített osztályteremben, mindegyikükre szánunk néhány mondatot! Készülünk fel minden gyerek értékelésére, a pozitívumok hangsúlyozására, a gyenge teljesítményűek buzdítására. Sok helyen szokás, hogy bizonyítványosztáskor a szülők is beülnek gyerekeik mellé. Senkit – se gyereket, se szülőt – ne szégyenítsünk meg! Ezzel *ott* és *akkor* nem érnénk el eredményt a jövőre nézve, pedig nekünk *ez* a célunk. Amikor a szülő hazaér gyermekével a bizonyítványosztás után, ő is ismerje el a teljesítményt! Beszéljenek róla a családban, megadva rangját annak, hogy kislányunk-erőfeszítésének értéke van: „(felsőbb) osztályba lép”. Ez a tény (nem csupán a kiváló érdemjegyek elismerése!) otthon is ünneplésre méltó!

Érzelmi és nevelési célzatú volt annak idején a *madarak és fák napja*. Nem tudom, miért maradt ki ez a mai tervezésekből? A falusi és a városi gyerekek közt egyaránt kedvelt „ünnep” a környezetvédelmet szolgálta. A haza, a természet megszerettetése és védelme egyáltalán nem mellékes nevelési cél. Emlékezetes marad a gyerekek számára, ha az erdei utakon haladva rázendítünk: „Árnyas erdőben szeretnék élni nyáron át...” (Emlékszem, diákkorom egyik tanítója erre az alkalomra adta azt a verset, amiből néhány szakaszra ma is emlékszem, tanítványaimnak és fiaimnak is elmondtam, tanítottam: „Ne bánts a fát, hisz ő is érez, Szép gyengéden nyúl a leveléhez, Ágát ne törd, lombját ne tépjed, Hagyd annak, ami: épnek, szépnek. Ne bánts a fát!” Az erdőben, a fák közt e versnek szinte varázsa van.) Ha nincs is „törvényes helye” ennek az ünnepnek, keressünk módot rá, hogy megtarthassuk!

A tanítás folyamatában is tarthatunk ünnepet, ilyen egy-egy tantárgy „keresztszámú” órája. Az 50. magyarórát például úgy tettük *ünnepivé*, hogy aznap nem volt felelés, és az éppen tanult író, költő egy – tanórán nem tárgyalt, lehetőleg derűs – művét olvastam fel nekik, arról beszélgettünk, kihangsúlyozva, hogy most ünnepeleink. Várták a rendkívüli ünnepi órát, előre számolták, hogy mikor jutunk el odáig.

Epilógus

Írásommal adósságot törlesztettem. Apámmal szemben, aki gazdag pedagógiai tapasztalatát szakfolyóiratokban publikálta. Az egyik volt: *Ünnepre való nevelés*. A címre emlékszem, de a háború elvitte a féltve őrzött dokumentumokat, így soha nem olvashattam el. Ezzel a dolgozattal szerettem volna emléket állítani Neki.

1945. március 29-én nagycsütörtök volt. Sütött a nap, igazi tavasz lehetett volna, de a robbanások és a lövöldözés zaja elhomályosította hangulatunkat. A szőlőhegyen voltunk, egy ismerős felajánlott a présházában egy kamrácskát arra az időre, amíg az ostrom tart. A városban lángok csaptak fel, gomolygott a füst. Mi a hegyről úgy láttuk az egészet, mintha páholyból néztük volna. Estére elhalkult az ágyúdörgés. Pénteken mélységes csendre ébredtünk. Már bent voltak a városban az oroszok. Kiálltunk a présház elé. Onnan láttuk, hogy a városban, ott, ahol laktunk, nagy lánggal ég egy ház. Apuka átölelt mindhármunkat, és csendes hangon szólt: – „Nem baj, az a fő, hogy mi négyen együtt vagyunk.” A mondat a körülmények ellenére is ünnepélyes volt...

Ez a *mi négyen* végigkísért egész életemen. A összetartozást, a biztonságot, az otthont, a szeretetet jelentette. A folyamatos, állandó *ünnepet*, ahol szép és jó volt élni.

Áldott gyermekéveimet – és egész életemet – ajándékba kaptam. Ingyen. Úgy tekintettem, mint jogos járandóságot. Éveknek, évtizedeknek kellett eltelnie, mire

rájöttem: tartozom érte a Mindenhatónak, itt a földi létben pedig a szüleimnek. A legkevesebb, amivel *most* törleszthetek, ha elmondom és továbbadom azt a sok jót és szépet, amit közbenjárásukkal átéltem. A hétköznapokat és az ünnepeket. Talán lesz, aki gondolataim között talál majd hasznosíthatót gyermekeinél-tanítványainál, s akkor megvalósítja a – napjainkban annyira háttérbe szorult, szinte ajkbiggyesztéssel emlegetett, de mellőzhetetlen! – *erkölcsi nevelést*, s tovább viszik utódaink az ünnep szeretetét, melegét.

Kinek jó ez? Elsősorban nekik, maguknak, az általunk nevelt tanítványoknak és ismét elsősorban mindnyájunknak, hiszen – Berzsényi Dániel (*Barátomhoz*) szavait gyakran idézve – „...minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs...”, mely nélkül nem élhetünk, mert saját közömbösségünk, érzelmek nélküli igénytelenségünk, anyagiasságunk „rabigájába görbedünk”!

Ünnep közeleg. Vendégeket várunk. Kitakarítjuk az egész lakást, a legeldugottabb sarkokból is leszedjük a pókhálót. Az ablak is csillog, friss, tiszta illat terjeng. A legszebb terítőt tettük az asztalra. Virág illatozik a vázában. Minden készen áll a vendég érkezésére. Valóban? Minden készen áll a Vendég érkezésére? Igazán felkészültünk az ünnepre? Fontosnak tartottuk, hogy a lelkünkben is nagytakarítást csináljunk?

(Akinek füle van a hallásra...)

„Ennyi volt csak, ennyi volt csak? Ennyi volt.” (Kosztolányi Dezső: *Hideg*)

Ördög Nóri: Szitázott izzasztó

Mécs László

A királyfi három bánata

Amikor születtem, nem jeleztek nagyot
messiás-mutató különös csillagok,
csak az anyám tudta, hogy királyfi vagyok.
A többiek láttak egy siró porontyot,
de anyám úgy rakta rám a pólyarongyot,
mintha babusgatná a szép napkorongot.

Maga adta nékem édessége teljét,
úgy ajándékozta anyasága tejét,
hogy egyszer földnek bennem kedve teljék.
Isten tudja, honnan, palástot kerített,
aranyos palástot vállamra terített,
fejem fölé észin mosolygást derített.

Ma is úgy foltozza ingemet, ruhámat,
ma is úgy szolgál ki, főzi vacsorámat,
mint királyi ember királyi urának.
Amerre én jártam, kövek énekeltek,
mert az édesanyám izent a köveknek,
szive ment előttem előre követnek.

Amig ő van, vigan élném a világom,
nem hiányzik nekem semmi a világon,
három bánat teszi boldogtalanságom.
Az egyik bánatom: mért nem tudja látni
egymást a sok ember, a sok-sok királyfi,
úgy, ahogy az anyjuk tudja őket látni?

A másik bánatom: hogyha ő majd holtan
fekszik a föld alatt virággá foszoltan,
senki se tudja majd, hogy királyfi voltam.
Hogyha minden csillag csupa gyémánt volna,
minden tavaszi rügy legtisztább gyöngy volna:
kamatnak is kevés, nagyon kevés volna.

Hogyha minden folyó lelkemen átfolyna
s ezer hála-malom csak zsoltárt mormolna,
az én köszönetem így is kevés volna.
Hogyha a föld minden szinmézét átadom,
az ő édességét meg nem hálálhatom,
ez az én bánatom, harmadik bánatom.

Utánpótlás

„MIKOR AZ ISTEN VISSZASZÍVJA LÉLEGZETÉT”

A BIBLIKUS MOTÍVUMOK SZÖVEGSZERVEZŐ SZEREPE ELEK ARTÚR PRÓZÁJÁBAN

KOVÁCS ÁGNES

Elek Artúr Nyugatban elfoglalt helyét és a századforduló prózairodalmában betöltött szerepét meghatározni meglehetősen nehéz feladat, mert nagyon kevés helyen említik és méltatják a szerző szépírói munkásságát. Poétikai elemzésre szinte senki nem vállalkozott, összefoglaló kiadványok csupán említés szintjén beszélnek a szerzőről, egyetlen novelláskötetéből egy szöveg sem kanonizálódott.

Az íróról kevés szakmunka jelent meg, kötetbe foglalva pedig csupán egy hosszabb irodalomtörténeti munka Birnbaum D. Marianna tollából *Elek Artúr pályája* címmel.¹ Elek Artúr novelláinak egyik értelmezője a szövegek valóság-idegenségét, a realitásból való elvágyódást, a szavak mögött derengő misztikumot² emeli ki. Más a linearitás megszűnését, a bizonytalansági tényező megerősödését, az idősíkok egymásra vetítését, továbbá a befejezetlenséget, a szubjektívvé tett olvasást hangsúlyozza.³ Az ilyenfajta nyitott valóságyszerűséget megtagadó beszédmód a figyelmet a jelentés többsíkúságára, többféle értelmezhetőségére irányítja.

A poétikai értelemképzés egyik jelentős eszköze a szövegek közöttiség alakzata. A novellák értelmezhetősége attól is függ, mennyire tudjuk követni a pretextusok beépülését a szerző szövegeibe. Elek Artúr írásai játékba vonják

ugyanis az előző századok irodalmi hagyományát, mert a szerző gyakran idéz a Szentírásból, Horatiustól, Assisi Szent Ferencről vagy az *Ómagyar Mária-síralomból*. Témákat, szereplőket és idézeteket kölcsönöz Petrarcatól Metastasion át, Diderot és Joyce egy-egy művéig. Elek olvasottsága és műtész voltának köszönhető nagyfokú tájékozottsága beíródik a novellákba, amelyekben esztétikai kérdések, a művész szerep jellemzése, az írásaktus bonyolultsága is megfogalmazódik. Különösen érdekes, hogyan strukturálódnak át Elek novelláinak egyes jelentésrétegei az előszövegek újraírása tükrében, miként értelmezik novellái a *valóság és fikció* viszonyát, s hogy viszonyulnak az arisztotelészi mimézis-elvhez. Meggyőződésem, hogy a szerző írásai,⁴ különösen művésznovellái rákérdéznek a meseszövés *arisztotelészi* hagyományára, és kísérletet tesznek a *valóság és fikció* közti oppozíció feloldására.

Elek hősei a hétköznapi lét és a művészlét határmezsgyéjén mozogva saját létezésük korlátait kereső szereplők, olyan alkotók, akik a világban való létük értelmét keresve a szorongató valóság elől az alkotásba menekülnek. Elek a modernség írásművészetére még nem poétikai eszközként jellemző írónia fegyverével is él a szereplők jellemzésekor, torz alakként vagy önmaga parodiájaként ábrázolva egy figuráját.

A novellák vizsgálata során szembe-tűnő, hogy Elek hősei többnyire elvetélt művészek, írók, költők, muzikusok, akik a szövegek többségében írási és olvasási szituációkban is ábrázolódnak, tehát számos esetben megállapítható, hogy Elek alkotásai a századfordulón jellemző művészregény – művésznovella – tipológiába is beilleszthetők. Ezt nem csupán a történetelvűség, a szöveg tematikája alapján jelenthetjük ki, hiszen nemcsak arról van szó, hogy a novellák fabulája egy művész történetét meséli el, hanem arról is, hogy a regények az írásról, a művészi alkotás lehetetlenségéről, a tökéletes alkotásra vonatkozó ábrándról való lemondásról, a mű befejezhetetlenségéről beszélnek.

Elek Artúr epikai teljesítménye nem paradigmaváltó jellegű, írásmódja mégis fontos helyet tölt be azon az úton, amelyre a XX. század eleji magyar epika Kaffka Margit, Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula kisprózai műveivel lépett. A szövegek intertextualitása, különleges kihagyásos elbeszélői szerkezete, felfüggesztett narrációs technikája néhány novellában már előtételi a 20-as

30-as évek poétikai paradigmaváltását. Elek kiválóan beszélt négy nyelven, nyilván eredetiben olvasta a kortárs század eleji világirodalmat, esztétikai kutatásainak eredményeit a *Nyugat* hasábjain is publikálta. Az a kevés kritikus, aki foglalkozott írásművészetével talán szimbólumokkal túlterhelt, valószínűsítő elrugaszkodott, egységes narratív törekvések nyomai után való kutatása során nem vette észre a késő-modernséget megelőlegező beszédmódot, amelyet Elek nyilvánvalóan európai útjai alkalmával kortárs folyóiratokból ismerhetett meg.

A biblikus motívumok szövegszervező szerepéről

A metaforikus szövegszerveződés Elek prózájában bizonyos szöveghelyeken visszavezethető a *Biblia* imádságalkazataira, vagy épp Jézus Krisztus paraboláinak beszédmódjára, amelyet Frye *ainoszként*⁵ említi, s amelynek jelentése talányos mese.

Birnbaum Elekről írt monográfiájában megállapítja, hogy a szerző szövegeiben nem találhatunk biblikus motívumokat és a vallásosság egyáltalán nem motiválja a szerzőt témaválasztásában.⁶ Én mégis kísérletet teszek arra, hogy az alábbi példakkal bizonyítsam: Elek szövegeiben az irodalmi hagyomány megidézése mellett nagy hangsúlyt kap a biblikus motívumok szerepeltetése. A szerző novellái közül *A táltos*, a *Jakab, a fatalista*, *A Nászhajó*, az *Éjféli*, a *Nevelőapám*, *A szerelem kertje* és az *Ilaria* című

művekben mutathatók ki szentírási párhuzamok.

A *táltos* elsődlegesen a népmesék, az *Ezeregyéjszaka* és a mitológia élményanyagából eredeztethető. Erzsók néne és Istók⁷ anya-fia története, a nevenincs falu két elvarázsolt figurájaként, néma megértésben élő hősként jelenik meg a szövegben. Balladisztikus, iteratív részekkel megerősített történetük megidézi a magyar népballádák világát, hiszen az anya ölében tartaná a lóháton messzi földre nyargalt fiát, aki háromszor tér vissza három év leforgása alatt, ugyanakkor ez a hármasság a háromszemélyű egy istenre is utalhat.

Erzsók néne *szerelmes fiamnak* szólítja Istókot („Gyer a karomba pihenni, puha vánkossal, meleg takaróval várlak.”), majd így folytatja: „Ehetnél, ihatnál, én szerelmes fiam [...] Gyere a karomba, foszlós kaláccsal, mézes itallal tartlak jól [...] Sebes a tested, gyer le hozzám, meggyógyítom íratos fűvel.”⁸ Az anya beszédmódja a keresztfa alatt álló *Stabat Mater Dolorosát*, a Fájdalmak Asszonyát idézi meg, míg pietisztikus szenvedésére fia a beteljesítő jóslat teljes tudatában válaszolja: „Jó az Isten, édesanyám lelkem!”⁹ Ezután elnyargal, és soha vissza nem tér. A lovas mint *táltos* innen nézve a sorsába belenyugvó, kiválasztottsága teljes tudatában élő fiú példája, így alakjában krisztusi vonásokat is felfedezhetünk.

Erzsók anyó az elbeszélő kommentárjának tanúsága szerint „éjjel-nappal a szentírást olvasta”, és csak várt. Fiáról pedig megtudjuk, hogy sok országban

járt, egyszer napkeletről csodás virágokat hozott, és azokat a lóról az anyja elé szórta: „Csodálatos napkeleti virágok voltak, estökben szétnyíllott a kelyhük, és még százszorta szebb, szikrázó csillogó virágok hullottak ki belőlük. És ahol a havat érték, menten tavasz lett ott, és mint a színes szivárvány, tekergőzött illatjuk a levegőben. A szüzeknek kettényílt a szívük kicsi szobájukban, és könny futotta el szemöket...”¹⁰ A virágszimbolika több jelentéssel is bír, de a szöveg szerveződése szempontjából talán legfontosabb a *Flos florum*, azaz *Virágnak Virága* szókapcsolat (*Világ világa*, / *Virágnak virága!*), amely játékba vonja az *Ómagyar Mária-síralom* szövegét. A világosság, a virág, a szerelmes fia után síró meggyötört anya, valamint a Szentháromságra utaló, s persze a népmesékből is jól ismert hármasság gyakori említése bibliai utalásként értelmezhető. A *virágvilág* és az *Istók-Isten* jelentéskomplexum több, mint az alak leírásának vagy a szereplő jellemzésének tartozéka: ez alkotja a szöveg domináns részleteit, így a novella történetét és olvasásmódját jelentős mértékben meghatározza.

A *Jakab, a fatalista* című novellában az *égre író kéz* motívuma ószövevényi képet idéz az olvasó emlékezetébe, Dániel próféta könyvének azt a szövegheletét, amely Nabukodonozor történetét beszéli el. Elek művésznovellája Dávidházi Orbán könyvtáros és író utolsó napjait mutatja be, aki egész életében Bakócz Tamás monográfiáján dolgozott. Elek hőse, Dávidházi saját munkájának értelmét, fontosságát kérdőjelezi meg.

Diderot *Mindenmindegy Jakab meg a gazdája* című művének megelevenedett főhőse Jakab, Dávidházi haláltusájában mérlegre teszi annak egész életművét, és azzal szembesíti, hogy az isteni tervben bárkivel előfordulhat, hogy Belszárhoz hasonlatosan kevésnek találta az Úr előtt. A Nabukodonozor-történet csupán említés szintjén van jelen, mégis jelentősen segíti a novella megértését, ha az *égy író kéz*¹¹ és a meszelt falra írt felirat Dániel próféta könyvéből származó történetét áttekinthetjük.¹² A történetében tehát rendkívül fontos szerepet kap a Nabukodonozor palotájának falára írt felirat: „Mene, Mene, Tekel. Ufarszim!” (Dán 5,25), noha az nem explikálódik szó szerint, mégis a történet valóságos „mene tekel”-jeként szervezi a szöveget. A Dániel könyvéből származó idézet, különös tekintettel az írás szövegére és jelentésére, megjelenik Ady költészetében és Ottlik *Iskolájában* is.¹³ Az eleve elrendelés témája pedig Diderot *Mindenmindegy Jakabjának* fő gúnyolódási célpontja, a francia szerzőnél erre utal a „Minden, ami idelent megesik velünk, jó és rossz, meg vagyon írva odafent” mondat. Ugyanez a mondat tér vissza az eleki szövegben, amikor Jakab testet ölt, életre kel Dávidházi szobájában, a hős könyvének lapjairól. Az értelmezést továbbá ebbe az irányba vezeti Elek novellahőseinek életműveként megjelenő Bakócz Tamás¹⁴ figurája, akit a novella szövege a reneszánsz korszakának mozgató *kezeként* nevez meg.¹⁵ „A történelmi korszakok gyeplőit is egyetlenegy kéz fogja marokra. De azt

a *kezet* önök, a tömeg – s a tömeg közé sorozom [sic!] a tudomány férfiai is – nem látják, mert az a láthatatlan *kéz* csak néha jelenik meg izzó veres színben, mint régen Nabukodonozor palotájának falán a fenyegető írás. Azt a *kezet* meg kell érezni, de a hozzávaló érzékszervet csak kiválasztottainak adja meg Isten öfelsége.”¹⁶ A *kéz~kar* motívuma átszövi az egész szöveget, s különös jelentőséget kap az „álom-jelenetben”, amikor Dávidházi így szól az elbeszélőhöz: „...a *karom* egészen elkopott... tövig elkopott a munkában. Nézd, fiam, már csak a pusztá ingemujja lötyög itt... Mivel fejezem be már most a művemet?”¹⁷ Később pedig: „A két *karom*, lásd, már leszáradt rólam, pedig annyi még a megíratlan cédula! Mivel írom meg azt már ezután? [...] „Dávidházi *karja* egy pillanatig még görcsösebben akaszkodott nyakam köré...”¹⁸ Nem beszélve arról a tényről, hogy az elbeszélő-hős szobrász, tehát az alkotás két *keze* munkájának eredménye.

A *nászhajó* című novella története bizarr középkori haláltáncként is leírható, amelyben egy csodálatos hajóról fiatal és boldog párok életük teljében, boldogan ugranak a tengerbe, hogy szerelmesen eggyé váljanak a természettel és csillogó halakként ússzanak az örökkévalóság felé. A szöveg kollektív öngyilkossággént is olvastatható magát, a novella tengerre feszített metaforahálója mégis egy ettől eltérő jelentést is konstituál. A történet egészen rövid időt foglal magában, már a szöveg elején megjelennek a baljóslatú

eseményeket ábrázoló metaforák, színekként, hangokként realizálódnak, a hosszas leíró részek lassítják a szöveget.¹⁹ A Krisztusra utaló *hal*²⁰ metafora,²¹ valamint az Isten és az örökkévalóság felé vágyakozó különös párok önfeláldozó „halálugrása” biblikus távlatot nyer, amennyiben a megváltás lehetőségeként, a bűnöktől való megtisztulás folyamataként és lehetőségeként reflektál a választott halálra. A novellabeli kapitány azt mondja: „*Ne féljete* [...] nézzetek az égre. Még világosak az ablakai, még ébren az Isten. [...] Nézzétek, a karját fölfelé tartja, széjjel tárja, a feje fölfelé néz, az Isten felé. Most kinyílik a szeme, nézzétek hogy ragyog, a lelke nevet benne... Most már nem látni, már megy lefelé, már mélyen van.” Mintha a kapitány személyében Jézus jelenne meg a hajón, aki az evangélium szerint így jelentette ki magát: „*Én vagyok, ne féljete*”.²² A szövegben a hajósinasok és a kormányos helyet készítenek azoknak, akik bátran véget vetnek életüknek, akik szimbolikusan választás előtt állnak és az örökkévalóságba lépnek át. „Ott nem ketyeg az óra, ott nincsen idő, ott folytatódik az, ami itt elmúlik, ott *örök* az ifjúság, *örök* az édesség, *örök* a fájdalom... Ott *örökké* alszanak a szemek és nem dobognak a szívek”, minden fizikai valóság megszűnik, hófehér, tiszta párokat nyel el a tenger.²³ Elek Artúrnál a *metaforikus elemek* poliszémikus jelleghez jutva kerülnek kitüntetett értelmezési pozícióba.

Az *Éjjel* című novella szerelmes kamaszok vágyakozásáról beszél. A fiatal

fiúk vágyainak titokzatos tárgya Izabella, a félelmet és izgalmat keltő asszony, a milánói Scala operaénekes. Az asszony szépsége az *Ah! Perfido...* kezdetű Beethoven-koncertárián keresztül kapcsolódik a művészet szépségéhez, ahhoz az elérhetetlen titokzatos dalhoz, amelynek hallgatása közben a fiúcska csupán azt rebeget, hogy „*Ó* beh szép, beh gyönyörű”, majd később azt mondja „Ha olyan zenét hallok, mint az imént, úgy érzem, mintha mindenkim meghalt volna, és én árván állnék a tenger közepén”.²⁴ Az asszony démoni külsejét és fekete színnel megrajzolt portréját a novella közepén megjelenő *anyatej-méz-méreg* jelentéseinek használata árnyalja tovább. A fiú és a nagykorú asszony párbeszéde pedig egy sajátos *fiú-anya* párbeszédet idéz meg, Izabella ugyanis rárivall látogatójára: „Gyermekek, [...] *anyatej* kellene? Énbőlölem csak *mérget* szívhat. *Mézet, harmatot* én nem tudok adni, csak keserű életalját. Aki engem megízlel, tüzet ízlel.”²⁵ Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a középkori keresztény művészetben is gyakori téma a gyermek Jézust szoptató Mária (*Maria lactans*), ellentétbe állítva a rossz anyával, aki kígyót táplál és melenget a mellén.²⁶

Az anyasággal kapcsolatba hozható szoptatás szimbolikája számos Elek-novellában megjelenik, *A táltos* címűben például a gyermek tiszta táplálásának örök szimbólumával összekapcsolódó *mézként*:²⁷ „Fáradt vagy, én szerelmes fi-am? – kérdezte [ti. Erzsók asszony], mint ahogyan kicsiny korában szokta... Gyer a karomba pihenni, puha

vánkossal, meleg takaróval várlak... Gyere a karomba, foszlós kaláccsal, *mézes itallal* tartalak jól.” A *tej* és a *méz* metafora gyökerei egészen az Ószövetségig nyúlnak vissza. Az *Énekek éneke* 4. rész 11. verse így szól: „Színmézet csepegnek a te ajkaid, én / jegyesem, / *méz* és *tej* van a te nyelved alatt, / és a te ruháidnak illatja, mint a / Libánusnak illatja.” Természetesen a jólét az isteni kiválasztottság és az üdvösség bibliai metaforájához kapcsolódik (a *tejjel-mézzel* folyó *Kánaán* képéhez a *Kivonulás könyvében* (Ex 3,8) vagy *Mózes II. könyvében* (2Móz 3,8) az Úr így szól az Egyiptomban szenvedő népéhez: „Le is szállok, hogy megszabadítsam őt az Egyiptombeliek kezéből és felvigyem őt arról a földről, jó és tágas földre, *tejjel és mézzel* folyó földre, a Kananeusok... lakóhelyére”). Az ígéret földjéről van tehát szó, amit Isten megígért Ábrahámnak és választott népének.²⁸

A *méz* és *tej*²⁹ szimbóluma Elek szövegeiben gyakran társul a halál és a mérég témájával. A *Nevelőapám* című novellában szintén megjelenik a *mézzel*, *tejjel* táplálás mesebeli ereje. A történeten belül olvashatunk egy mesét, amelyet a csodálatos szépségű *Dorottya* mond el a főhősnek, ez pedig egy nagy kék tóróról szól, aminek a közepén egy hegy áll, és a tetejére egy örült herceg kertet ültetett. Ebben a kertben „szürös testű, emberfejű növények voltak”, amelyeket nyolc hónapig *tejjel* és *mézes* vízzel ápolt, a kilencedikben pedig pallossal levagdalta őket.³⁰ Ha az emberi fogantatás és születés ciklikusságával olvassuk össze a növények ápolásá-

nak idejét, arra az eredményre juthatunk, hogy az örült herceg csupán a megszületésüktől félt, ezért táplálta az istenek eledelével, majd pusztította el gyilkos fegyverével növényeit.

A novellák közti intertextuális párhuzamok jelentésintencióját tekintve fontos a szövegeket átszövő jelképi struktúra hasonlatossága. Az idősebb asszony iránt szerelmet érző fiatal fiúhoz hasonlóan a zsenge lányok iránt szerelmet érző kamasz fiú és a korban egymáshoz illő szerelmes- és házaspárok kapcsolatában a hősnő babusgató anyaként jelenik meg, aki *tejjel* és *mézzel* táplálja édes fiát, miközben csókokkal árasztja el. Ellenpontként a be nem teljesedő kapcsolat az ennek megfelelő szerelem és törődés hiányáról számol be.

Az *Ilaria*³¹ című novellában az elbeszélő-szereplővel egy temetési menetben találkozunk, s csupán egy későn kibontakozó dialógusból tudjuk meg, hogy a temetett halott „valójában” egy szobor, és hogy az imént indult koporsót hordozó körmenet ötszáz évvel ezelőtt zajlott le, *Ilaria* halálának~születésének tanúi pedig fehér holtak, „lelkek”, akik ötszáz éve áhítattal őrzik a szobrot, amelyet *halva teremtett* alkotója.³² *Ilaria* sokkal inkább a *teremtmény*, a teremtett mű, az alkotás szimbóluma, hiszen a megénekelt asszony nem egy tetem, amelyet gyászmenet visz végig a városra, hanem egy síremlék, egy szobor, azaz egy *műalkotás*, méghozzá gyönyörűséges alkotás. A lányt ábrázoló szobor legerősebb attribútuma *szűziessége*, amit a *fehér* szó gyakori említésével hangsúlyoz a szöveg. A novella

egy álarcos temetési menet leírásával kezdődik, amelyben a koporsóvivő barátok fekete gallért és *fehér* csuklyát viselnek, *fehér* selyemmel betakart koporsót visznek. A mellettük lépkedők is *fehér* köntösű óriások, a halott *fehér* leplére is megkapjuk a magyarázatot, hiszen ifjú *szűzről* van szó...³³

Hasonlóan sokszor jelenik meg a szövegben a *szűz* szó is, amely minden esetben *Ilaria* tisztasága helyett áll. A halott szép, nyugodt, ujjai viaszfényűek, szoborszerűen gyönyörű, *szűzi* szemére csukódó pilláit a *liliom* kelyhéhez hasonlítja az elbeszélő, aki gyertyát gyújt és imát dűnnyög a nő koporsója felett: „...el kell búcsúznom ismeretlen barátnőmtől, akinek *szűzi* szeme becsukódott, mint fagyos szélre a *liliom* kelyhe”. Már itt megidézi a novella a Szűzanya képét, a halott nő leírásában fehérbe öltözött asszonyként ábrázolódik, ehhez kapcsolódik a *liliom* fehérje. A virág a Szűzanya attribútuma³⁴, a tisztesség, az ártatlanság, a kiválasztottság és a kegyelem jelképe, *Az angyali üdvözlés* szavai szerint Gábrriel arkangyal így köszönti Máriát: „Örülj, kegyelembe fogadott! Az Úr veled van, áldott vagy te az asszonyok között” (Luk 1,28). Az evangélium *Magnificat*ját népénekeink és imáink is megörökítik, Máriát gyakorta „szép szűz virágszálként”, *liliom-szálként* említve.³⁵ Az asszony *liliom-szálként* ábrázolódik akkor is, amikor az ötszáz éves barát elmeséli annak történetét. Paolo, férje ugyanis „hozzáért a legszebbik *liliomszállhoz*”, amikor feleségül vette Iláriát. A *liliom* a *Szentírásban* Máté és Lukács evangéliumá-

ban is említést kap, Jézus a hegyi beszédben gondviselésről szóló példabeszédében így szól: „És a ruha miatt miért nyugtalankodtok? Nézzétek a mezei *liliomokat*, mint növekednek. Nem fáradoznak, s nem fonnak... Ha pedig Isten így öltözteti a mezei virágokat, amely ma virít, de holnap kemencébe kerül, nem sokkal inkább titeket, kicsinyhitűek?” (Mt 6,28-31), vagy ugyanez Lukácsnál „Nézzétek a *liliomokat*, mint növekednek!” (Lk 12,27) A *liliom* Jézus példabeszédében az isteni gondviselés szimbólumaként értelmezhető, a középkori utolsó ítélet-ábrázolásokon Krisztus szájából a kard mellett olykor *liliom*³⁶ jön ki. A *liliom* szimbolikája rendkívül összetett, a szent és profán közti kapcsolatként is felfogható: a görög mitológia szerint Héra istennő Földre csöppent *tejéből* a *Tejút* keletkezésekor nőttek ki a *liliomok*, Aphrodité pedig gyűlölte³⁷ az ártatlan tisztaság képzetét keltő növényt, ezért a szamár falloszára emlékeztető bibeszálát helyezte a közepébe. A növény ennek ellenére a keresztény szimbolikában a *szűzi* szerelem jelképe lett.

Az elbeszélő többször is utal az asszony isteni voltára. A történet szerint a menetet követő fiatalember egy olyan térre érkezik, ahol márványba faragott római ruhás nő áll, aki világhódító uralkodójának, a császárnak hitvesként ismert a történelemből. A „császári vérű céda”³⁸ szoborszerű alakja éles ellentétben áll a szűz tiszta figurájával. Az eddig csupa diegetikus részből álló szöveg aztán bevezet egy másik szereplőt, egy barátot, aki a templom

sötétségében felfedi a titkot, amely szerint a menet nem gyászmenet volt: a lány ötszáz éve alszik már, és ezen a napon van pontosan ötszáz éve annak, hogy eltemették, nyilván egy egyházi processziót láthatott a szereplő.

Ilariát azonban még mindig csupán alvó asszonynak véli az elbeszélő, s nem veszi tudomásul, hogy amit lát, az a valóság, a többit csupán képzelete tette hozzá az elbeszélő történethez. A novella végén az asszony leírásánál az elbeszélő által bevezetődik az *'üdvözült'* szó, amely Ilariára vonatkoztatva, a nő alakját a Szűzanyához kapcsolja, hozzá teszi ugyanis hasonlatossá. A feltételezhető szerzői pozíció és az elbeszélő között széttartás mutatható ki, továbbá nehezíti a megértést a barát visszaemlékezése is, hiszen visszajáró lélekként vagy kísértetként egy fél évezrede megtörtént eseményről tudósítja az elbeszélő szereplőt.

Ebben a bekezdésben a szöveg metaforikája és szimbolikája kerül tárgyalásra. A halál és az alvás képzetait ebben a novellában is azonos képzetkörökbe vezeti Elek: „...a szeme hűnyva volt, oly tökéletesen, oly mélyre, oly örökre lehűnyva, mint a halottaké. De nem volt halott, csak aludt és fekvőhelye körül pufók angyalkák fűzértáncot jártak nesztelenül.”³⁹ Az angyalokhoz kapcsolódó transzcendens kép aztán visszatér a novella végén, amikor angyalok hárfahangjai szólalnak meg, körülölelvén a nő szobrát. A novella utolsó harmadában egymás után kétszer is *Madonnának* szólítja a hős Ilariát, *vágyak csillagfénye, reménység sugára* és a

bánat királynője kifejezésekkel illeti az asszonyt, megidézve ezzel is a Szűzanya szakrális figuráját: szép, szelíd és mélabús asszonynak nevezi, aki előtt a novella zárlatában megnyílik a mennynek országa, hisz az áhítatos imában így szól a főhős „Nem látod, hogy alszik a szerelmes madonna! Most álmodik. Most nyílik meg előtte a mennynek országa, most lebegnek le hozzá az angyalok hárfahangjai.” Noha a hőssel beszédbe lépő szerzetes tudósítja az olvasót a Carrettók büszke nemzetiségéből való Ilaria élettörténetéről, olvasói képzeletünkben alakja eggyé válik Isten Anyjának, Máriának figurájával. Az *Ilaria* név hangzásában is megidézi Mária nevét, az *aria* 'levegő' jelentésű szóval kapcsolva össze azokat egymással. Az asszony életéről csak a barát elmondása tudósít (Ilaria életében az Úr büntetése volt, hiszen a férfi, Paolo Carretto, aki nőül vette, hozzáért a legszebbik *liliomszállhoz* és azt ágyasházába vitte. A barát szerint Paolo lefektette ide Ilariát, s aztán más asszonyt vitt a házába, egymás után kettőt, vagyis Ilaria halála után még kétszer megnősült, de mintha átok ült volna rajta, mert egykor elvette a szűz Ilariát⁴⁰). Ha a novella hősnőjét nem Ilaria Guinigire vonatkoztatott valóság-referenciával olvassunk, annak isteni, tiszta szűz voltában Jézus anyjának, Máriának alakjával sokkal inkább összevethetjük, és az említett szöveghelyeken előforduló utalások, áthallások, valamint a szöveg motivikája is erre enged következtetni.

Elek Artúr novelláinak hősnői, Erzsók anyó, Lemhényi Dorka, Izabella

és Ilaria figurája is az anyaság szimbolikus képe köré szerveződik, annak ellenére, hogy közülük a legtöbben gyermekeletlenek. Mindegyikük olyan metaforákkal ábrázolódik, amelyek szakrális motívumokkal is összefüggésbe hozhatók. A *méztetj-anya-szűz-méreg* metaforaháló a virág-szimbolikával összekapcsolva tehát közös értelmezési kontextusba helyezi Elek nőszereplőit. Figuráiban legalább annyira közel van egymáshoz a szent és a profán, a feslett és a tiszta erkölcsű, a szép és a rút, ahogyan ez évszázadok óta jellemző az említett biblikus eredetű szimbólumokra is.

JEGYZET

¹ BIRNBAUM D. Marianna, *Elek Artúr pályája*, Bp., Akadémiai, 1969, 36.

² Uo.

³ R. MOLNÁR Emma, *Az idő jelentése Elek Artúr novelláiban = Tanulmányok a századforduló stílusterképeiről*, szerk. FÁBIÁN Pál, SZATHMÁRI István, Bp., TK., 1989, 236.

⁴ Elek 1913-ban adta ki novelláit *Álarcosmenet* címmel. Ebben a könyvben tizenhat novellát publikált, ezek a következők: *A toronyszoba*, *A platánsor*, *Az egynótájú ember*, *Appassionata*, *A hóbaíró ember*, *A Vénusz-csillag*, *Farsang*, *Ilaria*, *Jakab, a fatalista*, *Az utolsó*, *A nászhajó*, *A táltos*, *A behúnytszemű ember*, *Lala néném*, *Sámi Ella*, *Az árnyék*. Az írások között van néhány olyan is, amit előzőleg megjelentetett a *Nyugat*. Ezek száma azonban meglehetősen csekély, összesen hat novelláról van szó: *A toronyszoba* (1908/12–13), *A nászhajó* (1909/1), *Ilaria* (1910/13), *Farsang* (1911/23), *Sámi Ella* (1912/9), *Lala néném* (1913/3).

Az 1913 után, azaz az *Álarcosmenet* című kötetének megjelenését követően a következő írásai jelentek meg a folyóiratban: *Nevelőapám* (1917/14), *Éjjél* (1919/9–10), *Ózike* (1921/15), *A láthatatlan* (1926/12), *A gondola* (1927/1), *Az ablakfülke* (1928/10), *Az égszínkéék csillag* (1941/2). A kötet 1913-as kiadását megelőzően és azt követően teljességgel kimaradtak a *Nyugattól* a következő írások: *A platánsor*, *Az egynótájú ember*, *Appassionata*, *A hóbaíró ember*, *A Vénusz-csillag*, *Jakab a fatalista*, *Az utolsó*, *A táltos*, *A behúnytszemű ember* és *Az árnyék* című szövegek.

⁵ Northrop FRYE, *Kettős tükrök: A Biblia és az irodalom*, ford. PÁSZTOR Péter, Bp., Európa, 1996, 15.

⁶ „Személyes vallomás hiányában nehéz valakinek a vallásosságát tárgyalni, kiváltképpen, ha olyasvalakiről van szó, aki fiatal korában vallást változtatott. (Elek Artúr zsidónak született, kiskorában keresztelték katolikusnak.) Ha novelláinak tárgya vallásos lenne, példákkal érvelhetnénk, hogy a katolicizmushoz mély vallásos meggyőződés kapcsolta. Ez a téma azonban hiányzik prózájából.” Írja Birnbaum monográfiájának 21–22. oldalán.

⁷ Az *Istók* és az *Isten* szó azonos szótöve lehetőséget ad az azonosításra. *Istók* nevének hangformája, a szereplő isteni eredetének konnotációját nyitja meg, az *Istók* név szótöve fonetikus egyezése az *Isten* szóval megerősíti a táltos földöntúli, transzcendens eredetét. Az *Isten* szavunk eredetére lásd még BÁRCZI Géza, *Magyar szófajti szótár*, Bp., Egyetemi Nyomda, 1941, 138. *Isten* szavunk „ismeretlen eredetű...(az) *ős* szó régies is alakváltozatának származéka”, a TESz (1970/II/242)

szerint „Bizonytalan eredetű. Talán származékszó: az *ős* főnév eredetibb is alakváltozatából keletkezhetett -t és -n képzővel. Ez a képzőegyüttes megvan nőstény szavunkban is.”

⁸ ELEK Artúr, *A táltos*, 124. (Minden további hivatkozás alapja: ELEK Artúr, *A plátánosz*, Bp., Szépirodalmi, 1959.)

⁹ Uo.

¹⁰ ELEK, *i. m.*, 122.

¹¹ „Az emberi ujj írása a falon emlékeztet Isten ujjára, amely az Izráel számára kötelező törvényt írta.” (Ex 31,18) Belszár éppen úgy megrémült a látomástól, ahogy Nabukodonozor az álmoktól, amelyeket látott. Magas jutalmat ígér az írás megfejtőjének: a bíborruha magas kitüntetésnek számított (Eszter 8,15) A felírás a 25. vers szerint négy szóból áll, Dániel a következő versekben azonban csak három szót magyaráz. A 25. vers felirata így fordítható: „Mégmértet: mina, sekel, részek”. Szokták a „mina, sekel, részek”-ből álló – és csökkenő értékeket megadó – skálát úgy értelmezni, hogy ez a babiloni uralkodók egyre csökkenő értékét mutatta. Ez a magyarázat azért nem helyes, mert mind a három mérték a 26. versben Belszár-ra van vonatkoztatva. Dániel a nem vokalizált szubsztantívumokat igei (participiális) értelemben használja, ez adja a rejtvény magyarázatát. A 28. vers utalást tartalmaz a perzsákra. Belszár Dániel magyarázatát minden további nélkül elfogadja. (*A Szentírás magyarázata*, Bp., Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1973, 783–784.)

¹² A *Biblia* szerint Nabukodonozor babilóniai király fia és utóda, Belszár nagy la-

komát rendezett udvarában, és „Borozás közben mondá Belszár, hogy hozzák elő az arany és ezüst edényeket, a melyeket elvive Nabukodonozor, az ő atyja a jeruzsálemi templomból, hogy igyanak azokból a király és az ő főemberei, az ő feleségei és az ő ágyasai”. (Dán 5,2) Amíg a jelenlévők a templomi edényekből iszogattak dicsérve saját bálvány-isteneiket, különös esemény történt. „Abban az órában emberi kéznek ujjai tűnének fel és írnak a gyertyatartóval szemben a király palotájának meszelt falán, és a király nézé azt a kézfejet, a mely ír vala.” (Dán 5,5) Megrettent mindettől a király és előhívatta a babiloni bölcseket, hogy olvassák el neki ezt az írást, és fejtsek meg annak az értelmét. Senki sem volt azonban erre képes, csupán Judának Babilonban fogoly fiai közül való Dániel, aki már Nabukodonozor idejében kitűnt azzal, hogy megfejtette az előző király álmait. Most a királyaszony hívja fel Belszár figyelmét Dánielre, akit a megrendült király maga elé hívhat. Dániel meg is felel Belszár kérdésére: elmondva, hogy az „egék Ura” által „küldetett ez a kéz, és jegyeztetett fel ez az írás, hiszen „Sőt felemelkedtél az egék Ura ellen és az ő házának edényeit elődbe hozták, és te és a te főembereid, a te feleségeid és a te ágyasaid bort ittak azokból, és az ezüst- és arany-, érc-, vas-, fa- és kőisteneket dicséred, a kik nem látnak, sem nem hallanak, sem nem értenek, az Istent pedig, a kinek kezében van a te lelked, és előtte minden te utad, nem dicsőítetted. (Dán 5,23) És ez az írás, amely feljegyeztetett: *Mene, Mene, Tekel*. *Ufarszin!* (Dán 5,24–25)

Majd ezzel meg is magyarázza az arameus, azaz arámi nyelvű felirat értelmét: „megszámláltatott, megmértetett, könynyűnek találtatott!”, egészen pontosan „Ez pedig e szavaknak az értelme: Mene, azaz számba vette isten a te országlásodat és véget vet annak. Tekel, azaz megmértetél a mérlegen és híjával találtattál. Peresz, azaz elosztatott a te országod és adatott a médeknek és perzsáknak. Akkor szóla Belsazár, és öltöztették Dánielt bíborba, és aranylánczot vetének nyakába és kikiálták felőle, hogy ő parancsol mint harmadik az országban. Ugyanazon az éjszakán megöleték Belsazár, a Káldeusok királya.” (Dániel 5,23-30)

¹³ „Az árnyékszék deszkafalán porszem rakódott porszemre, és ha Medve tenyerének nyoma végzetes jel volt a falon, talán a láthatatlanná vált Fekete Kéz szörnyű »mene tekelje«, „Medve tenyere nyoma végzetesebb jelentést tartalmazott számunkra, mint bármiféle fekete kéz mene tekelje [...] Azt jelentette, hogy nem történik semmi, hiába várjuk. Hogy csak rakódnak bennünk a napok, az órák, a percek: nincs más cselekménye az életünknek.” (OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Bp., Magvető, 121–122.)

¹⁴ Bakócz Tamás az egyén önérvényesítésének reneszánsz ideálját testesíti meg, az érsek a reneszánsz főpapság normái és szokásrendszere jegyében alakította identitását. Hatalma szimbolikus konstruálásának és megjelenítésének minden lehetséges eszközével élt, nepotizmusa a korszak normái és az elvárások jegyében fogant. A prímás főkancellárt Fraknói Vilmos róla írott monográfiájában olyan

főpap-politikusnak ábrázolja, akinek államférfiúi tevékenységét egyéni érdekei mozgatták. Bakócz Tamásról készült monográfia FRAKNÓI Vilmos, *Erdődi Bakócz Tamás élete*, Bp., Méhner Vilmos kiadása, 1889, (Magyar történeti életrajzok 5).

Bakócz 1500-ban Velence támogatásával nyerte el a bíborosi kalapot, 1513-ban II. Gyula halálát követően esély mutatkozott rá, hogy elnyerje a pápai trónt. A pápaválasztó konklávé első fordulója után azonban, ahol huszonöt kardinálisból hét rá is szavazott, működésbe léptek az itáliai többségű bíborosi kollégium önvédelmi reflexei: március 11-én a már hetvenes éveiben járó magyar prímás helyett a fiatal firenzei bíborosnak, Giovanni da Medicinek ítélték a tiarát. (ERDÉLYI Gabriella, *Bakócz Tamás és a szerzetesrendek*, Történelmi Szemle, 2002/1–2, 21–64.)

¹⁵ „Az én tanulmányaim tárgya a reneszánsz korszaka, és ennek a hatalmas kornak mozgató keze nem II. Gyula pápa vagy tán X. Leó, hanem... – Bakócz Tamás – szolgálatára! – hangzott valahonnan a terem hátulja felől.” (ELEK Artúr, *Jakab, a fatalista*, 111.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ ELEK, *i. m.*, 113.

¹⁸ ELEK, *i. m.*, 114.

¹⁹ Lágyan, fehéren mint egy karcsú nagy nyoszolya, úszott a hajó a tengeren. Már minden világ elaludt rajta, nehéz függönyök omlottak rá a hajófülkék ajtajára. Láthatatlan sóhajtásokból, fuldokló hangokból szövődött az éjszaka csöndje. Valaki félrerántotta belülről az egyik fülké függönyét... Némán úszott a hajó az éjszakában. A csillagok lakói sápadt fényű,

hosszú fonalakat eregettek le a vízbe s a vízcsöppek, mint a ragyogó gyöngyszemek futottak fel rájuk; felfutottak, legurultak és szikrázott a fényességük. Olyan volt a csend, mint fönn a mennyben, mikor az Isten visszaszűjva lélegzetét.

²⁰ Ἰχθύς (ΙΧΘΥΣ) (Görög–Magyar Újszövetségi Szótár, szerk. Kiss Jenő, Bp., Református sajtóosztály, é.n.) *Jézus Krisztus neve (Iészosz Xhrisztosz) és a hal szó görögül Ikthüsz jelölősorának „anagrammatikus kapcsolata”* miatt volt az üldözött keresztények szimbóluma is a hal jele. „Az ókeresztények a hal görög nevéből mint rövidítésből a következőt olvasták ki: „ΙΗΣΟΥΕ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΝ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ” *Iészosz Xhrisztosz Theou Hüiosz Szótér; azaz Jézus Krisztus Isten Fia Megváltó, így lett a hal magának a fiúistennek a jelképe.* vö. HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár*, Bp., Helikon, 2004, 85. Más források szerint az Ikthüsz jelölősor szimbolikus jel mint *akrosztichont*, vagyis kezdőbetűkkel jelzett teológiai fogalmat értelmezték, amely jelentése a keresztények titkos ismertetőjegye lett. (Hans BIEDERMANN, *Szimbólumlexikon*, Bp., Corvina, 1996, 143.)

²¹ „Olyan boldog vagyok – zokogta (ti. a nő) – úgy szeretnék meghalni, lemerülni a tengerbe, úszni veled a hosszú éjszakába, mint két üveges szemű hideg hal!” „Nagy szemű halak suhannak el mellette s aranyos testük fényes vonalat húz a sötétben...” „mint a fehér moszat, folyik végig ezüstpikkelyes ruhájukon” (ELEK Artúr, *A nászhajó*, Nyugat, 1909/1.)

²² Jézus a vízen jár. „Bátorság! Én vagyok, ne féljetek!” (Mt 14,28) A szentírási rész Jézus és az apostolok találkozásáról szól, ami-

kor azok Jézust kísértetnek vélik, és félelmükben össze-vissza kiabálnak, Jézus akkor jelenti ki nekik önmagát. Péter végül mégis elindul Jézus felé a vízen, de megijed, és Jézus azt mondja neki: „Te kicsinyhitű, miért kételkedtél?” (Mt 14,32)

²³ „Ott alusznak a hangok, amikből a zene születik, ott aluszik a kék szín, ami az égboltját megfesti, ott az illatok, amikből idefönn a virágok lesznek. Kláris-barlangokban alusznak, az ágyuk csalánszövetnél is finomabb, bársonynál is puhább algából van megvetve, aminek színe olyan zöld, mint a harmatos rété, ha az angyalok nedves szemében tükröződik. Esztendők múlnak, tíz év elmúlik, húsz év, száz év, s minden pillanat új csodákat mutat. A lebegő embernek megfehéredik a szakálla s a haja, pici csigák, fénylő gyöngyszemek fűződnek szálaikra, ezüstös pikkelyek borítják be testét. És a feneketlenség bolygó lényei ámulva cikázzák körül, mert világosság árad belőle mint a lámpásból. De a néma ember mindent hall, mindent lát, hallja a hangot, amely még nem hang, látja a színt, amely még nem szín – amik még összezsugorodott, álomra nem ébredt álmai meg sem született álmódnak. És ahogy beléjük néz, ahogy beléjük meríti fülét, összezsugorodva, álomra nem ébredve, megérzi az egész világot, azt a piciny részét, amelyről elkerült, azt amelyikbe lemerült s azt a mindannyinál nagyobbbat, amely még ezeken is túl van. És ez az örökévalóság kezdete: látni, hallani némán, mozdulatlanul, a sűrű sötétségben lebegve gondolat, emlékezet nélkül, és süllyedni lassan, észrevétlenül egyre mélyebbre,

egyre lejjebb. Igen, testvéreim, így kezdődik az örökkévalóság...”

²⁴ ELEK Artúr, *Éjféli*, 258.

²⁵ ELEK, *i. m.*, 259.

²⁶ Hans BIEDERMANN, *Szimbólumlexikon*, Bp., Corvina, 1996, 378.

²⁷ ELEK Artúr, *A táltos*, 124.

²⁸ Kánaánra történő hivatkozások a további helyeken: (Móz 1 11,31), (Józs 24,3), (Neh 9,7), (Csel 7,4).

²⁹ A méz: az édesség fogalmával összekapcsolt sokértelmű szimbólum, a Mózesnek ígért Kánaánon kívül több jelzős szerkezetben is előfordul a Bibliában. *Ezékiel könyvében* küldetéséről megvallja, hogy a könyvtekercs „...lőn az én számban, mint az édes méz” (Ez 3,3), a *Jelenések könyvében* az angyal biztatja János evangelistát, hogy egye meg a könyvet: „Vedd el és edd meg és megkészeríti a te gyomrod, de a te szádban édes lesz, mint a méz.” (Jel 10,9) Emellett mennyei harmat és az istenek eledele értelemben is használatos, a görög mitológiában az ambrózia italának is meghatározó része méz volt, de sebgyógyításra is használták. A *tej*: az istenek itala értelemben is használatos, de a Holddal a lunáris erőssel is kapcsolatba hozták, a fejletlen még kiskorú gyermek tápláléka (Zsid 5,12) bizonyos történetek szerint Mária teje az égből lecsöppent Betlehemre, így az onnan származó földet vásárolták, földpogácsaként. (BIEDERMANN, *i. m.*, 271, 378.)

³⁰ ELEK Artúr, *Nevelőapám*, 220.

³¹ Birnbaum legrészletesebb elemzése erről a novelláról szól: eszerint a történet az álom, a valóság és a *déja vu* elemeinek váltogatásával dolgozik, illetve a történet az álom és a valóság, a lehetséges és

a lehetetlen között lebeg. Értelmezése szerint az író a novella mélyén rejtőzik, majd Lucca város krónikáját megíró régi olasz kiadványra (SERCAMBI, *Chrinica Di Lucca, Rerum Italicarum scroptores*, Milano, 1731, 42.) hivatkozik, és monográfijában egy luccai illetőségű Ilaria nevű nemesasszony valóságreferenciája nyomába ered, és meg is találja Ilariát gróf Paolo Guinigi feleségéként. Neve jelentése *Isten nevelje őt jóvá* – teszi hozzá. Birnbaum szerint az álarcos menet a novella valódi tartalmának nem része, csupán a történetet hozza mozgásba.

³² Úgy-e szép? Úgy-e milyen csöndesen, mily békésen alszik. Ötszáz esztendeje alszik így. Én tudom. Én itt voltam, én láttam, amikor a Cserkoszorús művész lefektette mint a gyermeket és eligazította a ruháját, kisimított rajta mindent *s végezetül fölébe hajolt és szerelmesen az arcába lehelt*. Azóta alszik a szentem, azóta emelkedik a keble, azóta nevet az orcája, mint az álmodozó angyaloké.

³³ További szöveghelyeken fordul elő a fehér szó: „Óh ne tűnj el bolygó fehér lidérc!” „fehér álarcosok, fehér koporsóvivők, álljatok meg...” „fehér kámzsás, fehér csuklyás férfiak fehér takarós fehér koporsókat visznek” „...Fehér...márványkockák...és...nagy fehér fal...” „...feküdt előttem alva...a fehér koporsó szüzi lakója...” (ELEK Artúr, *Álarcosmenet*, Nyugat, 1913, 85–93.)

³⁴ A későbbiekben a szüzi szentek jelképévé válik, így fedezhető fel a többi között Szent Imre herceg attribútumaként.

³⁵ Noha biblikus eredete az *Énekek énekében* (2,1; 7,2) erotikus szimbólumként jelentkezik, Zsuzsanna történetében ez már

szublimálódott, többek szerint az *Énekek éneke* liliumhoz hasonlított menyasszonyában a Szentlélek jegyesének előképét látták.

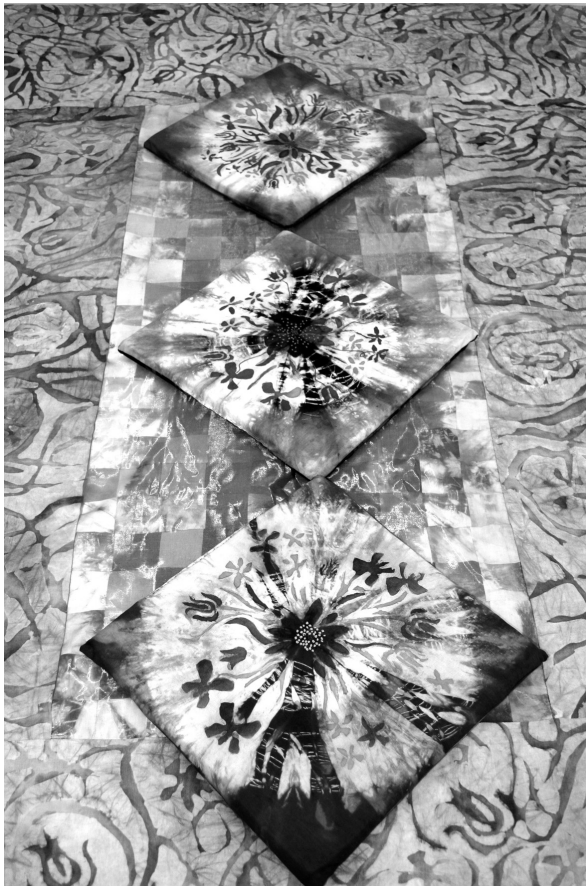
³⁶ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár*; Bp., Helikon, 2004, 196–197.

³⁷ Hans BIEDERMANN, *Szimbólumlexikon*, Bp., Corvina, 1996, 245.

³⁸ ELEK Artúr, *Ilaria* = E. A., *Álarcosmenet*, Bp., Nyugat, 1913, 87.

³⁹ ELEK, *i. m.*, 93.

⁴⁰ Birnbaum nyomozása nem volt eredmény nélkül való, megállapítja, hogy az ezernégyszáz évesekben élt valós Ilaria gyermekeket is szült, és hogy sírja valójában megtalálható Lucca városában.

Domokos Barbara: Batikolt párnák

Mester és Tanítvány

GYERMEKVÉDELEM

Az Oktatásért Közalapítvány jóvoltából létrejött különszámot tartja kezében az Olvasó, melynek fő témája méltán tart számot a szakmai közvélemény érdeklődésére. Varga Aranka az OKA támogatásával, Forray R. Katalin szakmai vezetésével megvalósult 2006-os kutatása – melynek eredményeit felhasználta *Gyermekvédelem és iskolázottság* című 2008-ban készített PhD-értekezésében – arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként változik meg a gyermekek élete az állami ellátórendszerbe kerülés után, hogy sikerülhet-e a családjukban felhalmozott lemaradásaikat behozni, és lesz-e esélyük a társadalmi beilleszkedésre.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Piliscsaba

